

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus
Teológiai Kar Pasztorál-teológia Intézetének Folyóirata

TARTALOM

15/1

JAKUBINYI GYÖRGY

A gyulafehérvári római katolikus
székesegyház feliratai

VIZKELETY ANDRÁS

Julianus OP
kapcsolatfelvétele az ázsiai magyarokkal

MARTON JÓZSEF

A gyulafehérvári katolikus egyház
a kommunizmus idején

LŐRINCZ OTTÓ

A nagyváradai egyházmegye
Fiedler István püspöksége idején

POTYÓ FERENC

Egy töretlen papi kiállítás
– püspökének támogatásával

Studia Theologica Transsylvaniensia

XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

2012

KOLOZSVÁR – GYULAFEHÉRVÁR

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Kar
Pasztorál-teológia Tanszékének Folyóirata – XV. évfolyam, 2012/1. szám

Szerkesztőség címe:

Institutul Teologic Romano-Catolic,
RO – 510010 Alba Iulia, Str. Gabriel Bethlen, Nr. 3.
Tel.: +40 / 258-811.688
E-mail: diosidavid@yahoo.de
www.sis.uab.ro

Szerkesztők:

Dr. Marton József
Dr. Diósi Dávid

Szerkesztőbizottság:
(Editorial Board)

Dr. Peter Schallenberg – Paderborn
Dr. Oláh Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Bara Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Alexandru Boboc – Bukarest
Dr. Ecsedy Judit – Budapest
Dr. Madas Edit – Budapest
Dr. Havas László – Debrecen
Dr. Ferenczi Sándor – Gyulafehérvár
Dr. Orbán Szabolcs OFM. – Gyulafehérvár

Szaklektorok:
(Advisory Board)

Dr. Brendan Leahy – Maynooth
Dr. Franz Sedlmeier – Augsburg
Dr. Stefan Tobler – Nagyszeben
Dr. Nagy József – Gyulafehérvár
Dr. Vízkelety András – Budapest
Dr. Székely Dénes – Gyulafehérvár
Dr. Kovács F. Zsolt – Nagyvárad
Dr. Peter Sedlák – Kassa
Dr. Lukács Róbert – Gyulafehérvár
Dr. László László – Ottawa

ISSN 1582 – 0661

© STUDIA THEOLOGICA TRANSYLVANIENSIA – GYULAFEHÉRVÁR

Megjelent: 2012
Alak: 61x86/11

TARTALOM

JAKUBINYI GYÖRGY
A gyulafehérvári
római katolikus székesegyház feliratai
7

VIZKELETY ANDRÁS
Julianus OP
kapcsolatfelvétele az ázsiai magyarokkal
47

MARTON JÓZSEF
A gyulafehérvári katolikus egyház
a kommunizmus idején
57

LŐRINCZ OTTÓ
A nagyváradai egyházmegye
Fiedler István püspöksége idején
87

POTYÓ FERENC
Egy töretlen papi kiállítás
– püspökének támogatásával
95

SZEMLE
107

SUMAR – INHALT – CONTETS

JAKUBINYI GYÖRGY: Inscriptiile catedralei romano-catolice din Alba Iulia / Die Inschriften der römisch-katholische Kathedrale von Karlsburg / Inscriptions of the Roman-Catholic Cathedral from Alba Iulia - VIZKELETY ANDRÁS: Legătura călugărului Julianus cu ungurii din Asia / Die Reise des Frater Julianus und zu den nördlich vom Kaukasus zurückgebliebenen ungarischer Stämme / Julian OP Contacting the Asian Hungarians - MARTON JÓZSEF: Dieceza romano-catolică de Alba Iulia în perioada comunistă / Die römisch-katholische Diözese Alba Iulia in der Zeit des Kommunismus / The Catholic Church in Alba Iulia during the Communist Era - LŐRINCZ OTTÓ: Dieceza romano-catolică de Oradea în timpul episcopului Fiedler István / Die römisch-katholische Diözese Oradea in der Zeit des Bischofs István Fiedler / The Diocese of Oradea during Bishop Fiedler Stephen - POTYÓ FERENC: Un caracter sacerdotal de nezdruccinat, care s-a bucurat de sprijinul episcopului său / Die ungebrochene Standhaftigkeit des Priesters Géza Pálfi / The Unbroken Stance of a Priest – With the support of his Bishop.

JAKUBINYI GYÖRGY

A gyulafehérvári római katolikus székesegyház feliratai

Diese Studie prüft die Herkunft und die Bedeutung der Inschriften der Särge, der Steintafeln, der Mauern, der Glocken und der Krypta in der römisch-katholischen Kathedrale von Karlsburg (Gyulafehérvár, heute Alba Iulia, Siebenbürgen, Rumänien). Ich bringe auch die ungarische Übersetzung der größtenteils auf lateinisch geschriebenen Texte. Die Schau der die Inschriften tragenden Gegenstände folgt der Richtung des herkömmlichen Besuches der Kathedrale, und zwar von den Särgen der Hunyadis bei der Südmauer des Hauptschiffes beginnend umgeht es das Schiff, das Hauptheiligtum, die zwei Seitenkapellen der Nordmauer und es beendet bei dem Haupteingang in der Vorhalle. Schließlich beenden wir es mit den zwei Glockeninschriften und auch mit den Grabesinschriften in der neuzeitlichen Krypta.

Schlüsselbegriffe: Kathedrale, Inschrift, Anno Domini, Altar, Grabstein, Bischof, Domherr.

Gyulafehérvár hivatalos neve az erdélyi latin kancelláriában Alba Iulia volt, az osztrákoknál és a szászoknál Weissenburg. (Az erdélyi románok a szlávoktól vették át a Bălgrad nevet, amely a Fehérvár fordítása. Csak a nagyromán eszme terjedésekor vették át a latin Alba Iuliat, amelyet ma már románnak tekintenek.) VI. Károly császár (III. Károly magyar király és erdélyi fejedelem) átépítette és nyolcszögűvé bővítette a négyszögű várat 1715–1738 Vauban stílusban, és 1716-ban önmagáról nevezte el Károlyfehérvárnak (latinul: Alba Carolina, németül: Karlsburg) a város kérésére. A város csak jóval a kiegyezés után 1882-ben kapta vissza Gyulafehérvár ősi magyar nevét.

A gyulafehérvári római katolikus székesegyház építéstörténete önmagában véve nehéz kérdés. A jelenlegi székesegyház a második római katolikus katedrális, amelyet feltételezhetően I. Szent László király (1077–1095) idején kezdtek építeni román stílusban. Ezzel itt bővebben nem foglalkozhatunk. Rövid tanulmányomban csak a címben megadott adatokat vizsgálom, éspedig: a ma is fennálló kőkoporsók,

kőtablák, a falak, a harangok és a kriptá feliratainak eredetét és jelentését. Az öt kőkoporsót és az emléktáblákat különböző időben helyezték el. A régészeti ásatások és restaurálási munkálatok idején többször változtatták helyüket is. Eredetükkel kapcsolatban is eltérő vélemények vannak. 1556–1716 a székesegyház református kézen volt. 1658-ban a tatár betörés mindent elpusztított. A fejedelmi mauzóleumokat már nem tudták helyreállítani. Mártonfi György, a hazatérő katolikus püspök a tatárok által lerombolt fejedelmi síremlékekből 1717–1718-ban négy mellékoltárt készíttetett. Püspökök és fejedelmek sírjai valahol a hajóban kereshetők, de ismeretlenek. Ma is nélkülözhetetlen Entz Géza alapos munkája (l. források), amelyben eltűnt műemlékeket, feliratokat is idéz egykori elődök munkáiból (elsősorban Szeredai Antal gyulafehérvári tudós prépost (1740/1744–1793.7.6.) jegyzéke alapján, mert az ő idejében még megvoltak). Jelen tanulmányban elsősorban a ma is meglévőket közöljük.

A tárgyak bemutatása a szokásos székesegyházi látogatás irányát követi: a hajó déli falánál kezdjük a Hunyadi kőkoporsókkal, megkerüljük a hajót, a főszentélyt, majd az északi oldal két kápolnája következik. Az előcsarnokban (főbejáratnál) fejezzük be. Két harangfeliratért még a toronyba is felmászunk, és az újkori kriptába is lemegyünk.

A székesegyház hajójában

1. A három Hunyadi kőkoporsó a déli oldalon és a falon négy sírkőtöredék, presbiteri fapad:

Entz Géza: „Hunyadi János kormányzó és Hunyadi László szarkofágját Bajtay József püspök a régészet iránti érdeklődésétől vezettetve 1766-ban felnyitatta, de bennük semmit sem talált. Szeredai e parancsot maga hajtotta végre.” A kormányzó és fia kőkoporsójára késői kőfaragó bevészte a neveket (való-

színűleg már tévesen). A négy sírkőtöredéket 1990 után helyezték oda a restaurálások folyamán.

1. Hunyadi János Magyarország kormányzója (1446.6–1452.12.31.)

A kőpárnán balra a fejtől:

**IOHANNES HV
NYADI CORVIN.**

Magyarul: Korvin (Hollós) Hunyadi János.

Hunyadi János 1405 körül született. Nándorfehérvári győztes Kapisztrán Szent Jánossal 1456.7.22. †Zimony, 1456.8.11. 1442-ben jelölte ki sírhelyét a székesegyházban. A fekvő alak Bocskai sapkát visel, nem páncélos lovagi sírkő. Talán a Bocskai síremlék része?

2. ifj. Hunyadi János hadvezér

A kormányzó öccse. Szörényi bán bátyjával együtt 1439–1441. †1441 valószínűleg a török elleni csatában Marosszentimrénél. Síremléke 1446 után készült. A fedőlapon körben minuszku-láris felirat, a három Hunyadi sír között az egyetlen hiteles:

*hic. tumulatus. miles. ioannes. vocatus. frater. gubernatoris. sit.
iunctus. coelitis. choris. anno dni. m. ccccxxxv. de huniad. etc. hic. est.
tumulatus. iohes. miles. iunior. de. huniad. vocats. frater. eius. an...
di... sit. iunctus. celitis. choris.*

Magyarul: itt (van) eltemetve János katonának (vitéznek) nevezett testvére a kormányzónak. Legyen társítva a mennyben lakó karokhoz. Az Úr 143(?) évében. Hunyadi stb. Itt van eltemetve ifj. Hunyadi János katonának nevezett testvére ... Legyen társítva a mennyben lakó karokhoz.

3. Hunyadi László

A lábzsámolyként szolgáló oroszlánon álló felirat:

**LADISL. HVNYA.
C ORV.**

Magyarul: Korvin (Hollós) Hunyadi László.

Hunyadi László sz. 1433, a kormányzó és Szilágyi Erzsébet fia, főúr. V. László király 1457.3.16. Budán lefejeztette. Öccse, Mátyás király 1458 tavaszán a székesegyházban atyja mellé temettette.

4. Entz Géza: „Kendi Ferenc erdélyi vajdát és Antal nevű fivérét 1558-ban gyilkolták meg. Síremléküknek rövidebb lapjai már a XVIII. század végén is a Hunyadi szarkofágokhoz jelenlegi helyükre voltak beillesztve.” Jelenleg a Hunyadi sírok mögött a falon függ a két oldallap.

Kendi Ferencet I. Ferdinánd király nevezi ki Dobó Istvánnal együtt erdélyi vajdának. 1556-ban a hazatérő Izabella királyné mellé áll, de ő Gyulafehérváron éjjel meggyilkoltatta öccsével, Antallal együtt 1558. augusztus 31-én.

5. Varkoch Tamás egri várkapitány (†1576) sírköve kettétört. A keret felirata olvashatatlan. A címerben 1566 áll. Az alábbi felirat részben kibetűzhetetlen:

VIRTVTIS HONORE
AFBVT. IN. AE....VM.MO....
OSSA. CVBENT. SVPERV...EAI
GAVDEAT.AVLA.VI..INICOLE
HERES.VIRTV...SVAVITAE

6. Somlyói Báthori Kristóf erdélyi helytartó-vajda (1530-vajda 1576–1581.5.27.) és felesége, Bocskai Erzsébet kiskorú fiának, **Miklósnak a sírköve**. A kilenc éves fiú 1576. január 30-án halt meg. A sírkő kerete hiányzik. Fent a Báthori címer. A felirat:

HIC IACET.EXIMIE.PVER
INDOLIS.ORTVS.AB.ALTO
STEMMATE.BATHORIDVM
NOMINE.NICOLEVS
...MATIAE.STEPHANUS.REX

Magyarul: Itt nyugszik kiváló tulajdonságú gyermek a Báthoriak felső törzséből származó, Miklós nevű. István, (Dal?)mácia királya.

Varkoch Tamás és Báthory Miklós síremlékét Emödi Tamás azonosította és helyezte a Hunyadi sírok mellett a falra 2002-ben (l. források).

7. A kórus feljázat alatt és mellett áll az egyetlen református kori (1556–1716) emléktárgy: presbiteri balkonos fapad **1681** felirattal. Számunkra azért is kedves ereklje, mert Isten Szolgája Márton Áron püspök a székesegyházi délutáni ájtatosságon (pl. májusi litánia) ebben a fapadban térdelt.

2. Márton Áron gyulafehérvári püspök emléktábla a keresztlő kápolnában a déli oldalon

Az arckép dombormű Kolozsi Tibor és Venczel Árpád kőfaragók munkája. Az 1990 óta folyó restauráláskor helyezték oda. A boldoggá avatáskor valószínűleg ide temetik majd a Boldogot. A felirat réz betűkkel:

MÁRTON ÁRON
1896–1980

Márton Áron sz. Csíkszentdomokos, 1896.8.28. Gyulafehérvári püspök 1938.12.24-1980.4.2. lemond. Püspökké szentelik Kolozsváron 1939.2.12. (Andrea Cassulo nuncius), Szatmárvári, majd szatmári és váradai apostoli kormányzó 1939.12.14.–1941.6.28.–1942.3.26. Börtönben: 1949.6.21–1955.1.6. Kényszerlakhely: a püspöki palotában és a székesegyházban 1957.6.6–1967.11.22. Meghalt Gyulafehérváron 1980. szeptember 29-én. Sírja a kriptában. Boldoggá avatásának szentszéki engedélye 1992.11.17. Azóta megilleti az *Isten Szolgája* cím.

Megjegyzem, hogy a keresztlő kápolna oszlopain a Möller István féle restaurálás kézjegyeit láthatjuk bevésve: **R**(efecit) és az évszám (pl. **1917** stb.).

3. A főszentély elpusztult Mártonfi György-féle felirata:

Csikkarcfalvi báró Mártonffy György erdélyi püspök 1713.2.18.–† Gyulafehérvár, 1721.9.5. 150 évi száműzetés után az első püspök, aki hazatérhet. 1716-ban a székesegyházat is visszaveszi a reformátusoktól. Restaurálja a katolikus liturgikus előírások szerint. Sajnos az alább idézett felirat elveszett. Entz Géza a feliratot az 1838-ban kiadott egyházmegyei Schematismus alapján idézi. Mártonfi temetésével nyitják meg a ma is használatos püspöki kriptát (l. ott) a székesegyház alatt.

MAGNA.ERIT.GLORIA.

DOMVS.ISTIVS. NOVISSIMAE

PLVS. QVAM. PRIMAE. AGGAEL. II. V. 10.

RECEPTA. ET. RENOVARI. CEPTA.

ANNO 1716.

Magyarul: Ennek az utóbbi háznak a dicsősége nagyobb lesz, mint az elsőé. Aggeus II. (fejezet) vers 10. Visszaadatott és megújulni kezdett 1716. évben.

4. A főszentély déli falán korábbi Szent Mihály-dombormű töredékes felirata olvasható:

DRACO(NEM) SVBPONIS PEDIBUS

Magyarul: A sárkányt lábad alá veted.

5. A főoltár törzsén levő felszentelési emlék réztábla

Dr. Szalai báró Sztoyka Zsigmond Antal, erdélyi püspök 1749.4.25–1759.1.23. Lemondott. Született Máramarosszigeten 1699. március 22-én román ortodox magyar királyi nemes családból, Stoică de Crișănești. Egri kanonok. Püspökké szentelték Kalocsa 1750.4.23. Székfoglaló Gyulafehérvár 1750.4.23. A szeminárium és főiskola alapítója 1753-ban (SIS). † Medgyes, a piarista rendházban 1770.4.21. Sírja a székesegyházban ismeretlen! Eltűnt sírfeliratát Entz Géza közli Szeredai alapján. Itt mellőzöm.

A főszentély apszisában áll a főoltár, amelynek törzsét (stipes) Sztoyka Zsigmond Antal püspök szentelte fel. A törzs fölött a

Zopf-barokk stílusú főoltárt Batthyány Ignác püspök készíttette. A főoltár törzsének felszentelését réztábla örökíti meg. Amikor eltávolították a retábulumot, meg lehetett tekinteni a réztáblát a törzsen. 1996. november 13-án másoltam le a feliratot:

**Anno MDCCLV die XV mensis
Octobris. Ego Sigismundus Antoni
us Sztoyka, L.Baró.de Sala, Episco
pus Transylvän. Consecravi Altare hoc
in honorem S. Michaelis Archangeli
& Reliquias SS. Martyrum Theophili
& Canuti in eo inclusi & Singulis Chri
sti fidelibus hodie unum annum & in
die anniversario Consecrationis hujusmo
di ipsum visitantibus. quadraginta di
es de vera Indulgentia in forma Ec
clesiae consueta concessi.**

Magyarul:

1755. esztendőben október hónap
15. napján én, Sztoyka Zsigmond
Antal, Szalai báró, erdélyi
püspök felszenteltem ezt az oltárt
Szent Mihály főangyal tiszteletére
és Teofil és Kanut Szent Vértanúk
Ereklyéit abba zártam és minden egyes
Krisztushívőnek ma egy évi és az ekképpen
végzett Felszentelés évfordulójának napján
(-) akik azt meglátogatják (-) negyvennap
valódi Búcsút engedélyeztem az Egyház
szokott formájában.

Nem tudjuk, miért választotta Sztoyka püspök a főoltár felszentelésére október 15-öt, amely szerdai nap volt, nem ünnep. A székesegyház és az egyházmegye védőszentje Szent Mihály emléknapija akkor is szeptember 29-én volt. A két szent, akinek ereklyéit elhelyezte: - Szent Teofil (feltételezhetően) a római vértanú, emléknapija február 28. volt (együtt Makáriusz, Rufinus és Jusztus vértanúval). Az új Martirológium nem ismeri

őket. – IV. Szent Kanut dán király vértanú † 1086. július 10., emléknepje január 19. volt.

6. A szentély és apszis határán az északi oldalon fekete emléktábla aranyozott felirattal Sztoyka Zsigmond Antal erdélyi püspök az apszis felújítására:

D. O. M.
SANCTUARIUM HOC
VETUSTATE LABEFACTUM
RUINAEQUE PROXIMUM
FRANCISCO I AUGUSTO CORREGENTE
PIA
MARIAE THERESIAE AUGUSTAE
HUNGARIAE BOHEMIAEQUE REGINAE
PRINCIPIS TRANSILVANIAE
MUNIFICENTIA
CURA
SIGISMUNDI ANTONII SZTOYKA
L. BARONIS DE SZALA, ANTISTITIS
AD
VETEREM PLANE FORMAM
A SOLO RESTITUIT
POST OCTENNIS BELLI
IN EXCIDIIUM
AUGUSTAE DOMUS AUSTRIACAE
AB INVIDIA CONCITATI
MOLEM
PACE
TERRIS AUSTRIACIS AQUIS GRANI
REDITA
ANNO QUINTO
DOMINI MDCCCLIII

Magyarul: A legjobb, legnagyobb Istennek! Ezt az előregedéstől megrogyant és romos állapothoz közel álló szentélyt I. Ferenc császár társuralkodó idején Mária Terézia császárnő, Magyarország és Csehország királynője, Erdély fejedelme jámbor bőkezűségéből Szalai báró Sztoyka Zsigmond Antal püspök gondoskodásából teljesen a régi alakjában a talapzattól kezdve visszaállította a császári Osztrák Ház megsemmisítésére irigységből támasztott nyolcéves roppant háború után öt évvel azután, hogy

az Osztrák Földeknek a béke visszaadatott Aachenben, az Úr 1753. (esztendejében).

7. A kereszthajó északi öt fülkére osztott apszisában „az apostolok oltára” mögött a freskómaradványokon kivehető 220 grafitti (falkarc):

1. A második fülkében késő gótikus írással:

Nem tudjuk, ki volt Polnyai Albert, aki 1554-ben a székesegyházba látogatott.

Hic fuit Albertus ... de magna Polnya a kalys Anno dni 1554

Magyarul: Itt volt a kalysi (?) nagy Polnyai Albert az Úr 1554. évében.

2. A harmadik fülkében:

BBB 1576

A losonczy Bánffy (Bánfi) család a 15. századtól Erdély előkelő rétegéhez tartozik. Valószínűleg Bánfi Boldizsár járt itt 1576-ban. Az akkor már református székesegyházban falba vési nevét és a székes körvonalait. Egyetlen hiteles rajz a székesről a 16. századból! Pl. innen tudjuk, hogy hány emelete volt a déli toronynak abban az időben. Még a huszártorony is látható a karcolaton. Entz: „Ugyanez a három B tűnik fel Hunyadi János kormányzó gótikus sírlapján a hollós címer hollója felett fordítva.”

3. Az ötödik fülkében:

Nem tudjuk, ki volt Ruppensis Weisz Ruppert, aki 1565-ben járt a székesegyházban.

Hic fuit Vrbanus Weisz Ruppensis Anno Domini 1565

Magyarul: Itt volt Szakadéki Weisz Ruppert az Úr 1565. évében.

8. Az északi Szent Anna Várday-mellékkápolnában:

1. A két Szapolyai kőkoporsó:

Csak feltételezik, hogy a két Szapolyai/Zápolya kököporsót Báthori István állította elődje tiszteletére 1576 előtt (mielőtt lengyel király lett volna).

a) Jagello Izabella, Szapolyai Jánosné magyar királyné, Erdély kormányzója

Izabella királyné Krakkóban született 1520 körül. I. Zsigmond lengyel király leánya. 1539-ben Szapolyai I. János király felesége. Erdély kormányzója fia nevében 1556.11–†Gyulafehérvár, 1559.9.15.

b) Szapolyai I. János Zsigmond erdélyi fejedelem, II. János néven választott magyar király

János Zsigmond fejedelem született Budán 1540. július 7-én. Magyarország királyává választották Rákoson: 1540.9.13. Anyja 1551-ben lemond fia nevében. 1556-tól ismét erdélyi fejedelem haláláig. I. Szulejmán szultán 1566-ban ismét elismeri királynak. Erről a címről lemond a speyeri egyezményben 1570.8.16., I. Miksa császár pedig elismeri „Erdély és Magyarország részei fejedelmének”. †Gyulafehérvár, 1571.3.14. Udvari papja Dávid Ferenc (Franz Hertel) volt, udvari orvosa az olasz Giorgio Biandrata (Blandrata György). Háromszor változtattak vallást: született római katolikusok voltak, majd evangélikus-lutheránusok lettek, azután reformátusok és végül unitáriusok.

2. A padlózatba fektetve három Anjou-kori (1308-1395) püspöki sírkőtábla:

A sírköveket elkoptatták a látogatók. Entz Géza is Szeredai Antal kanonok jegyzete alapján közli a feliratokat.

a) Széchy András erdélyi püspök

Rimaszécsi Szécsi András erdélyi püspök 1320.7.1–†1356.3. Megválasztásakor még csak subdiaconus volt. XXII. János pápa 1320.7.1. megerősítette a választást.

ANNO. MILLENO. TRI/CENO. L. QVOQVE. SENO. BIS. DENIS.
ET. TRIBVS....MENSIS. APRILIS. TERN/ ...REAS.
P/RE/SV/L/...E. TVMUVLO. NECE. VICTVS. X...TE.D...NE.
TORQVET. EVM. STIGIS. ICT/VS/ OE...CLARVS (?). SOL/LERS
(?) IP/S/EQVE...ORA. QVI. TR/A/NSIS. PRO. EO. PIE. OV...NSIS.

Magyarul: 1350. évben, szintén hatszor kétszer tízszer és három... április hónapban... András főpap ... sírja halállal legyőzve ... ne gyötörje őt (?) csapás .. híres (?) ügyes (?) és ő maga .. Imádkozz, aki áthaladsz, érette kegyesen...(?).

b) Széchy Domokos erdélyi püspök

Rimaszécsi Szécsi Domokos erdélyi püspök 1356–†1368. Sz. 1317. Előbbi unokaöccse. VI. Ince pápa 1357.2.27. megerősítette a választást. Pierre Du Colombière ostiai és velletri bíboros szenteli pappá és püspökké az avignoni székesegyházban. Utolsó erdélyi püspök, akit a káptalan választ. Entz Géza: „...minden felirat lekopott... Így voltaképpen semmivel sem bizonyítható közvetlenül, hogy a sírlap Széchy Domokosé. Mindenesre korai darab, amelynek keletkezése a XIV. századra tehető.”

c) Czudar Imre erdélyi püspök

Ónodi Czudar Imre erdélyi püspök 1386.5.28–†1389.1.18/4.28. Született: Böcs, Borsod megye, 1345 körül. Még subdiaconus, amikor nagyváradi püspök lett 1374.12.18–1377.10.2. Utána szentelték pappá és püspökké. Egri püspök 1377.10.2–1384. nyarán Mária királynő leteszi. 1378–1384 Galícia (Halics és Lodomeria) orosz vajdája. 1384.8.27–1386 az olasz Imola püspöke, de székét sohasem foglalja el. A felirat nagyon hiányosan olvasható:

Ano mill ccc octvag nono / a me jydicivm qveritis dies pandet ... avdite in tvba ejysd r./ad te emerice..pandvntvr.

Magyarul: 1389. évben tőlem ítéletet kértek a nap feltárja.... halljátok a trombitában ugyanannak a... hozzád, Imre ... feltárulnak.

3. Francesco Brilli lombard építész sírköve a Szapolyai sírok nyugati falán:

Francesco Brilli a várátépítés egyik olasz mérnöke volt. Sírja a székesegyházban ismeretlen.

D. O. M. Sta viator! Nec abi. Morare paulum et considera : lapis taciturnus loquitur famam multum aestimati murariorum magistri, domini Francisci Brilli. Postquam Italiae patriam reliquisset, amore erigendorum Ecclesiae et fortalitii aedificiorum, animam Deo, huic, vero corpus reliquit. Albae-Carolinae, Anno M. D. C. C. XIX. die I. Maji.

Magyarul: A legjobb, legnagyobb Istennek! Állj meg, vándor! Ne menj tovább. Időzz kissé, és fontold meg: a hallgatag kő elmondja a sokra becsült kőművesek mesterének, Brilli Ferenc úrnak hírnevét. Miután Itáliai hazáját elhagyta az Egyház és az erődtímenyek építkezései szeretetéből, lelkét Istennek, itt pedig testét hagyta, Károlyfehérvárt. 1719. évben, május 1-jén.

4. Giovanni Morando Visconti olasz hadi mérnök és építész vörös és fehér márványból való fali síremléke a Szapolyai sírok északi falán. Felirata:

Giovanni Morando Visconti (1652–1717) hadi építész császári szolgálatban 1715–1717. években tervezte és vezette a gyulafehérvári vár átépítését. Sírja a székesegyházban ismeretlen.

MORARE VIATOR
MORS NVLLAM PATITVR MORAM
JOANNES MORANDO VISCONTI
VIR MORVM PROBITATE CLARVS
QVI NVLLAM IN CAESAREIS OBSEQVIIS
EXPERTVS EST REMORAM
HIC MORARI DOCTVS
ARCHITECTONICAE COLONELLVS
CAROLINAE
QVAM E CINERIBUS IVLIAE
ILLVSTRIOREM SVSCITAVIT
SVOS CINERES TRADIDIT
EADEMQVE INCAEPTA FINEM AGNOVIT
OB. ANNO: MDCCXVII. APR. VII.
AETATIS SVAE LXV

Magyarul:

Időzz, vándor,
A halál nem tűr halasztást,
Morando Visconti János (,)
Az erkölcsök derékségével hírneves férfi (,)
Aki a császárnak kijáró hódolatban semmiféle
Visszamaradást nem tapasztalt (,)
Itt időzött (,) tanult (,)
Építészet kapitánya
Károly(fehérvárt)
Amelyet hamvaiból Gyulából (Iuliae)
Nevesebben feltámasztott (,)
Saját hamvait átadta
És ugyanazokat megkezdve végüket elismerte (,)
Meggalt 1717. évben április 7-én
Életkora 65-ben.

5. A mellékkápolna záró falán Várday Ferenc püspök felirata

Kisvárdai Várday Ferenc erdélyi püspök 1514–†1524. Váci püspök 1506–1514. Sírja ismeretlen. A golyvázott párkány középső sima sávján látható a felirat:

**DEO. OPT. ... AX. ET. DIVE. ANNE. PRAN. WAR. E ... RANS..
EREXIT.**

Entz Géza szerint kiegészítve és feloldva:

**Deo Optimo Maximo et Divae Annae Franciscus Warday Episcopus
Transilvaniensis erexit.**

Magyarul: A legjobb legnagyobb Istennek és Szent Annának Várday Ferenc erdélyi püspök emelte.

6. Az északi falon oszlopfőn a Várday-címer körül felirat:

FRANCISCI WARDAY

A címer alatt felirattöredék:

**PER...
EXITVS. CC...FV
DENCI...**

7. Fráter György OSPPE váradi püspök, esztergomi érsek, bíboros, Erdély kormányzója sírköve a mellékkápolna keleti falán:

Fráter György a horvátországi Kamicsic-ben született 1482-ben. Utjesenics Martinusevics (olaszosították: Martinuzzi). Budaszentlőrincen tette le pálos szerzetesi fogadalmát 1509 körül. Váradi püspök 1534.11.1–†Alvinc, 1551.12.17. III. Ferdinánd császár gyilkoltatja meg. Püspöki kinevezésének pápai elismerése: 1539.5.30. A kiskorú János Zsigmond fejedelem gyámja. Esztergomi érsek és bíboros 1551.10.20.

Miután a holttestet két hónapig a helyszínen hagyták, a gyulafehérvári káptalan a székesegyházban temette el 1552.2.25. Sírkövén püspöksüveges bíbornoki kalapos címer volt kifaragva. A pajzs felett lefelé repülő holló, a pajzsban egyszarvú látszott. Felirata: **MORIENDVM EST OMNIBVS 1552** (Entz Géza Szeredai alapján). Az időközben eltűnt sírt 1967-1973 Bágyuj Lajos ásatai találta meg. Koponyája, csontjai egy ideig lécládban heverték a főoltár háta mögött, majd az oltártörzs sacrarium részébe helyezték és téglákkal elzárták, de így is hozzáférhető volt. Végül Lestyán Ferenc vikárius a Szent Anna kápolna falába tette ideiglenesen, amíg nem kerül sor a csontok vizsgálatára. A kőfaragók akkor alkották az ő utasítása szerint a mai „ideiglenes” zárókövet. Felirata:

†
Omnibus moriendum
FRÁTER GYÖRGY
bíboros
Utyeszenovics Martinuzzi
Georgius
1482–1551

Magyarul: Mindenkinek meg kell halni. (vö. Zsid 9, 27).

8. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem emléktábla a mellékpálpolna keleti falán:

Bethlen Gábor fejedelem síremlékét 1630-as években állították fel. A fejedelem és első feleségének, Károlyi Zsuzsannának a síremlékeit Antonio és Andrea Castello, Krakkóban működő észak-olasz szobrászok emelték. 1658-ban a tatár betöréskor elpusztult. A jelenlegi emléktáblát 2010.11.16-án helyezte el a Kárpát-medencei magyar református egyházak vezetőit tömörítő testület, a Generális Konvent (tíz református egyházkerület). Az emléktáblát Dr. Bölcskei Gusztáv tiszántúli református püspök, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkes elnöke és Dr. Pap Géza erdélyi református püspök leplezte le. Felirata:

(Bethlen Gábor
réz címere)

**SI DEUS PRO NOBIS
QUIS CONTRA NOS?**

**BETHLEN GÁBOR
1580–1629**

**PRINCEPS TRANSYLVANIAE, COMES SICULORUM
DOMINUSQUE PARTIUM REGNI HUNGARIAE**

**ERDÉLY ARANYKORÁNAK REFORMÁTUS
FEJEDELME EMLÉKÉRE ÁLLITOTTÁK
A MAGYAR REFORMÁTUSOK**

2010.NOVEMBER 16.

Bethlen Gábor Marosillyén született 1580 körül. Erdély fejedelmévé választották Kolozsváron 1613.10.23. Magyarország királyává választották (I. Gábor néven) Besztercebányán 1620.8.25, de a koronát nem fogadja el. A nikolsburgi békében 1621 lemond a királyi címről. †Gyulafehérvár, 1629.11.15.

9. Bocskai István erdélyi fejedelem emléktábla a mellékápolna keleti falán:

Az emléktáblát Hajdú-Bihar megye önkormányzata helyezte el 2007.2.22-én, Bocskai István fejedelem temetésének 400. évfordulóján. Az emléktábla leleplezésén az önkormányzat küldöttségén kívül részt vett a helyi református tiszteletes, Gudor András és Jakubinyi György római katolikus érsek. Felirata:

**BOCSKAI ISTVÁN
FEJEDELEM**

**KOLOZSVÁR, 1557. JANUÁR 1.
KASSA, 1606. DECEMBER 29.**

**ÖRÖK NYUGALOMRA HELYEZTÉK
GYULAFEHÉRVÁRON
1607. FEBRUÁR 22.**

Bocskai István Kolozsváron született 1557. január 1-jén. Erdély fejedelmévé választották Nyárádszeredában 1605.2.21., beiktatták Medgyes 1605.9.14. Magyarország fejedelmévé választották Szerencs 1605.4.20. A török szultán királyi koronáját csak ajándékba fogadta el. †Kassa, 1606.12.29. Gyulafehérváron temették el 1607.2.22-én János király fia mellett. Sírja elveszett.

9. Lászlai kápolna a hajó északi oldalán bejárattal a hajóból:

1. Lászlai János sírkölapjának másolata

Lászlai János, *Lazai, Lazó, Lazoynus, Lazinus* (vsz. László, Torna vármegye, 1448–†Róma, 1523. aug. 17.): apostoli gyón-tató. *Geréb* László püspök rokona, *Sáncfalvai* Antal tanítványa volt. 1483: királyi káplán, gyulafehérvári kanonok, főesperes. Valószínűleg a pozsonyi egyetemen tanult. 1489.11.16. Mátyás király Sáncfalvival együtt nemesi rangra emeli. 1500: Rómába, majd Fábri Félix ulmi szerzetessel a Szentföldre zarándokolt.

Kairóban elfogták, de pártfogói segítségével kiszabadult és magyar *mamelukokat* térített vissza a katolikus vallásra. Hazatérve 1512: fölépítette a gyulafehérvári székesegyház északi kapujának előcsarnokát. 1517: Rómában apostoli gyóntató, 1523: pestisjárvány áldozata lett. Sírja a Santo Stefano Rotondo templomban.

Halála másnapján temették a Santo Stefano Rotondo bazilikában. Sírkövét restaurálták, és 1997 júniusában visszahelyezték eredeti helyére.

Dr. Luigi (Lajos) Cicutti római mecénás szorgalmazására a magyar kormány két másolatot készített a sírkőről. Az egyiket nekünk ajándékozta. 1999. december 16-án Dr. Pál József, a Nemzeti és Kulturális Örökség Minisztériuma államtitkára adta át Dr. Hámori József miniszter nevében a Lásza-kápolnában az érseknek. Ott is helyeztük el függőlegesen a falon. A másik példány Budapesten a Nemzeti Múzeumban (vagy a Vajdahunyadi kastélyban?) van.

A sírkő felirata a fekvő alak körül, a rövidítések feloldásával (Érszegi szerint):

fent
jobb oldalt lefelé

**IO(HANNES) - LAZO ARCH
IDI(ACONUS) - TRANSIL(VANUS) -
PANNO(NIUS) - PENIT(ENTIARIUS)
AP(OSTOLICUS) - DVM**

alul fordítva

ANN(UM) AGERET

bal oldalt felfelé **LXXV - OBIIT - XVII AVG(USTI) - M - D - XXIII -**

Magyarul: Lásza János erdélyi főesperes, magyar, apostoli penitenciárius, 75 évet élt, meghalt 1523. augusztus 17-én.

A sírvers eredetiben régies és népies latin igealakokat használ. Ezeket Lásza nem használta a szentföldi epigrammáiban. Ezért vitatott, hogy sírversét maga írta volna (vö. Érszegi). Az eredeti sírvers, a rövidítések feloldásával (Érszegi szerint):

**NATVM Q(VOD) GELIDVM VIDES AD ISTRV(M)
ROMANA TEGIER VIATOR VRNA**

**NON MIRABERE SI EXTIMABIS ILLVD
Q(VOD) ROMA EST PATRIA OMNIVM FVITQ(VE)**

Prózában (Érszegi szerint):

**Viator, non miraberis, quod vides natum ad gelidum Istrum Romana
urna tegi, si extimabis illud, quod Roma est fuitque patria omnium.**

Ennek a sírfeliratnak fordításával minden magyar műfordító megbirkózott. Eddig nyolc változatát gyűjtöttem össze: Bókay László, Ferencz Győző, Jászay Magda, Riedl Frigyes, Cs. (Csíkcsekefalvi) Szabó László, Tóth Istvánnak két változata is van, Tóth Sándor, H. Vladár Ágnes. Nekem a Jászay Magda fordítása tetszik. Ezt közlöm:

Ki a jeges Dunánál jött világra,
Látod, utas: római sír takarja.
Nincs min csodálkozz, ha arra gondolsz:
Róma volt és marad mindnyájunk hazája.

De álljon itt Tóth István műfordítása is:

Látod, római urna rejti azt el,
Akit a Duna zord vidéke szült meg.
Vándor, meg ne lepődj, de arra gondolj:
Róma volt, s marad a világ hazája.

3. A kápolna boltozatán a Barlabácssy-címeren:

Barlabácssy Leonárd

A(rma) E(gregii) L(eonardi) B(arlabácssy)
Magyarul: Kiváló Barlabácssy Leonárd címere.

2. Az északi homlokzat kapuja felett középen Geréb László erdélyi püspök címere:

Vingárdi Geréb László erdélyi püspök (1475. nyár–1501. nyár eleje). 1452-ben (1447?) született, Mátyás király első unoka-testvére. Pápai elismerés 1476.9.25. Akkor csak tonzúrája volt! 1489-ben felveszi az egyházi rendeket, de csak 1498.7.22. mutatja be újmiséjét (primicia)! Kalocsai és bácsi érsek 1501, pápai elismerés 1502.2.14. Beiktatása előtt útközben †1502.7.26. Telek községben birtokán, Bács vm. Sírja öccse

mellett a ferences templomban, Atya község, Valkó vm. (ma: Sarengrad HR).

Címerének felirata:

**MATTHIAM. CLARO. TETIGIT. QVI, SANGVINE.
REGEM. ISTA**

LADISLAI. SIGNA. FVERE GEREB

Magyarul: Mátyás királyt nemes vérrel érintette, akié voltak Geréb László jelen címere.

Tóth István műfordítása: Ez a Geréb László püspöknek, a nagynevű Mátyás/ Rokoni vérének, egykori címere volt.

A címerpajzs alján:

LAD. GER.. EP. TR.

Feloldva: **Ladislaus Geréb episcopus Transilvaniensis.**

Magyarul: Geréb László erdélyi püspök.

A címer körirata:

PATR. B. M. ACCEPTA. REFERVUNTVR.

Feloldva: **Patri bonae memoriae accepta referuntur.**

Magyarul: A kapott adományokat a jó emlékü atyának viszonozzák.

3. A Szent Pál-mellszobortól jobbra levő felirat:

**† MVLTA. DOCES. HOMINVM. QVI. CREDERE. MILIA.
CHRISTO**

DA. MIHI. DA. RECTAM. PAVLE. TENERE. FIDEM

Magyarul: Aki emberek sok ezrét tanítod hinni Krisztusban, add nekem Pál, add megtartanom a helyes hitet.

Tóth István műfordítása: Aki az emberek ezreit isteni hitre tanítod,/ Adj, Pál, nekem erőt, tartsam igaz hitemet.

4. A Szent Péter-mellszobortól balra levő felirat:

**† LIMINA. QVI. ASTRIFERI. RESERAS. TE. CLAVDIS.
OLYMPI.**

PANDE. MIHI. AETHEREAS. PETRE. BEATE. FORES.

Magyarul: Aki a csillaghordozó Olimposz (mennyország) küszöbeit nyitod és zárod, Boldog Péter, tárd ki számomra a mennyei (éteri) ajtószárnyakat. Tóth István műfordítása: Te, aki zárod-tárod a fényes olimpuszi ajtót,/ Nyisd, Péter, ki nekem, nyisd fel az égi kaput.

5. A főpárkány felirata a keleti, északi és nyugati oldalon:

...AELI. PAT

RONO. IOANNES. LAZOYNVS. PRO. SVA. ET. BENE.
MERENTIVM. SALVTE. AED

EM. HANC. VESTIBVLAREM. A. FVND. AERE. SVO. ERIGEN.
DICAND. Q. CVRAVIT.

M. D. XII.

Entz Géza helyreállítása szerint: (Mich)aeli Patrono Ioannes Lazoyanus pro sua et bene merentium salute aedem hanc vestibularem a fund(amento) aere suo erigen(do) dicand(o)q(ue) curavit. M.D.XII.

Magyarul: Mihály védőszentnek Lászlai János saját és az arra érdemesültek üdvösségéért gondoskodott, hogy ezt az előcsarnok épületet alapjától saját pénzen felépítsék és felszenteljék. 1512-ben.

6. A nyugati ajtó szemöldökpárkányán Budai Udalrik kanonok felirata:

Budai Udalrik vagy Ulrik gyulafehérvári örkanonok volt a 16. század elején (1504–1522). Az erdélyi humanista körhöz tartozott Lászlai Jánossal együtt.

HAEC. ROSA. QVAM. CERNIS. SCVLPTAM. CVM. MONTE.
BVDENSI.

GAVDET. VDALRICO. NOMINE. DIGNA. SVO.

Magyarul: Ez a rózsza, amelyet a hegygel kifaragva szemlélsz, nevéhez méltóképpen Budai Udalriknak örvend.

Tóth István műfordítása: Az ide vésett rózsza a hegygel a Budai Ulrik/ Névhez egész illőn táru a szemed elé.

7. Az ajtó lunettájának félkörívében Sánkfalvi Antal nyitrai püspök felirata:

Sánkfalvi Antal nyitrai püspök 1491–†Nyitra?, 1500. május végén. Királyi követ is volt Lengyelországban, Rómában, Milánóban és Nápolyban. Lászlai tanítómestere volt.

PRAESVLIS. ANTONI. NITRIAE. HAEC. INSIGNIA. FRATRIS.

Magyarul: Antal nyitrai főpaprak, testvérnek ezek a jelvényei (címere).

8. A kerek ablak felirata:

† PROXIMA. SOLSTITIO. LVSTRA ...

Magyarul: A legközelebbi nyári napforduló öt éves időszakok

Feltételezik, hogy a középkori építések két szemben levő ablakot úgy helyeztek el, hogy vagy a napfordulókör vagy az épület búcsúünnepén meghatározott órában a napsugár átsüssön a két ablakon. Mivel a felirat csonka, nem lehet megállapítani, mire utal.

10. Az északi előcsarnok (bejárat)

1. Az északi fal (a csonka torony) előtt felállított négy sírkő:

a) Nagy József címeres sírköve ma már olvashatatlan. Entz Géza közli Szeredai alapján. Csatári Nagy József császári vagyongazd, a császári Apafi birtokok jószágkormányzója.

Spectabil(is) ac

Magnificus

Dominus Domi(nus)

Ioannes Ioseph

Nagy de Csatar Sacrae

Cae(sareae) : Ma(ies)t(a)tis

Consiliarius Bon(orum) : Apafi(anorum) :

Fiscal(ium) : Administrator

aetatis suae An(norum) :

57 obiit die 16 : May

Anno 1752

Magyarul: Tekintetes és nagyságos úr, Csatári Nagy János József úr, a Szent Császári Felség tanácsosa, az Apafi jószágok pénzügyi kormányzója. Életkorának 57. évében meghalt május 16-án, 1752. évben.

b) Statileo János erdélyi püspök sírköve.

Statileo János erdélyi püspök 1528–†Gyulafehérvár 1542.4.8. Szebeniki (ma: Šibenik HR) dalmát. Szapolyai nevezi ki, de a pápa nem erősíti meg? (1539.5.?). Kb. 1530-ban jön Gyulafehérvárra. A sírkő a székes restaurálása idején a raktárban volt. Szállítás közben megsérült, kettétört. Felirata reneszánsz nagybetűkkel:

IOANNI. STATI...RINO PONTIFI TRANSS. NICOLAVS... SACR... RENTI PO... O. M. D. XXXXII. DIE XII APRIL.

Magyarul: Statileo János ..(?) erdélyi főpap Miklós ..szent...(?) 1542. április 12. napján.

c) I. Rákóczi György erdélyi fejedelem mauzóleumának fekete márványból való sírköve antikva vésett betűkkel. A fejedelem síremlékét 1652-ben állították fel. Sebastiano Sala luganói születésű építész és szobrász műve (1630-tól krakkói polgár, †Krakkó 1652). 1658-ban a tatár betöréskor elpusztult. „A disztichonokban írt feliratot, amely fekete márványlapra vésve ránk maradt, Bisterfeld, német származású teológus és filozófus, a Rákócziak diplomatája és bizalmasa írta” (Détshy). A sírkő feliratával:

VNA. HAEC. NON VNAM. FACIEM. TIBI. MARMORA. MONSTRANT.

SPECTATOR. LAUDUM. SPLENDIDUS. ORBIS. ADEST.

EXCELSI. EROIS. MIRABERE. FACTA. GEORGII.

RAKOCZI. PRIMI. FACTAE. MIRIFICA.

PONDERIBUS. TENTATA. MAGIS. CEU. PALMA. VIRESCIT.

SIC. IPSE. EOIS. HESPERIISQUE. MINIS.

CASTA. MENTE. JOSEPH. MIRE. MEMORI. MITRIDATE.

ET. VIGILI. CURA. LUCIDUS. ARCUS. ERAT.

DIVINAE. ALPHONSUS. STUDIO. LEGISQUE. JOSIAS.

SACRATI. HUNNIADES. DEDALEIQUE. CHORI.

PRAESAGO. INGENIO. AC. SVADA. REDIVIVUS. ULISSES.

SPERNI. PELIDES. IMPATIENSQUE. FUT.

JAMQUE. ALBESCENTIS. PATRIAE. FORTISSIMUS. HECTOR.

CUI. NEC. VIS. NEC. SPES. ABSTULIT. ULLA. PEDEM.

GALLO. SVECUM. MULTUM. EXOPTATUS. ACHATES.

**TARDIGRADE. PACIS. QUO. ACCELERARET. ITER.
MARTE. IMPROVISO. SIC. ARBITER. OTIA. FECIT.
PANNONIAE. FELIX. GRATAQUE. TEUTONIAE.**

Magyarul:

Ezek az egyedüli márványok nem egyetlen arcot mutatnak neked,
látogató! A dicséreteknek ragyogó világa van itt jelen.

Csodáld meg a kiváló hős (hérosz!) I. Rákóczi

György tetteit és csodálatos tetteit.

Nehézségektől kísértett pálmaként még jobban kivirágzik.

Így ő maga keleti és nyugati fenyegetések alatt

tisztaságos lelkülettel Józsefként, csodálatos emlékezőtehetséggel Mithrida-
teszként,

és éber gondoskodással világító szivárvány volt;

és az isteni törvény tanulmányozásával Alfonzként, Józsiásként,

(mint a) megszentelt Hunyadiak és művészi kórusok,

jövőbe látó elmével és rábeszéléssel újra életre kelt Ulisses (okos
tanácsadó),

a megvető elutasítással szemben Pelides (= Achilles) és nem tűrő volt.

És a már felderülő hazának legerősebb Hektora,

akit semmiféle erőszak, sem remény nem tudott lábáról leszedni.

A franciák, svédek által nagyon is óhajtott Achates (jó barát),

amivel meggyorsította a lassan járó béke útját.

Így előre nem látott csatával döntő bíróként békét teremtett

a boldog Magyarország és a hálás Németország számára.

I. Rákóczi György. Született Szerencsben 1593.6.8. Erdély
fejedelmévé választották Segesváron 1630.12.1. †Gyulafehér-
vár, 1648.10.11. A sírfelirat utal a fejedelem hadjárataira: a
harmincéves háborúban szövetségben volt a franciákkal és a
svédekkel, kieszközölte a linzi békét.

d) Örmény Márton sírköve magyar-örmény felirattal

**EPITAPHIVM
HIC IACET MAR
THINVS ORMYNI
DE PERSSYA AE
TATIS SVAE 60
OBIT 1640.**

Magyarul: Sírfelirat. Itt nyugszik Perzsiai Örmény Márton. Életkorának 60. (évében). Meghalt 1640-ben.

Entz Géza: „A töredékes sírlap sarkait egy-egy háromszög alakban elrendezett akantuszlevél emeli ki. Felül az ívmezőben elmosódott IHS. A két szélső betű felett egy-egy nyolcszirmú rózsza. A síremlék alsó örmény nyelvű feliratos része a városi múzeumban található.” Sajnos emberemlékezet óta senki sem látta a városi múzeumban a sírkő örmény feliratos részét.

2. A padlózatban elhelyezett Csiszár-kriptát záró kőlapon vésett felirat áll:

A Csiszár család a 15. századig vezeti vissza magát. 1521-ben nemesi címert kapnak, gáldtői előnévvel. Gáldtői Tamás fegyverkészítő Gyulafehérvárra telepszik, és a Csiszár nevet felveszi. 1594-ben megerősítik borbereki birtokukban. Így lett hármas előnevük gyulafehérvári, gáldtői és borbereki. IV. Miklós 1720 körül katolizál. Felsége Ribicei Katalin. Sorger Gergely erdélyi püspök (1729–1739) engedélyével a székesegyház főbejáratának gótikus boltozata közepére a Csiszár címert helyezi, a barokk oromzatot ellátja a négy szoborral (Szent. Gellért, Szent István, Szent László és Szent Adalbert), a bejáratához tágas kriptát épített 1737-ben. Nemsokára meghalt, mert 1740-ben már nem élt. Feltételezhetően senkit sem temettek a kriptába, mert Miklós és felesége valószínűleg Mihelényben (ma Mihăileni, HD) nyugszanak, tiszta román községben, amelynek lakossága a Csiszár család jobbágysai voltak. Az előkelő Ribicei magyar családot 1784-ben a Horea lázadáskor kiirtották.

**CRIPTA
NOBILIS ET ILLUSTRIS
FAMILIAE CSISZÁR
DE ALBA IULIA
GÁLTÓ ET BORBEREK**

Magyarul: A nemes és előkelő gyulafehérvári, gáldtői és borbereki Csiszár család kriptája.

3. A kerítés baloldali angyalkájának pajzsán:

NICOLAUS CSICZAR

Magyarul: Csiszár Miklós, lásd előbb 2. a kriptánál.

4. A kerítés jobboldali angyalkájának pajzsán:

CATHARINA RIBICZEI

Magyarul: Ribicei Katalin, lásd előbb 2. a kriptánál.

5. Az előcsarnok zárókövén:

Peril(lustris) D(ominus) Nicolaus Csiszár de Börbere A(nno) 1737

Magyarul: Nagyon előkelő Borberekai Csiszár Miklós úr 1737 esztendőben.

Lásd előbb 2. a kriptánál.

6. Az előcsarnok déli falának felső rétegén latin felirat töredéke:

Georg Basta az erdélyi császári hadak főparancsnoka 1602.1–1606. Albán eredetű olasz, sz. La Rocca, 1550.1.30. †Prága, 1607. 1603-ban felégette a székesegyházat, felrobbant a csonka torony. Valamelyik fejedelem örököztette meg később az eseményt ezzel a felirattal. Kispapkoromban még látszott. Ma már szabad szemmel semmit sem lehet látni.

...VIT CONFLAGR...

...EORGII BASTAE...

...ANNO MDCIII...

...DEI GRATIA PRINC...

Magyarul: ...tűzvész ... Georg Bastanak ... 1603. esztendőben ... Isten kegyelméből fejedelem...

7. Az első réteg magyar nyelvű antikvabetűs feliratból alig vehető ki valami.

Ma már semmi sem látható.

FEJEDEL....SZ...

ISTEN...

11. A déli toronyban harangfeliratok és toronyóraszámnap:

1. A nagy harang kronosztikonos felirata:

Haynald Lajos erdélyi püspök 1852.10.15–1864.9.22. lemond. Sz. Szécsény, 1816, †Kalocsa, 1891.7.4. mint kalocsai érsek, bíboros. A nagyharangot 1857-ben öntette Segesváron Manchen százsz harangöntő mesternél.

honorI sanCti MIChaELis sIs ple DICata

Ecclesiae suo suorum que aere ff Ludovicus D. G. Episcopus Transsylv.

Fusa per me Manchen Schaessburg.

Magyarul: Szent Mihály tiszteletére légy kegyesen szentelve. Az Egyháznak saját és övéi pénzén leghűségesebb Lajos, Isten kegyelméből Erdély püspöke. Általam öntetett Manchen Segesvárott.

A latin nagybetűk számértéke adja meg a harangöntés évét (ez a „kronosztichon” = időverssor): $1+100+1+1000+1+100+50+1+1+1+500+1+100 = 1857$.

2. A lélekharang felirata:

A lélekharangot feltételezhetően még Kováts Miklós erdélyi püspök (1827.5.24.–†Kolozsvár, 1852.10.15.) öntette 1852-ben, aki ebben az évben halt meg. A bibliaidézet a lélekharangok szokásos felirata.

MISEREMINI MEI SALTEM VOS AMICI MEI. JOB. 19. 21. A.

CAROL. 1852.

Magyarul: Könyörüljetek meg rajtam, legalább ti, barátaim. Jóbb 19,21.

Károlyfehérvár 1852.

3. A toronyóra négy oldalon levő mindegyik számlapján a négyszög négy sarkában ugyanaz a felirat van:

18 94

Sch. Otto

A toronyórát 1894-ben Schmidt Ottó mester cége (Foundation) készítette.

12. A kriptá

A középkorban a püspököket a székesegyház hajójában temették vagy oldalkápolnában. Amikor ismét katolikus kézre került a székesegyház 1716-ban, a mai szembeoltár mellett volt a lejárát a földalatti kriptába. II. József rendelete után jóval később 1808-ban átrendezték a kriptát, a szentély felől a lejáratot befalazták, és az utca felől nyitottak lejáratot, ahogy a bejárát fölött a 2010 kr. felújított kő keresztgerenda felirata is jelzi: **1808.**

A hagyományos elrendezés szerint a megyéspüspökök a felső szinten vannak, míg a segédpüspökök és kanonokok az alsó szinten. A halotti fülkéket egymás fölött két sorban helyezték el. Amikor betelnek, urnába helyezik a maradványokat felirattal, és több személy urnáját egy fülkébe helyezik („társbérletbe”). A fülkét záró táblán feltüntetik azokat, akik a tábla mögött nyugszanak.

A felső szinten 6 tábla van, 11 püspök és egy üres fülke. Az alsó szinten 45 tábla van 45 személynek, 6 üres. 45 kanonok között egy c. püspök (Ráduly) és egy felszentelt titkos püspök (Macalik) is van. A kriptában két személynek indult be a boldoggá avatási pere: Márton Áron megyéspüspök hitvalló pere 1992 óta Szentszéknél van, míg a Macalik Győző titkos püspök vértanú pere csak egyházmegyei szinten indult be 2003-ban.

A leírásban a bejáratról haladunk a kriptá végéig, ahol a lezárt feljárát van a szentélybe. A kriptá végső részén a téglapadlózat száraz, és alatta kong a lépések alatt. Ez azt jelenti, hogy lennie kell még egy alsóbb szintnek, amelyet valamikor lezártak. A székesegyházban még sok rejtély megfejtésre vár!

1. A bejáratról kilenc lépcső vezet a felső szint előterébe, ahol egyetlen közös fémtábla mögött hat püspök nyugszik. A fémtábla felirata:

GEORGIUS.B.MARTONFLEP.TRAN.

OB:5.SEPT:A:1721.

IOANNES.ANTALFLEP.TRAN.

OB:10.IUNIA:1728.

GREGORIUS.B.ZORGER.EP.TRAN.

OB:16.SEPT:A:1740.

IOSE:ANTO:B.BAYTAY.EP.TRAN.

OB:15 IANUA:A:1773.

PIVS.MANZADOR.EP.TRAN.

OB: 28 AUGVS:A:1774:

IGNATIVS.C:BATTHYAN.EP.TRAN.

OB: 17.NOVEM:A:1798.

QVI

CRYPTA IN MELIOREM FORMAM

REDUCTA.HVC.POSITL.SVNT.

ANNO 1809.

Magyarul:

Báró Mártonfi György Erdély püspöke,
meghalt 1721. évben szeptember 5-én.

Antalfi János Erdély püspöke,
meghalt 1728. évben június 10-én.

Báró Zorger Gergely Erdély püspöke,
meghalt 1740. évben szeptember 16-án.

Báró Baytay József Antal Erdély püspöke,
meghalt 1773. évben január 15-én.

Manzador Piusz Erdély püspöke,
meghalt 1774. évben augusztus 28-án.

Gróf Batthyány Ignác Erdély püspöke,
meghalt 1798. évben november 17-én.

akik,

(miután) a kriptát jobb formába
alakították át, ide helyeztettek

1809. évben.

Rejtély marad, amit Bágyuj Lajos ír: „(A hajó) A feltöltés eltávolítása során, a templomhajó utca felőli részén egy rézur-nában előkerültek a tudós erdélyi püspök, gróf Batthyány Ignác (1741–1798) maradványai is. Az urnát visszahelyeztük a kö-zépső hajó harmadik oszlopkötege mellé, az északi részbe.”

(id. cikk, 1039. o.) A rejtély: Mi van a kriptában a Batthyány felirat mögött? Vagy mi van a hajóban elhelyezett urnában? Téves Zorger püspök halálának éve: nem 1740, hanem 1739. Manzador püspök halálának helyes dátuma: augusztus 30.

2. A felső szint előterének második része:

a) **fent** a fémtábla felirata:

EXCELLENTISSIMUS ILLUSTRISSIMUS
AC
REVERENDISSIMUS DOMINUS
JOSEPHUS MARTONFI
DE
CSIK MIND SZENT
DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA
EPISCOPUS TRANSSILVANIAE
INSIGNIS ORDINIS S: STEPHANI REG:AP.
COMENDATOR
S.C.REGIAE.ET AP.CAE.MAJESTATIS
STATUS,ET EXCELSI REGII GUBERNII
CONSILIARIUS
ACTUALIS INTIMUS
OBIIT 3 MARTII ANNO 1815
AETATIS 70

Magyarul: Nagyméltóságú, Tekintetes és Főtisztelendő Csíkmindszenti Mártonfi József úr, Isten és az Apostoli Szék kegyéből Erdély püspöke, Szent István Apostoli Király jeles Rendjének kommandátora, a Szent Császári Királyi és Apostoli Császári Fenség Státusának és a Magasságos királyi kormányának aktuális legbensőbb tanácsosa. Meghalt 1815. év március 3-án, életkorának 70. (évében).

b) **lent**: a fémtáblán a felirat a nevet kivéve dőlt betűs:

*Excellentissimus, Illustrissimus ac Reverendissimus
Dominus NICOLAUS KOVÁTS de Csík-Tus-
nád Episcopus Transsilvaniensis S. C. et
R. A. Majestatis Status et Gubernialis
Consiliarius Actualis Intimus, Ins(ignis) Ord.
S. Stephani Regis Apostolici Commen-
dator. Omnium Scholarum et Educatori-
orum Institutorum Rom. Catholicorum per*

M. Transilvaniae Principatum Supremus

Director. Obiit die 15^a Octobris 1852

Anno Aetatis 84 Episcopatus 24

Magyarul: Nagyméltóságú, Tekintetes és Főtisztelendő Csíktusnádi Kovács Miklós úr, Erdély püspöke, a Szent Császári és Apostoli Királyi Fenség Státusának és aktuális legbensőbb kormánytanácsos, Szent István Apostoli Király jeles Rendjének commendátora. Minden római katolikus iskolának és nevelő intézetnek a Nagyfejedelemség (területén) legfelsőbb igazgatója. Meghalt 1852. október 15-én, életkorának 84., püspökségének 24. évében.

3. A felső szint második árkádja:

a) fent: a fémtáblán a felirat:

†
EXCMUS AC REVMUS DOMINUS
ADULPHUS VORBUCHNER
EPISCOPUS ALBA IULIENSIS
natus 23.III.1890
ordin. 21.IX.1914, nom. 18.IV.1936
cons. 7.VI.1936, succ. 28.V.1938
defunctus 10.IX.1938.

R. I. P.

Magyarul: Nagyméltóságú és Főtisztelendő úr, Vorbuchner Adolf gyulafehérvári püspök, született 1890. március 23-án, pappá szentelték 1914. szeptember 21-én, kinevezték (segédpüspöknek) 1936. április 18-án, püspökké szentelték 1936. június 7-én, következett (a püspökségben) 1938. május 28-án, meghalt 1938. szeptember 10-én. Nyugodjék békében.

b) lent márványtáblán:

Dr. JAKAB ANTAL
szül. Kilyénfalván
1909. márc. 13
megh. Gyulafehérvárt
1993 máj. 5
Segédpüspök
1971 dec. 24–1980 ápr. 2
Megyéspüspök
1980. ápr. 2–1990 ápr. 29

A feliratból nem tűnik ki, hogy 1980. április 2-től 1990. március 14-ig, lemondása elfogadásáig volt megyéspüspök, majd április 29-ig apostoli kormányzó, utódja, Bálint Lajos

megyéspüspök beiktatásáig. Segédpüspöki kinevezésének helyes dátuma 1971. december 23.

4. A felső szint harmadik árkádja:

a) fent:

MÁRTON ÁRON
SZÜLETETT CSIKSZENTDOMOKOSON
1896. AUG. 28-án
MEGHALT GYULAFEHÉRVÁRON
1980. SZEPT. 29-én
GYULAFEHÉRVÁRI PÜSPÖK
1938–1980

A feliratból nem tűnik ki, hogy 1938. december 24-től 1980. április 2-ig, lemondása elfogadásáig volt megyéspüspök.

b) lent: üres.

2. Az alsó szint segédpüspökök és kanonokok részlege. Itt egyetlen titkos püspök van eltemetve a kanonokok között. Két sorban 14 részlegben egymás fölé helyezett 28 sír van, egyesekben többen is, mások még üresek. A kriptá utolsó átrendezésekor 1997–2006 között az alsó szint új márványtáblákat kapott a régi feliratokkal.

1. részleg:

1. Felső üres.

2. Alsó üres.

2. részleg:

1. Felső kőtábla:

Dr. FARAGÓ FERENC
nagyprépost
1905–1973

A bécsi Pazmaneum növendéke 1926–1927. 1929-től haláláig a gyulafehérvári (1940–1944 a kolozsvári) Hittudományi Főiskolán szentírástanára, 1946-tól gyulafehérvári plébános, 1951-től főesperes, 1953-tól a Római Katolikus Kántoriskola alapító

igazgatója (Márton Áron püspök börtönből jövet egyházilag utólag elismeri az iskolát) stb.

2. Alsó kőtábla:

†
ITT NYUGSZIK
BIKFALVI ISTVÁN
SZÉKESKÁPTALANI KANONOK
SZÜL. 1899.XI.27. MEGH. 1975.V.22.

1931-től haláláig alvinci plébános és a káptalan gazdasági igazgató. 1940–1942 Márton Áron püspök Nagyvárad egyházmegye Dél-Erdély részi vikáriusa. 1956–1958 püspöki helyettes irodaigazgató is.

3. részleg:

1. Felső kőtábla:

†
BOROS JÓZSEF
nagyprépost
1883–1972

2. Alsó kőtábla:

STUREK EMIL
Theologus Kanonok
1909–1972

1954–1965 között a gyulafehérvári Hittudományi Főiskola és Szeminárium prefektusa és filozófia tanára. A teológiáról Dr. Tyukodi Mihály spirituálissal együtt 1965 májusában a kommunista titkos rendőrség (securitate) távolította el. Attól kezdve haláláig irodista, és 1966-tól kanonok.

4. részleg:

1. Felső kőtábla:

MACALIK GYÖZÖ
1890–1952
AZOTÓI C. PÜSPÖK
1951–1952

A Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke Rómában 1910–1915 és Innsbruckban 1915–1917. Gyulafehérvári teológiai tanár 1922–1941 és spirituális 1922–1938. Kanonok 1941-től. Irodaigazgató 1941–1951. Titkos püspökké szenteli Alexandru Teodor Cisar bukaresti érsek Bukarestben 1951 novemberében (?). Nemsokára letartóztatják. †Jilava a börtönben 1953. augusztus 19. vagy 17. Miután kiásták, Márton Áron püspök újratemette a székesegyház kriptájában a nyilvánosság kényszerű kizárásával 1966. december 8-án. Ő az egyetlen püspök a kriptá kanonoki részlegén.

2. Alsó öt kőtábla:

VESZPRÉMI PÁL
1792–1859
nagyprépost. vicarius gen.

GYÁRFÁS MIKLÓS
1784–1853
kanonok

GYENGE IMRE
1771–1856
kanonok

KOVÁCS DÁNIEL
1790–1861
kanonok. főesp.

LOSTEINER JÁNOS
1777–1858
kanonok, rektor

Veszprémi Pál Ferenczi névtára szerint 1852-ben halt meg.

5. részleg:

1. Felső kőtábla:

ZOMORA DÁNIEL
1853–1944
nagyprépost. vicarius gen.

2. Alsó kőtábla:

Dr. KÁSZONYI ALAJOS
1875–1946
kanonok. rektor

Ferenczi névtára szerint Kászoni.

6. részleg:

1. Felső kőtábla:

BALÁZS FERENC
1869-1940
kanonok. főesp.

2. Alsó kőtábla:

BUDAY JÁNOS
1867-1944
Kanonok

Ferenczi névtára szerint Budai.

7. részleg:

1. Felső kőtábla:

SOÓTHY GYULA
1867-1930

nagyprépost. teol. tanár

Ferenczi névtára szerint Soóthi.

2. Alsó kőtábla:

SZÉLYES DÉNES
1868-1941

kanonok. previcarius

A bécsi Pazmaneum növendéke 1890-1893. Provikárius.

8. részleg:

1. Felső kőtábla:

MIKLÓS ISTVÁN
1882-1928
kanonok

Ferenczi névtára szerint élt 1862-1929 (1928?)

2. Alsó kőtábla:

MÁTHÉ ISTVÁN
1859-1928
kanonok. rektor

9. részleg:

1. Felső kőtábla:

KOVÁCS LAJOS
1846–1926

kanonok. rektor

Az innsbrucki Canisianum növendéke.

2. Alsó tíz kőtábla kettesével öt sorban:

CSERESNYÉS ANDRÁS
1768–1834

kanonok. teol. tanár

KOVÁCS IMRE
1833

kanonok, teol. tanár

WINKLER IGNÁCZ
1825

kanonok. rektor

OROSZ MIHÁLY
1834

kanonok. rektor

IVULY KÁROLY
1797–1830

kanonok. vicarius gen.

TAMÁSI JÓZSEF
1782–1847

vicarius. gen. Rektor

BEDE JÓZSEF
1762–1840

kanonok. rektor

BUCZY EMIL
1839

teol. tanár

ERŐSS SÁNDOR
1785–1848

kanonok

FANCSALI DÁNIEL
1769–1838

gimn. ig. főesp.

Tamási József a bécsi Pazmaneum, majd az Augustineum növendéke 1817-ig.

Kovács Imre a bécsi Pazmaneum növendéke. Születési évét Ferenczi névtára sem hozza!

Winkler Ignác Ferenczi névtára szerint Vinkler Ignác 1756–1825. A bécsi Pazmaneum növendéke 1778–1780.

Buczy Emil Ferenczi névtára szerint Buczi Emil János 1782–1839. A bécsi Pazmaneum növendéke 1806. 1801–1805 piarista. 1832. óta a Magyar Tudós Társaság levelező tagja. 1833-ban Bécsben csillagászatot is tanul. Így lett a gyula-

fehérvári csillagda öre. A gyulafehérvári székesegyházban ő vezette Kazinczy Ferencet, akivel 1805 óta levelezett. Orosz Mihály születési évét Ferenczi névtára sem hozza! Erőss Sándor Ferenczi névtárában Erös v. Maxin Sándor.

10. részleg:

1. Felső kőtábla:

TAMÁSI ÁRON
1857–1922
nagyprépost

Tamási Áron író nagybátyja és tanítatója.

2. Alsó kőtábla:

Dr. KORODI PÉTER
1864–1916
nagyprépost. teol. tanár

A bécsi Pazmaneum növendéke 1884–1887.

11. részleg:

1. Felső kőtábla:

FÁBIÁN SÁNDOR
1846–1912
Nagyprépost

A bécsi Pazmaneum növendéke 1868–1871.

2. Alsó kőtábla:

BEKE ANTAL
1838–1913
kanonok. rektor

A bécsi Pazmaneum növendéke 1857–1859. Számunkra főműve: *Az Erdélyi Egyházmegyei Papnevelde történeti vázlata*. Károlyfehérvár 1870.

12. részleg:

1. Felső hat kőtábla kettesével három sorban:

HUBATSCHEK ÁDÁM

RÁDULY JÁNOS

1808–1868
kanonok. rektor

BURJÁN MIHÁLY
1813
kanonok. rektor

IVANDENDIN MÁTYÁS
1824
kanonok. teol. tanár

1798–1874
nagyprépost. vicarius gen.

SZEREDAY MIHÁLY
1822
kanonok. teol. tanár

MIHÁLCZ JÁNOS
1825
kanonok

Hubatschek Ádám Ferenczi névtára szerint Hubátsek v. Hubatschek Ádám 1808–1882.

Ráduly János Ferenczi névtára szerint Dr. Ráduly János. A bécsi Augustineum növendéke 1822. **Dulmi c. püspök 1871.** Burján Mihály születési évét Ferenczi névtára sem hozza! Szereday Mihály Ferenczi névtára szerint Szeredai Mihály 1762–1822.

Ivandendin Mátyás Ferenczi névtára szerint Ivándedin Mátyás. Születési évét Ferenczi névtára sem hozza!

Mihálcz János születési évét Ferenczi névtára sem hozza!

2. Alsó üres.

13. részleg:

1. Felső hat kőtábla kettesével három sorban:

BODNÁR LAJOS
1798–1872
kanonok. rektor

ÚJFALUSI T. JÓZSEF
1852–1909
kanonok. rektor

REINISCH LAJOS
1794–1874
kanonok. főesp.

FERENCZ JÓZSEF
1806–1870
kanonok. rektor

KOVÁCS SIMON
1844–1898
kanonok. rektor

KOVÁCS IGNÁCZ
1795–1868
kanonok. teol. tanár

Bodnár Lajos előbb piarista volt.

Ferencz József Ferenczi névtára szerint Ferenczi József. A bécsi Augustineum növendéke 1830.

Újfalusi T. József Ferenczi névtára szerint Újfalusi v. Tódor József dr. A bécsi Pazmaneum (1872–1875), majd az Augustineum (1875–1877) növendéke.

Kovács Simon Ferenczi névtára szerint 1844–1901 (1898?). A bécsi Pazmaneum növendéke 1864–1867.

Reinisch Lajos Ferenczi névtára szerint 1799–1874.

2. Alsó üres.

14. részleg:

1. Felső üres.

2. Alsó üres.

Függelék

Msgr. Léstyán Ferenc vikárius összeállította a székesegyházban eltemetett személyek névsorát, amely üvegre írva ott áll a Fráter György sírja előtt. Léstyán vikárius helyesírását és adatait tiszteletben tartottam, de a sírfeliratok alapján itt-ott javításra szorul.

- 1307 Monoszlói Péter püspök
- 1343 Gombási András és Domokos
- 1356 Széchy András püspök
- 1360 egy segédpüspök
- 1368 Széchy Domokos püspök
- 1388 László prépost
- 1389 Czudar Imre püspök
- 1396 Byas mester özvegye Erzsébet
- 1399 Maternus püspök
- 1419 Upori István püspök
- 1442 Lépes György püspök
- 1440 Hunyadi János ifj. (Miles)
- 1447 Damján bíró
- 1456 Hunyadi János kormányzó
- 1457 Hunyadi László
- 1507 Megyericsei János kolozsi főesperes
- 1524 Várdai Ferenc püspök
- 1542 Statileo János püspök
- 1549 Lenescics György

- 1552 Martinuzzi Fr. György bíboros
 1558 Kendi Ferenc, erdélyi vajda
 és testvére: Antal
 1559 Izabella királyné
 1566 Varkocs Tamás
 1571 János Zsigmond, Erdély fejedelme
 Giczi János erdélyi kormányzó
 1599 Báthori Endre bíboros, fejedelem
 1606 Bocskai István, Erdély fejedelme
 és testvére, Erzsébet, Báthori Kristóf felesége
 1619 Szatmárnémeti Deák Istvánné
 1619 Bethlen Gáborné Károlyi Zsuzsanna
 1629 Bethlen Gábor, Erdély fejedelme
 1648 I. Rákóczi György, Erdély fejedelme
 1640 Örmény Márton
 1717 Visconti Morando Giovanni, építész
 1718 Martin Dittin Francesco
 1719 Brilli Francesco, építész
 1722 Mártonfi György püspök
 1737 Csizsár család
 1740 Antalfi János püspök
 1748 Zorger Gergely püspök
 1752 Csatári Nagy József, császári tanácsos
 1754 Gyulaffy László erdélyi kancellár
 1757 Csíkszentgyörgyi Mihályfi János kanonok
 1770 Sztoyka Zsigmond püspök
 1772 Baytay Antal József püspök
 1774 Manzador Pius püspök
 1793 Szeredai Antal kanonok
 1815 Battyáni Ignác püspök
 1820 Mártonfi József püspök
 1864 Kovács Miklós püspök
 1938 Vorbuchner Adolf püspök
 1959 Dr Macalik Győző felszentelt püspök
 1980 Márton Áron püspök
 1993 Dr Jakab Antal püspök

A szentély alatti kriptá alsó szakaszában pihennek a székeskáptalan kanonokjai:

Balázs Ferenc	Fábián Sándor	Kovács Dénes	Reinisch Lajos
Bede József	Fancsalai Dániel	Kovács Ignác	Soothy Gyula
Beke Antal	Faragó Ferenc dr.	Kovács Imre	Sturek Emil
Bikfalvi István	Ferencz József	Kovács János	Széllyes Dénes
Boros József	Gyárfás Miklós	Kovács Lajos	Tamási Áron
Bodnár Lajos	Gyenge Imre	Losteiner János	Tamási József
Buczy Emil	Hubaschek Ádám	Máthé István	Újfalusi Tódor József
Buday János	Ivuly Károly	Miklós István	Veszprémi Pál
Cseresznyés András	Kászonyi Alajos dr.	Orosz Mihály	Winkler Ignác
Eröss Sándor	Korody Péter	Ráduly János	Zomora Dániel

Források:

Fő forrás, hűen jelölve, Entz Géza munkája: Entz Géza: *A gyulafehérvári székesegyház*, Budapest 1958. A feliratok, síremlékek a 165–173. oldalon vannak.

Entz Géza után az újabb kutatásokból:

Bágyuj Lajos: *A gyulafehérvári székesegyház helyreállítása*, in: *Korunk*. Kolozsvár-Napoca XXXVII (1978. december), 12. szám, 1037–1040. (Bágyuj Lajos kolozsvári építész 1967.11-1973.12.31. vezetett a székesegyházban ásatásokat és restaurálást.)

Détshy Mihály: *A gyulafehérvári Rákóczi-síremlékek*, in: *Művészettörténeti Értesítő* 15 (1966), 26–30.

Emödi Tamás: *Varkoch Tamás és Báthory Miklós síremléke*, in: *A gyulafehérvári székesegyház és érseki palota kutatásának és helyreállításának újabb eredményei* című konferencia. Teleki Alapítvány. Budapest 2002. június 4. anyaga.

Mikó Árpád: *Báthory István király és a Reneszánsz művészet Erdélyben (1576–1586)*, in: *Művészettörténeti Értesítő* 37 (1988), 109–135.

Pattantyús Manga: *Adalékok a gyulafehérvári székesegyház úgynevezett Várdai-kápolnájának építéstörténetéhez*, in: *Tanulmányok Tóth Sándor 60. születésnapjára*. Szerk.: Rostás Tibor – Simon Anna. Budapest, 2000. 175–183.

Személyekre vonatkozó adatok forrásai:

Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti PAPI NÉVTÁRA*, SZIT-Verbum, Budapest-Kolozsvár 2009.

Jakubinyi György: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Verbum, Kolozsvár ³2010.

Magyar Katolikus Lexikon, 15 kt., Budapest 1993–2010.

Magyar Nagy Lexikon, 19 kt., Budapest 1993–2004.

Révai Nagy Lexikon, 21 kt., Budapest 1911–1935.

Az erdélyi humanista kör alkotói és művei:

Tóth István: *A gyulafehérvári humanista költészet antológiája. „Költők virágoskertje”*, Válogatta, fordította: Tóth István. Budapest 2001, 15–44.

Lászlai Jánosra vonatkozóan fontos:

Géza Érszegi: „*Romana urna tegier...*” Estratto da: „*L'eredità classica in Italia e Ungheria fra tardo Medioevo e primo Rinascimento*”. Atti dell'XI Convegno italo-ungherese Venezia, 9-11.11.1998, a cura di Sante Graciotti e Amedeo Di Francesco, Roma MMI, 21–34.

Sárközy Péter: *Roma, la patria comune*, Roma 1996, 1–12. idem, „*Roma est patria omnium fuitque*”, SzIT Budapest 2001.

A Csiszár család adatai:

Teleky Dezső: *Még csak most kezdődik*. Szerk. Miske Miklós Kálmán, magán kiadás 2011, 109–112.

VIZKELETY ANDRÁS

Julianus OP**kapcsolatfelvétele az ázsiai magyarokkal**

Die Reise des Frater Julianus und seiner Mitbrüder im zweiten Viertel des 13. Jahrhunderts zu den nördlich vom Kaukasus zurückgebliebenen ungarischer Stämme, aber auch ihre schriftlichen Reiseberichte, bedeuteten sowohl hinsichtlich der Motivation des Unternehmens, als auch hinsichtlich des Inhalts ihrer Schriften, Neues in der Geschichte euproäischer Fernreisen. In erster Linie wollten sie, als Mitglieder des Predigerordens, die heidnisch gebliebenen brüderlichen Stämme zum Christentum bekehren. Aber auch Verwandtschaftsgefühle und politische Kalkül spielten beim königlichen Herrscherhaus, das die Reise in jeder Hinsicht unterstützte, eine wichtige Rolle. Die zunächst vage Nachrichten von der Bedrohung des christlichen Europas durch die Tartaren erreichten damals Ungarn, und König Béla IV. wollte die in *Magna Hungaria* verbliebenen Stämme heimführen, um das Verteidigungspotential des Landes zu stärken. Julianus erreichte sie 1236 und bestätigte die Absicht der Tartaren, Europa zu erobern. Zurückgekehrt berichtete er dem König und der päpstliche Kurie über seine Erfahrungen, die sein Mitbruder Ricardus schriftlich verfasste. Julianus wurde von Papst auch nach Rom bestellt. Seine zweite, 1237 unternommene Reise mit konkreten Zielen war aber ergebnislos, da die Tartaren das Siedlungsgebiet der Ungarn bereits überrollt haben. Sein danach verfasster Brief sowie der erste Bericht enthielten die ersten zuverlässigen Beschreibungen über die Sitten, Bräuche und kriegerische Taktik der Mongolen. Seine erst im 18. Jh. veröffentlichten Berichte waren in erster Linie von den Fachkreisen gewürdigt. Zu einer Kultfigur wurde Julianus erst nach dem ersten Weltkrieg, als das klein gewordene Ungarn die Bewohner der abgetrennten Gebiete politisch und kulturell unterstützen wollte. Populärwissenschaftliche, schönliterarische, publizistische Veröffentlichungen und ein im Budaer Burgviertel aufgestelltes Denkmal wollten dafür sorgen.

Schlüsselbegriffe: Tartaren; das mittelalterliche Reich der Mongolen; mittelalterliche Reisenberichte; Frater Julianus.

Ez év elején egy, a közép- és kora újkori útleírásokkal foglalkozó osztrák-magyar konferencia előkészítése során, áttekin tettem a régi magyar útleírások céljait, szándékait. Ekkor lettem rá figyelmes, hogy Julianus és társainak útja, szándékait,

indíttatását tekintve, egyedülálló a középkori utazások történetében a középkorban. Tartalmilag is sok új ismeretet hozott, hiszen először indultak ők olyan területekre, amelyeket a középkori nyugati írásbeliség eleddig a fabulák és a legendák szereplőivel népesített be. A bizánciak többet tudtak ezekről a vidékekről, de ez csak ritka esetben érte el Nyugatot.

A 12. században Oroszlán Heinrich környezetében, Regensburgban keletkezett verses regényben, a *Herzog Ernst*-ben a protagonista még óriásokkal, törpékkel, daru-embe-
rekkel, nagytalpú egy lábúakkal, egyszemű kyklopszokkal talál-
kozik az Uralon túl.¹ De még az 13. sz. első felében készült, a
tudós latin historiográfia műfajába tartozó Johannes de Plano
Carpini-féle úti jelentés is hasonló csodálényeket szerepeltet
ebben a régióban, jöllehet bizonyos ismereteit már Julianus és
társainak jelentéseiből merítette.² Ezek az elbeszélő-sémák
tehát igen makacsul tartották magukat.

Más, a nyugati keresztény világban elterjedt és sokáig
hitelesnek tartott szövegek János pap távolkeleti keresztény
országáról tudósítottak, amely nyugat felé terjeszkedik, és célja
Jeruzsálem elfoglalása. Ezzel a tartalommal forgalomba került
egy János pap által a görög császárhoz írt fiktív levél is.³ E
legenda ismeretében 1219-ben a Damiettánál szorult helyzetbe
került kereszties hadak között elterjedt a hír, hogy János pap
utódja, egy második Dávid király, Ázsiában a szaracénokra
döntő csapást mért, és a keresztieseket megsegítendő, Jeru-
zsálem felé fordult. Valójában a mongol seregek által Irán
határánál aratott győzelemről volt szó. Vitry-i Jakab kereszties
prédikátor azonban III. Honorius pápát, Lipót babenbergi

¹ BARTSCH, Karl: *Herzog Ernst*, Wien 1869.

² RISCH, Friedrich: *Johann de Plano Carpini. Geschichte der Mongolen und Reisebericht 1245-1247*, Leipzig 1930, magyarul in: *Julianus barát és Napkelet felfedezése*, szerk. GYÖRFFY György, Budapest 1986 (a továbbiakban GYÖRFFY), 91–183.

³ KNEFELKAMP, Ulrich: *Johannes Presbyter*, in: *Lexikon des Mittelalters*, 5, Stuttgart–Weimar 1999, 534–536.

herceget, sőt a párizsi egyetemet is arról igyekezett meggyőzni, hogy Dávid király segítségével Jeruzsálem felszabadítása most bizonyosan elérhető.⁴ Honorius pápa több francia püspökökhöz írt levélben terjesztette ezt a hírt.⁵

A kijózanító cáfolatok a röviddel 1232 után Albericus de Troisfontaines által szerzett annalesek tanúsága szerint Magyarországról érték el Nyugateurópát.⁶ Albericus így már arról tudósított, hogy Dávid király serege (Dzsingiz kánnal még nem merte őt azonosítani!) nem ismer irgalmat, se nem keresztény, se nem mohamedán, a kunok *tartari*-nak, tartaros fiainak nevezik őket.

Miért merészkedtek hát magyar dominikánus barátok ezektől az ördög-fiak által veszélyeztetett területre? Elsősorban, mint a Prédikátorok Rendjének tagjai, a keresztény hitet akarták a pogányok között terjeszteni. Ezt állapotbeli kötelességüknek tartották. Ezt tették már a kunok között is. Ezúttal azonban a térítői szándék nem a kunokra, hanem a keleten maradt magyar törzsekre, *Magna Hungaria* lakóira vonatkozott, akik ezen a szálláshelyükön minden bizonnyal még a Krisztus utáni 5-6. században telepedtek meg. A térítői szándék mellett munkálhatott valamiféle etnikai kohéziós erő is Julianusban és társaiban. De Julianus híradásait olvasva, úgy tűnik, valami összetartozást ápoló tudat megvolt az Ural déli peremvidékén megtalált magyarok között is.

A magyarság nemzeti tudatának kialakulásával Deér József és Szűcs Jenő foglalkozott behatóan. Deér véleménye szerint a nomád magyarság, mint „egy alaktalan embertömeg csak akkor válik néppé, midőn szervezőhöz, uralkodóhoz, dinasztiahoz jut”. Ez, folytatja Deér, Árpád idején következett be, aki a heterogén tömeget „a szó igazi értelmében néppé

⁴ GÖCKENJAH, Hansgerd: *Mongolen*, in: *Lexikon des Mittelalters*, 6, Stuttgart–Weimar 1999, 756–760.

⁵ GYÖRFFY, 23.

⁶ GYÖRFFY, 24.

szervezte.”⁷ Ennek szakrális mitikus kifejezése lenne a Turulmonda. A későbbiek során is a magyarság a királyi dinasztiához való viszonyában alkotott ’népet’. (Eddig Deér gondolatmenete.) Szűcs Jenő vele szemben korábbinak tartotta a nemzet-tudatot és az első fennmaradt krónikáinkban előforduló Csodaszarvas-mondára hívta fel a figyelmet, amelyben ’Hunor’ nem a hunokat, hanem az onogur törzseket személyesíti meg, akik elszakadtak a nyugat felé tartó, majd még kazár törzsekkel bővülő magyar népközösségtől.⁸ Bármennyire is keveredtek a latin historiográfiában fennmaradt csodaszarvas-mondába keresztény motívumok, az eredeti monda emlékezete élt mind a Pannóniában letelepedő, mind pedig a valami módon az egykori baskír népcsoportba integrálódó *Magna Hungaria* népközösségében. Ez az összetartozás-tudat is motiválta minden bizonnyal Julianust és társait, hogy őket felkeressék, és elvigyék hozzájuk kereszténységet.

Abban, hogy a magyar királyi ház, elsősorban, még herceg korában a későbbi IV. Béla messzemenően támogatni kívánta Julianus és rendtársai vállalkozását, feltehetőleg politikai megfontolások is szerepet játszottak. Ebben az időben, a 13. sz. első negyedében, a Magyar Királyság már elvesztette Szent László idején megszerzett nemzetközi tekintélyét és nagyhatalmi státuszát. A belpolitikai helyzet is aggodalomra adott okot. Az előző királyok, de főleg II. András alatt a koronabirtokokat sok esetben olyan hűbéruraknak adományozta, akik hűbéri kötelezettségeiket nem, vagy csak vonakodva teljesítették. IV. Béla (1235-1270) ugyan igyekezett az ajándékozásokat visszamenőleg érvényteleníteni, de türelmetlensége, valamint az általa bevezetett írásbeliség kötelezettsége az államügyekben, az oligarchák nagy részét ellene hangolta,

⁷ DEÉR József: *Közösségérzés és nemzettudat a XI-XIII. századi Magyarországon*, in: Kleblsberg Kuno *Magyar Történeti Intézet Évkönyve* 4 (1934), 104.

⁸ SZÜCS Jenő: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*, Szeged 1992, 116 és köv. l.

jöllehet éppen most érték el egy a kelet felől fenyegető agresszív nagyhatalom nyugat felé való terjeszkedéséről a hírek. A feudális központi hatalom megerősítésének régi bevett módszerét, birtokadományozásokkal új híveket szerezni, Béla király nem tudta alkalmazni, hiszen birtok-tartalékokkal nem rendelkezett. Ebben a helyzetben arra törekedett, hogy külföldről hívjon az országba neki hűséges és hadra fogható népcsoportokat. Ez a meggondolás állt a tatárok elől menekülő kunok telepítési kísérletében a Duna-Tisza közén, minthogy a kunok térítésében magyar dominikánusok már 1222 óta, tehát már II. András idejében is résztvettek. 1227-ben a kunok egy része megkeresztelkedett, a magyar király védnöksége alá helyezkedett (Béla még herceg korában magát a Magyar Királyság és Kunság hercegének nevezte), ami után az esztergomi érsek 1229-ben Dél-Moldáviában kun püspökséget alapított. Tudjuk, a kunok a magyar életformák közötti szocializációját súlyos konfliktusok kísérték, melyek, amikor a tatárok a magyar határőrséget már lerohanták, arra vezettek, hogy fejedelmüket, Kötönyt, budai (állítólag német) polgárok megölték, mire a kunok nagy része gyűjtogatva és gyilkolva elhagyta az országot.

A terv, hogy keleten, *Magna Hungariában* maradt magyar törzseket behozzák Pannoniába, már Béla hercegi udvarában felmerülhetett. Hogy ki állt a terv előkészítésének szellemi hátterében, nem állapítható meg. Frater Ricardus, aki Julianus első útjáról készült jelentést a pápai kúria számára megfogalmazta, háromszor is hangsúlyozta a bevezetésben, hogy a magyar dominikánusok mielőtt útnak indultak szorgalmasan tanulmányoztak írásos forrásokat, amelyek *Magna Hungaria* létét bizonyították.⁹ Ennek helye azonban meghatározatlan volt. Heinrich Dörrie, aki 1956-ban a magyar domini-

⁹ *Relatio fratris Ricardi. Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit* Josephus DEÉR, in: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, ed. Emericus SZENTPÉTERY, 2, Budapest 1938, 529-542. – Magyarul: GYÖRFFY, 61–70.

kánusok jelentéseinek kommentált kritikai kiadását a göttingeni tudományos akadémia kiadásában jelentette meg, Ricardusban valamelyik magyar dominikánus kolostor könyvtárosát vélte azonosítani, aki a *res gestae Ungarorum*ban utalást talált népének eredetére és a felfedezőút kezdeményezője volt.¹⁰ A modern magyar kutatás ebben a forrásban a későbbi krónikáktól hivatkozott, de elveszett Ősgesztát tételezi fel.¹¹ E forrás tekintélye, bizonyító ereje minden esetre elegendő volt Béla számára, hogy a dominikánusokat, akik a kunok térítésében is eredményeket értek el, megbízza a térítéssel és a magyar törzsek hazairányításával.

Elsőként 1232-ben Ottó testvér indult el három társával.¹² Benne Kodolányi regénye, melyről még később szó lesz, a székesfehérvári konvent besenyő származású magiszterét látta, aki az egész vállalkozás *spiritus motorja* lett volna. Egyedül ő, de halálos betegen tért vissza az útról, még egy hétig élt. Útirányát nem ismerjük, de minthogy a kunok térítésében részt vett, feltehetőleg Kunországból indult tovább keletre. Ricardus jelentése szerint halálos ágyán arról tudósított, hogy útja során (de hol?) magyarokra talált, akik tovább irányították őt hazájuk felé. Betegsége azonban arra kényszerítette, hogy hazatérjen.

Abból, hogy a következő négy dominikánus, akik közül Julianust és Gellértet ismerjük név szerint, 1235 tavaszán a Kaukázus felé vette az útját, arra következtethetünk, hogy Ottó a Kaukázustól északra határozta meg *Magna Hungaria* helyét. Béla, akit ez év őszén nyerte el a királyi koronát, pénzzel,

¹⁰ DÖRIE, Heinrich: *Drei Texte zur Geschichte der Ungarn und Mongolen: Die Missionsreise des fr. Julianus O.P. ins Uralgebiet (1234/35) und nach Russland (1237) und der Bericht des Erzbischofs Peter über die Tartaren*, in: *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, I. Philologisch-Historische Klasse Nr. 6*, Göttingen 1936, 133.

¹¹ KRISTÓ Gyula: *Egy 1235 körüli Gesta Ungarorum körvonalairól*, in: *Középkori kútfontok kritikus kérdései*, szerk. HORVÁTH János és SZÉKELY György, Budapest 1934, (*Memoria Saeculorum Hungariae* I) 229–238.

¹² DÖRIE 138, vö. 10. lábjegyzet.

felszereléssel és Konstantinápolyig fegyveres kísérettel látta el a testvéreket. Onnan hajóval keltek át a Fekete tengeren. Fáradtságos, veszélyes útjuk során – melyet ne kövessünk most részletesen – ketten, betegen hazatértek, a harmadik, Gellért testvér, egy jámbor mollah házában halt meg Suwar városában. Az egyedül maradt Julianus Nagy Bulgáriában, a Káma és a Volga összefolyásánál egy meg nem nevezett *civitas magná*ban találkozott egy magyar asszonnyal, aki törzse szálláshelyére, a Volga és az Ural között elterülő Baskíriába irányította őt, akik ekkor már mongol fennhatóság alatt éltek. Itt az 1970-es években folytatott orosz ásatások egy sereg sírban hazai honfoglalás kori temetkezési szokásokkal azonos leletekről tanúskodtak.¹³ Julianus az ottani magyarokkal, akik között élt a nyugatra távozott testvértörzsek tudata, hazai nyelvén minden nehézség nélkül tudott érintkezni. A fontos hírek, amit az ottaniak szokásairól, életformájáról, vallásáról Ricardus a Kúriához írt jelentésébe felvett, minket most kevésbé érdekel. A náluk tartózkodó mongol követektől Julianus megtudta, hogy a tatárok elsősorban Németországot akarják megtámadni, csak Perzsiában harcoló csapatkontingensek csatlakozására várnak. Julianus ezért nem engedett a testvéri marasztalásnak, hanem 1236 júniusában hazaindult, de az ottani magyarok tanácsára, ezúttal Oroszországon és Lengyelországon keresztül. December végén ért Magyarországra. Ricardus abból, hogy a volgai magyarok érdeklődést mutattak Julianus vallása iránt, arra következtetett, hogy a térítés nem reménytelen. Ezt igazolta II. Jurij Wladimir susdali fejedelem, aki arról tudósított, hogy Julianus után négy magyar dominikánus eredményesen térített a hozzá menekült magyarok között.¹⁴ Ezekről a fráterekről, akik szintén *Magna Hungariába* igyekeztek, nem tudunk semmi mást.

¹³ FODOR István: *Hol talált rá Julianus a keleti magyarokra?* in: Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, 15–17 (1972–74), 55–60.

¹⁴ DÖRRIE, 139, vö. 10. lábjegyzet.

Béla király 1237-ben még egyszer útnak indította Julianust, akit közben IX. Gergely pápa Rómába rendelt jelentés-tételre, de már ő sem ért el *Magna Hungariá*-ba, mivel addigra Susdaltól keletre és délre 'már minden összetört', az egész területet elárasztották a tatárok. Julianus az ez után írt, a Kúriához intézett levelében, amit Béla is megkapott, részletesen jelentett a mongol birodalom szerkezetéről, szándékairól, harcmódoráról, társadalmi berendezkedéséről.¹⁵ Amint a modern nyugati kutatás is megállapította: ez volt az első hiteles hír a mongol birodalomról, ez figyelmeztette a keresztény Európát először a konkrét fenyegető veszélyre.¹⁶

A Julianus-Ricardus féle jelentés az első útról és Julianus levele a második útról aztán sokáig feledésbe merült, 1695-ben fedezte fel a szöveget Cseles Márton jezsuita a Vatikánban, a piarista Dezsericky Ince József adta ki először 1748-ben. A magyar östörténet- kutatás ettől kezdve tartotta számon és méltányolta ezeket az iratokat. Szakmai körökön túlra azonban ismertségük nem nagyon terjedt ki. Emblématisztikus alakká csak a trianoni békediktátum után vált Julianus, amikor az 1919 előtti haza, mint Nagymagyarország, *Magna Hungaria* szerepelt a köztudatban, és az a szándék is egyre inkább erősödött, hogy az egykori haza idegen országokba került polgáraitól nem szabad elfelejtkezni, nem szabad őket magukra hagyni. A húszas-harmincas években, ezt magam is tanúsíthatom, minden kisdíák tudta, hogy ki volt Julianus és hova vezetett az útja.

Móricz Zsigmond 1927-ben a *Nyugalban* esszét publikált *Julianus barát útirajza* címmel, amely tulajdonképpen reflexió az írónak az elcsatolt területekre, a *Magna Hungariá*ba

¹⁵ Kiadta DÖRRIE, vö. 10. lábjegyzet, magyarul: GYÖRFFY, 71–82.

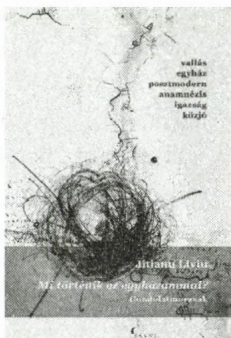
¹⁶ GÖCKENJAN, Hansgerd: *Das Bild der Völker Osteuropas in den Reiseberichten ungarischer Dominikaner des 13. Jahrhunderts*, in: *Östliches Europa, Spiegel der Geschichte. Festschrift für Manfred HELLMANN zum 65. Geburtstag*, hrsg. von Carsten GOEHRKE u.a., Wiesbaden 1977, 125–141.

vezető első útjáról.¹⁷ Az írás bevezetése így szól: „Valami nagyon titokzatos folyamatról akarok beszámolni önmagamnak, arról a hangulat sorozatról, amelyen átmentem az elszakított területeken való utamról. Mint egy modern Julianus barát emlékezek a határon túl élő magyarság életéről. Ez a följegyzés nem lesz politika és nem lesz tudomány: egy írónak lehetőleg gondos önmegfigyelése próbál lenni. S létjogosultságot e följegyzésnek az ad, hogy minden magyar átmegy ezeken a hangulatokon, ha átmegy ezen az úton. A trianoni szerződés teljesen romba döntötte a régi magyar világot. Azt a világot, amely bennem élt.” A bánat és a feszültség a későbbiek során valamelyest csökken az íróban: „... amerre jártam, mintha a szél felszítja a lángot, úgy lobogott fel a magyar együttérzés tüze. [...] A magyarságban soha nem volt olyan erős az együttérzés mint most.” Jó lenne, ha ma is így lenne.

A harmincas években a földrajztudós és történész Bendeffy László több tanulmányt, majd 1937-ben egy gazdagon dokumentált monográfiát írt *Az ismeretlen Julianus* címmel. Egy évre rá jelent meg Kodolányi Gyula *Julianus barát* c. nagyterjedelmű regénye, melyhez az író gondos forrástanulmányokat végzett.¹⁸ 1936-ban, Julianus első hazatérésének 700. évfordulóján állították fel a Halászbástyán a Bendeffy kezdeményezésére, de közadakozásból elkészült Julianus-émlékszobrot, Antal Károly alkotását. A szobor ünnepélyes leleplezésén képviseltette magát a kormány, az egyházak és számos civil szervezet, a napilapok és filmhíradó nagy terjedelemben tudósítottak az eseményről. 1976-ban a szobrot áthelyezték az egykori, romos domonkos templom apszisába. A kolostor romterülete ma a Hilton-szálló udvarába fekszik. Julianusnak rogyadozó testvérét átölelő és előremutató gesztusa: „Ne csüggedj! Ott, arra van *Magna Hungaria*” a luxus-szálló külföldi vendégeinek bizonyára nem mond semmit.

¹⁷ Nyugat, 1927, 1-1. füzet, 847–861.

¹⁸ A regény alapján rendezte Koltay Gábor az azonos című filmet 1999-ben.

Jitianu Liviu: Mi történik az egyházzal? Gondolatmorzsák

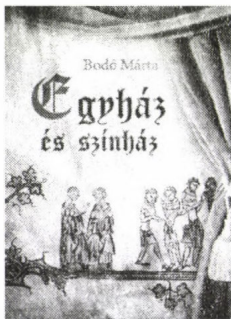
Verbum Kiadó, Kolozsvár 2012

Miért ír valaki könyvet? – teszi fel a szerző, a kolozsvári teológiai kar dogmatikatanára magának a kérdést kötete bevezetőjében. Az ideális válasz erre az lenne: azért, mert mondanivalója van. Szeretné közölni megfigyeléseit, gondolatait. S hogy milyen céllal? Azért, mert ezzel jobbá szeretné tenni a világot, gazdagítva azt, vagy pedig fel szeretné hívni a világ figyelmét valamire.

E kis könyvben, amely a *Mi történik az egyházzal?* címet kapta, erről a valóságról ír a szerző, amelyben él, amellyel együttél. Nem tudja azt a maga teljességében bemutatni, ezért nem ír egyháztant, csak „gondolatmorzsákra” vállalkozik, a kortárs egyházas térség egy-két kérdésének megvilágítására. Célja néhány egyházas kérdést a keresztény öntudatban felszínre hozni. A kötet írásai az elmúlt egy-két évben születtek meg. Lényegében konferencia-előadások átdolgozott anyagai,

amelyeket részben korábban folyóiratban közölt. Azon kérdésekre fonódnak rá, amelyek az elmúlt évek szertefutó kutatásainak állomáshelyeit képezték: a vallás helyzete, a felejtés kultúrája, ortodox egyháztan, az igazságkérdés a keresztény hit szemszögéből, kereszténység a relativizálódó világban, (papi) identitás, a papi szolgálat a II. vatikáni zsinat tükrében. A kötet érdekes, elgondolkodtató és hasznos olvasmány a teológia és a mai világ sorsa, sorsfordító kérdései iránt érdeklődők számára.

A5, 150 oldal. Ára: 18 lej

Bodó Márta: Egyház és színház

Verbum Kiadó, Kolozsvár 2012

Egyház és színház évszázados kapcsolatát mutatja be ez a kötet, végigvezet a keresztény történelemnek azon a vonalán, amely a színszerű megjelenítéssel kapcsolatos. Felvillantja, az első keresztény közösségek vezetői hogyan, milyen érvekkel utasították el a kor művelődési életét annak pogány elemei miatt, azt sem mérlegelve, hogy ezzel a műveltségtől, a művelődéstől zárják el a keresztény közösséget, így a keresztény tanítás továbbadását is akadályozva; s hogyan szakította át a tiltást a vallási liturgiában jelen levő drámaiság. A vallási liturgia „a mozdulatlan színházhoz” hasonlóan a láthatón túlit, a transzcendenst jeleníti meg. Dráma és liturgia összefüggése fontos nemcsak a vallási cselekvés valóságteremtő funkciója miatt, hanem esztétikai és egzisztenciális érvényessége miatt is. A színház, az előadás

az ember arra irányuló kísérlete, hogy önmagáról valamit megtudjon, egy, a saját lényegére irányuló kinyilatkoztatásban részesüljön. Parabolikusan tehát ajtót nyit a valódi, isteni kinyilatkoztatás igazságára is! A keresztény drámának az irodalomtudomány terén való megbecsüléséhez vezető út ennek a teológiai drámaelméletnek a kibontása lehet. E drámaelmélet atyja Hans Urs von Balthasar, akinek alapítétele: a természetfeletti dráma megelőzi, feltételezi, bevezeti a természetes, emberi drámát. Az ember úgy került a világot jelentő deszkákra, hogy előzetesen nem kérték a beleegyezését. Hogyan érvényesül a szabadsága, szabad választási lehetősége? Erre kell minden egyes játszó személynek a maga életében felelnie. Válaszol is végső soron mindenki, ha akar, ha nem, ha részt akar venni a játékban, ha nem. A színész a világsszínpadon megtudja, ki ő – ez a „világsszínház” alapfeltétele. A játszó személyek megjelenítő ereje által egy másik világ, egy másik létmód lesz látható, s válik a néző számára átélhetővé: a „másik” világ képe az „világ” kínzó kérdéseit villantja fel, válaszolja meg. Ez a színházeszmény lényege is.

B5, 124 oldal. Ára: 20 lej

MARTON JÓZSEF

A gyulafehérvári katolikus egyház a kommunizmus idején

The year 1948 was the one of the complete settle in the Romanian Republic. Behind the fast-moving political events can easily be felt the atheistic propaganda and the anti-religious stance. The religious groups, churches this year had to decide whether they make compromises for their survival or they remain on the side of intransigence against the communist propaganda. The Catholic Church was offered no options at all as the imposed laws and regulations already contained unacceptable conditions. However, the option of becoming part of the national-church was offered that would certainly lead to self-destruction. The Communist government in 1948 asked for the preparation of a document containing organizational and operational rules (Statute) from several religious groups and churches. It was well known already that this Statute would become law in a few months and would be the legal background for persecution of the Catholic Church.

The Catholic Church, although the 2nd largest Church in Romania after the Orthodox - in lack of an organizational and operational Statute, was placed outside the law, only tolerated during the communist era. Even so, only tolerated by the state it was not exempted from state supervision. Anyway the Catholic Church, without a Statute received less favorable judgment than the other ones.

Keywords: Communism; the Catholic Church; Aaron Martin; bishop; clergy; seminars.

Az erdélyi katolicizmus a kommunizmus idején jelesre vizsgázott. Ezt a minősítést nem én fogalmaztam meg, hanem az egykori kultuszügyosztály fő munkatársa, Ion Ioniță úr, 2002-ben a demokratikus kultuszminisztérium képviselőjeként a kolozsvári Ortodox Teológia Kar által az „Egyház és állam viszonya a kommunizmus idején” címmel szervezett konferencián. Megjegyzését az egyik szünetben azzal egészítette ki: ha a „kommunista állam és a katolikus egyház viszonyát” futballmérkőzéshez hasonlítjuk, akkor 1–0-as eredményt könyvelhetünk el a katolikus Egyház javára.

Ez így, ilyen sommás megfogalmazásban igen kecsegtetőnek és hízeltetőnek hangzik, a valóság azonban sokkal összetettebb és nem ennyire egyértelmű. De, mi mindenképpen gondviselésnek tekintjük, hogy a 2. világháború előtti és alatti vészben, majd a társadalmi és politikai átalakulások összevisszaságában a gyulafehérvári egyházmegye élén egy megfontolt és iránymutató püspök, Márton Áron kormányzott.

A rövid időn belül történt kétszeri impériumváltás nemcsak politikai-társadalmi átalakulást eredményezett, hanem az etnikailag vegyes lakosság körében felszította a mélyben rejtőző nemzeti sérelmeket, és durva atrocitásokat idézett elő. Észak-Erdély hadszíntérré válásakor, az általános menekülési lázban, az egyházmegyei papság soraiból is számosan elhagyták állomáshelyüket. Beállt a paphiány, gondot jelentett a hívek lelkipásztori ellátása.¹

A háború befejeztével a győztes nagyhatalmak felosztották Dél-kelet Európát, hatálytalanították a 2. bécsi döntést, melynek értelmében a gyulafehérvári egyházmegye területét ismét a trianoni határok jelentették.² 1945. március 9-én J. V. Sztálin (1879–1953) jóváhagyásával Észak-Erdélyt közigazgatásilag Romániához csatolták.³ Hivatalosan még király (Mihály) vezette az országot, de a valóságban a baloldali politikai erők kormányoztak.

Az erdélyi magyarság kisebbségi létének egyik legsötétebb szakasza 1945. esztendővel kezdődött el. 1944. augusztus 23-át követő időben a németeket és a magyarokat lágerrekbe, illetve

¹ Nem véletlenül tette közzé Sándor Imre kolozsvári püspöki helytartó Márton Áron (2604–1944. számú) rendelkezését, melyben a főpásztor jogszerűen üresnek nyilvánította azokat a plébániákat, ahová az elmenekült lelkipásztorok 1944. december 31-ig nem térnek vissza. Lásd *Kolozsvári Püspöki Helytartóság*: Num. 2509–1944. In: *Helyhatóság Közlönye* VI/1 (1945) 1.

² NIEDERHAUSER Emil: *Kelet-Európa története*. História Kiadó, Budapest 2001. 278.

³ *Erdély története* III.: (Szerk. SZÁSZ Z.). Akadémia Kiadó, Budapest 1986. 1761.

munkaszolgálatra internálták, gyakoribbá váltak a beszolgáltatások, erősödött a csendőri- és rendőri terror, a gyilkosságok és zaklatások stb. Nem véletlenül tartotta kötelességének Márton Áron felemelni szavát a nemzetét ért jogtalan eljárások miatt, és 1946. január 28-án kelt korszak-elemző levelében figyelmeztetni Petru Groza miniszterelnököt a „demokrácia sarkában settenkedő sötét árnyakra.”

A demokratikus megoldás helyett, miután a Kommunista Párt 1947-ben megsemmisítette politikai ellenzékét, a történelmi nagy pártokat (Parasztpártot és a Liberális Pártot⁴), elsőszámú „közellenségnek” a Katolikus Egyházat jelölte meg, mert úgymond „nem híve a demokratikus fejlődésnek” és hivatalos vezetője az országon kívül, Rómában székel.⁵

Bár az 1945-ös Nemzetiségi Statútum és a párizsi békeszerződés (1947. febr. 10.) teljes vallásszabadságot ígért az egyházaknak, Romániában a katolikus Egyház mindkét rítusának kifejezett üldözése kezdődött el. A párizsi békediktátum aláírása után tovább növekedett a letartóztatottak és elítéltek száma.⁶ A béke és a testvériség szolamainak hangoztatása mellett a vezetőpárt ki nem mondott szándéka volt, hogy a „demokráciát” gáncsoló katolikus Egyházat ellehetetlenítse.

Mesterségesen kreált indokok alapján a kormány 1946. május 21-én Andrea Cassulo pápai nunciust *persona non grata*-nak minősítette, és az ország elhagyására kényszerítette.⁷ Utódát, Gerald Patrik O'Hara (1895–1963) nunciátúrai régenst⁸ rövid ideig megtűrték ugyan, de mindvégig gyanakodva kezelték és megnyilatkozásait semmibe vették. A Szentszékre, mint nemzetközi „társra” mindenféle rosszat ráfogtak.

⁴ NIEDERHAUSER: *Kelet-Európa története*. 274.

⁵ *Minorităţii etnocale culturale mărturii documentare Maghiarii din România (1945–1955)*. Coord. L. NASTASĂ. Cluj 2002. 456–462.

⁶ DELETANT, Dennis: *Teroerea comunisă în România. Gherghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948–1965*. Polirom. Iaşi 2006. 71.

⁷ TEMPFLI: *Sárból és napsugárból*. Budapest 2002. 91.

⁸ GYÉL (Gyulafehérvári Érseki Levéltár): Num. 344–1947. május 5.

Gheorghiu-Dej az ominózus 1948 februári beszédében a konkordátumot a demokrácia legfőbb akadályának nyilvánította.⁹ Hogy pártja a katolikus Egyházzal szemben még szabadabban cselekedhessen, 1948. július 19-én a Román Népköztársaság Elnöki Tanácsa – a nemzetközi szabályokat felrúgva – egyoldalúan felmondta a Vatikánnal kötött konkordátumot.¹⁰ Ezzel megszűnt a katolikus Egyház számára a szerény „védőburkot” jelentő hivatkozási alap.

A kommunista kormány szándékát – a nép felé – a konkordátum felmondása előtti napon (1948. júl. 18-án) Szatmárnémetiben a Magyar Népi Szövetség székházában tartott gyűlésen Takács Lajos nemzetiségi miniszterrel mondatta ki, és az újságokban népszerűsítette. *A kormány el van határozva, hogy a katolikus püspökökkel szemben feladja a békés megegyezés álláspontját. Lehetőséget adunk, hogy a római katolikus egyház nemzeti egyházzá alakuljon, és ne legyen kénytelen a külföldi irányításra hallgatni. Megadjuk a módot a híveknek is, a papoknak is, hogy szakítsanak az elzárkózás eddigi politikájával.*¹¹

Sokan üdvözölték és meglelégedéssel nyugtázták Romániában a konkordátum felmondását, többek között az ortodox egyház szóvivői¹² és a Magyar Népszövetség jeles képviselői (Kacsó Sándor, Czíko Nándor).¹³ *Az itt élő magyar tömegek*

⁹ DELETANT: *Teroarea comunistă în România. Gherghiu-Dej și statul polițienesc, 1948–1965.* 79.

¹⁰ Elnöki Tanács rendelet 151–1948. sz.; *MONITORUL OFICIAL*, Nr. 164. 19. júl. 1948.

¹¹ *Szabad élet*, IV. évf. 162. sz. 1948. július 19. Idézi BURA László: *Vizsgáljuk meg ezek okát!* Státus K. Csíkszereda 2007. 117.

¹² MORARU, Alexandru: *Aspecte privitoare la relațiile dintre ortodocșii și luteranii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XX-lea.* In: Omagiu Părintelui Prof. Univ. Dr. Ioan I. Ică. Ed. Renașterea. Cluj-Napoca 2007. 150.

¹³ LÁZÁR József: *A konkordátum és a Státus.* In: Romániai Magyar Szó 1948. szept. 23-i sz.; TAKÁCS Lajos: *Erdélyi Katolikus Státus.* In: Romániai Magyar Szó 1948. okt. 22. sz.; KACSÓ Sándor: *A konkordátum kérdés igazi*

számára különös jelentőségű a Vatikánnal kötött konkordátum felbontása... A konkordátum annak idején sok tekintetben megrövidítette a magyar katolikus hívők érdekeit és lehetővé tette az akkori reakciós-sovinisza kormányzat számára számos felekezeti iskolánkból az anyanyelv kiűzését. Most pedig az amerikai imperializmus ügynökségévé és a nagytőkés földesúri érdekek kiszolgálójává váló Vatikánnal szemben fennálló kötelezettségek felmondása nagymértékben hozzájárul a katolikus egyházi élet függetlenségének megvalósításához.¹⁴ Mindezek, a kommunista szemszögből megfogalmazott álláspontok figyelemreméltóak, ha a konkordátumot utólag objektíven kívánjuk értékelni. Visszaköszön bennük a megkötésekor és ratifikáláskor fellángolt médiaküzdelem. Ma, következményeivel együtt megállapíthatjuk, hogy a Szentszék és a helyi egyház részéről akkor meghozott „áldozat” a szentebb ügy érdekében nem volt teljesen hiábavaló. 1948-ban a konkordátum-nélküli állapot nagy bizonytalanságot és kiszolgáltatottságot idézett elő a katolikusok számára.¹⁵

A gyorsan pergő politikai események mögött könnyen kitapintható az ateista propaganda irányvonalának vallásellenessége. Amikor azt állítjuk, hogy az 1948-as év a kommunizmus teljes berendezkedését hozta meg a Román Népköztársaságban, akkor ezt olyan formán fűzhetjük tovább: a vallásfelekezeteknek már ebben az esztendőben döntenüik kellett vagy a kompromisszumok árán történő túlélés vagy az egyház-üldözéssel együttjáró meg nem alkuvás között. A katolikus Egyháznak még a választási lehetőséget sem biztosították, mert

arca. In: Rom. Magyar Szó 1948. szept. 9. 1.; NESTOR Ignat: *Katolikus egyházi személyek demokrataellenes tevékenységéről*. Kiadja a Román Munkáspárt. 1949.

¹⁴ ROBOTOS Imre: *Pengeváltás*. Literator Könyvkiadó. Nagyvárad 1997. 82.

¹⁵ Más szempontú véleményezést (a konkordátum minden áron való megkötése „XI. Pius pápa abszolutizmusában keresendő... az egyház önkéntes korlátozása az állammal való szövetség érdekében”) lásd SASS Péter: *Az erdélyi római katolikus egyház 1900–1948*. Mundus Kiadó. Budapest 2008. 50.

számára a törvények és rendelkezések eleve elfogadhatatlan feltételeket tartalmaztak. Felkínálták viszont az önmegsemmisítését jelentő nemzeti egyház létrehozását.

Márton Áron püspökkel az élen az erdélyi katolicizmus – (3, 5 évig) egy kis csoport kivételével – ezt az állami ajánlatot határozottan visszautasította. Sokan vállalták a vértanúságot és a tanúságtevést, nemcsak papok és szerzetesek (pl. Boga Alajos, Sándor Imre, Macalik Győző, Boros Fortunát, Jakab Antal, Dávid László, Ábrahám Miklós, Dénes Szeréna stb.), hanem laikusok is (hadd említsük meg Kolozsvárról Venczel Józsefet, György Lajost és Puskás Lajost).

Persze, a pártfunkcionáriusok mindent a „demokrácia” nevében, „törvényes” keretek között, vagyis az 1948. ápr. 17-én életbe lépett alkotmány¹⁶ alapján próbálták elérni. A katolikusok számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az Alkotmány csak közbeeső állomása az Egyház felszámolását megcélzó eljárásnak, illetve annak nemzeti egyházzá való alakítási párttörekvésnek. A vallásszabadságot deklaráló Alkotmány életbelépése után a miniszterek, az ortodox és protestáns felekezetek vezetői és szóvivői hevesen támadták az „idegen ország belügyeibe beleavatkozó” Vatikánt és a katolikus klérust, mint a Vatikán bérenceit. A katolikus papságot a demokrácia ellenségének kiáltották ki, amit a hívekkel is megpróbálták elhíttetni.¹⁷ Minden jel arra utalt – ekkor már 92 római katolikus pap volt börtönben –, hogy a román kormány egy nagyarányú katolikusellenes támadást készít elő, annak nemzeti egyházzá zsugorításán ügyködik, és ehhez keresi a megfelelő munkatársakat. A hatalom képviselői félelemkeltő hecckampányba kezdtek. Gyűléseken, előadásokon, újságokon, könyveken, brosúrákon keresztül a lehető legabszurdabb rágalmakat szórták a Szentatyára, a katolikus püspökökre, az egyházhű papságra és hívekre. Szerintük a katolikus Egyház eltért

¹⁶ *MONITORUL OFICIAL*, Nr. 87. 10. 04. 1948. Vö. *Enciclopedia de istorie Romaniei*. Ed. I. SCURTU–I. ALEXANDRESCU–. București 2002. 23–24.

¹⁷ TEMPFLI: *Sárból és napsugárból*. 115.

eredeti hivatásától, mert ahelyett, hogy a szegényeket védelmezné és a béke megteremtésén fáradozna, az imperializmus kiszolgáló kémszervezetévé vedlett, s így a haladás és a munkásmozgalom ádáz ellenségévé lett.¹⁸ Gheorghiu Dej főtitkár fenyegető hangnemben meg is fogalmazta a katolikus Egyházzal szembeni cselekvési irányelveket: *Az ország népességének egy része a katolikus egyházhoz tartozik. Azt kényszerülünk nyilatkozni róluk, hogy a katolikus klérus a demokrácia ellensége. A román nemzet érdekeit sérti az, hogy ez a klérus az egész világon ismert imperialista bérenc Vatikánhoz tartozik. Nem tűrhetjük, hogy a Vatikán a lelki hatalmát rosszra használja és a hívő népet hamis propagandájával a demokrácia ellenségévé tegye.*¹⁹

A központosított Kormány²⁰ 1948. márc. 2-án három hónap határidőt szabva – jóváhagyás végett – szervezeti és működési szabályzat (Statútum) elkészítését kérte a vallásfelekezetektől. Egyházi körökben ekkor már sejteni lehetett, hogy ez, a katolikus Egyház számára teljesíthetetlen rendelet (néhány hónap múlva: törvény) jelenti majd ellehetetlenítésének és üldöztetésének jogi hátterét.

A még „szabadon” tevékenykedő katolikus főpásztorok – az egyházat célzó törvények és rendelkezések miatt – igen nehéz helyzetbe kerültek. Nem szerették volna, hogy a katolikus Egyház az állami törvényeken kívüli, *ex lex* állapotba kerüljön, ezért hozzákezdtek a statútum-tervezet kidolgozásához. Scheffler János római katolikus és Ioan Bălan görög katolikus

¹⁸ Natiunea. 1948. július 3.; TEMPFLI: *Sárból és napsugárból*. 125.; GYÖRFFY Gábor: *Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában*. Komp-press Kiadó. Kolozsvár 2009. 64–67.

¹⁹ DELETANT, Dennis: *Teroerea comunistă în România. Gherghiu-Dej și statul polițienesc, 1948–1965*. Polirom. Iași 2006. 73.; TEMPFLI: *Sárból és napsugárból*. 105.

²⁰ 1948. február 24-én törvényileg megszüntetik a Képviselők Testületét, helyébe egybehívják a Nagy Nemzetgyűlést, és a törvényhozó hatalmat a Kormány kezébe helyezik. PĂIUȘAN, Cr.–DORIN ION, N.–RETEGAN, M.: *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945–1989)*. 46.

jogász püspököket bízták meg a működési szabályzattervezet elkészítésére. De mindkettőjüket szept. 17-én államilag nyugdíjazták, majd letartóztatták. 1948. szept. 25-én Ioan Nistor vezérigazgató úgymond „hivatalosan” Márton Áront szólította fel a katolikus Egyház szervezeti és működési szabályzatának mielőbbi összeállítására és benyújtására, hogy azt a kultuszminisztériumban átvizsgálhassák. A szűk körben (Márton Áron, Anton Durcovici, Iuliu Hossu) egyeztetett statútumtervezetet a katolikus Egyház nevében Márton Áron római katolikus és dr. Iuliu Hossu görög katolikus püspökök 1948. okt. 27-én nyújtották be.²¹ Stoian Stanciu kultuszminiszter elutasító válaszát csak 1949. jan. 12-én küldte meg Márton Áronnak, mely szerint a statútum 46 szakaszából csak hármat fogadnak el, 34 szakasznak a módosítását és 9 szakasznak pedig a törlését kérték.²² A gyulafehérvári püspök (febr. 28-án kelt) viszonzválaszában négy követelményhez kifejezetten ragaszkodott, mert a négy pont közül „ha csak egyet nem ismernek el, azt jelenti, hogy nem ismerik el az Egyházat, úgy ahogy létezik és létezett”: 1) a katolikus egyház feje a pápa, akinek joghatósága van az egész katolikus egyház felett, tekintet nélkül arra, hogy milyen államok területén létezik. 2) a pápának jogában áll a püspökségek vezetőit kinevezni. 3) a pápa joga az egyházmegyék szervezése: létesítése vagy megszüntetése. 4) a püspököknek joguk van ahhoz, hogy szabadon tartsanak kapcsolatot a pápával, saját papjaikkal és híveikkel, és fordítva.²³ Márton Áron replikáját a kultuszminiszter válasza sem méltatta, hiszen ekkor már kormány szinten megindították a latin katolikusok nyílt üldözését. (Azért csak a latin katolikusok üldözését, mert a görög katolikusokat államilag felszámolták).

²¹ GYÉL: Num. 2310–1948. A Statútum-tervezet szövegét román és magyar nyelven Lásd LÉSTYÁN: *Erdélyi Szibéria*. 10–27.

²² *Ministerul Cultelor*, Nr. 41428–1948.

²³ GYÉL: Num. 225–1949. A szöveg nyomtatásban közölve LÉSTYÁN: *Erdélyi Szibéria*. 27–35.

A katolikus Egyház, habár Romániában az ortodoxokat követően létszámban a második felekezet volt, szervezeti és működési szabályzat hiányában, törvényen kívül, megtúrt egyházként létezhetett a kommunizmus idején. De így is, megtúrt állapotában sem csúszhatott ki az állami felügyelet alól. 1948-ban létrehozott közbiztonsági szervek – a Securitate²⁴ és a Milícia²⁵ – az 1989-ben bekövetkezett fordulatig, a közbiztonságon túl, a klérus és a vallásos emberek üldöztetését is ellátták. Ebbéli munkájukban újabb és újabb kormányintézkedések szolgáltak alapul és bátorításul (rendelettel szabályozták az egyik kultuszról a másikra való áttérést,²⁶ külön odafigyelést írtak elő a klerikusok „vallásváltoztatására”,²⁷ az egyházi újságok, brosrák tartalmára,²⁸ és a különféle kultuszoknál az ellenséges elemek kiszűrésére.²⁹ Az antidemokratikus és rezsimellenes vallási tagok részére speciális dossziék felállítását rendelték el.³⁰ Végrehajtásukkal sakkban tartották a romániai egyházi közösségeket, de nem egyenlő formában. A katolikus Egyház mindenképpen más megítélésben és hátrányosabb eljárásban részesült, mint a többi.³¹

Mit tehetett a katolikus Egyház, hogyan működött a kommunizmus idején? – Elsősorban igyekezett hű maradni a Szent-székhez, még akkor is, ha éppen ezért érte a támadás. Tudomásul vette a Hittani Kongregáció 1948. június 5-én közzétett rendeletét, mely megtiltotta a katolikus papoknak és

²⁴ A Szekuritátét (Direcțiunea Generală a Securității Poporului) 1948. augusztus 30-án szervezték meg a 221. sz. törvény értelmében.

²⁵ A Milícia (Direcția Generală a Miliției) létrehozására 1949-ben került sor.

²⁶ Ordinul nr. 13/19049 din 1 octombrie 1948.

²⁷ Ordinul nr. 13/19050 din 1 octombrie 1948.

²⁸ Ordinul nr. 13/19349 din 8 octombrie 1948.

²⁹ Ordinul nr. 13/18669 din 1 martie 1949.

³⁰ Ordinul nr. 13/19859 din 2 februarie 1949. Ld. ASRI, fond „D”, dos. 3978, f. 350–351.

³¹ DOBRINCUI, Dorin (ed.): *Proba infermului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1959-1962*. Editura Scriptorum. București 2004. X

híveknek, hogy nem-katolikusokkal közösen hitet érintő kérdésekről tanácskozzanak. Márton Áron ezt egyházmegyéjébe ekképpen továbbította: *aki részt vesz bárhol is oly gyűlésen, amelyet a katolikus Egyháztól való elszakadás előmozdítása érdekében tartanak, ezzel minden további intézkedés nélkül azonnal kiközösített az Egyházból.*³²

S amikor riasztó hírek kaptak lábra „hogy amint a görög katolikusoknak az ortodox vallást, úgy most a latin szertartású katolikusoknak a protestáns vallást kell elfogadniuk”,³³ a püspök a Kódexre hivatkozva újabb körlevélben intézkedett. *Ha végül részt vesz valaki olyan gyűlésen, amelynek kifejezett vagy tudott tárgya az Egyháztól való elszakadás, vagy katolikus hitünknek és vallásunknak bármily módosítása, 'korszerűvé' tétele: ipso facto az Apostoli Széknek különös módon fenntartott kiközösítésbe esik.*³⁴ A gyulafehérvári főpap rendelkezése százszázalékosan egybecseng XII. Pius pápa nevében a Szent Officium 1949. júl. 1-jén kibocsátott rendeletével, mely önmagától beálló, *eo ipso* kiközösítéssel sújtja mindazokat, akik a kommunista hatóságokkal együttműködnek.³⁵

A katolikus Egyház helyzete Romániában annyira bizonytalanná vált, hogy a Szentszék a Hierarchiával kapcsolatosan – kettős irányultsággal – intézkedett. A Hierarchia rendi hatalmát titkos-püspökökön keresztül kívánta fenntartani. Sajnos, hogy a püspökök által kijelölt papok nevei hamar a Securitate kezébe kerültek. Ui., amikor 1950. július 4-én az országból kiutasították O'Hara nuncius-régens, a Securitate emberei átkutatták a nunciatúra épületét és ott megtalálták a

³² GYÉL: Num. 2231–1948. Közzé téve Márton Áron írásai és beszédei. 82.

³³ GYÉL: Num. 2271–1948. Közzé teszi LÉSTYÁN: *Erdélyi Szibéria*. 63–67., itt. 63.

³⁴ GyÉL Num. 2271–1948.; LÉSTYÁN: *Erdélyi Szibéria*. 64–65.

³⁵ Vö. ADRIÁNYI Gábor: *A Vatikán keleti politikája. A Mindszenti-ügy*. Budapest 2004. 25.

titkosan felszentelt püspökök névsorát. Valamennyiükre börtön, legtöbbjükre a vértanúság várt.³⁶

A joghatósági hatalmat pedig egyházmegyes papokon keresztül képzelte el a Szentszék. Már 1948. június 29-én kelt *Nominatio substitutorum* kezdetű rendelkezésében előírta, hogy a kormányzásban akadályozott püspökök minél előbb nevezzenek ki két helyettes ordinariust (*ordinarius substitutus*), akik – megyéspüspök elhurcoltatása esetén – egymást követően átveszik az egyházmegye kormányzását. Minden helyettes ordinarius titokban kijelöli utódját, hogy a joghatóság a letartóztatások miatt ne szüneteljen.³⁷ Bár a titkos ordináriusok is börtönbe kerültek, de ez a joghatósági eljárás keresztülhúzta a kommunista rezsim elképzelését: ti., hogy a katolikus Egyházat Romániában nemzeti egyházzá alakítsák.

Hadd említsük meg, hogy ebben a szorult helyzetben sem volt közömbös a római katolikus Egyház részére a görög katolikus Egyház felszámolása. Elsősorban Márton Áron hallatta szavát. Rövid, de egyértelmű körlevélben (1948. okt. 6.) határozta meg papjainak a hitükhöz hű görög katolikus papokhoz és hívekhez való viszonyulását, mely a gyakorlatban 1990-ig érvényesült. Igazi főpapként – félretéve minden addigi egyházi és nemzeti sérelmet – utasította papjait és híveit a hittestvéri szeretet megélésére: *Felhívom és kérem tisztelendő papjaimat, hogy görög katolikus testvéreinket előzékeny szeretettel a legmesszebbmenő vallási támogatásban és segítségben részesítsék... Imádkozzunk értük!*³⁸

³⁶ A joghatóság nélkül titkosan felszentelt latin rítusú püspökök a következők: Eröss Alfréd és Macalik Győző (gyulafehérvári), Joseph Schubert (bukaresti), Boros Béla (temesvári), Bogdánffy Szilárd (szatmárinagyvárad), Ioan Duma (jászvásári). Hasonlóképpen az üldöztetés, illetve a vértanúság várt a joghatóság nélkül titkosan felszentelt hat görög katolikus püspökökre is: Alexandru Todea, Tit Liviu Chinezu, Iuliu Hîrtea, Ioan Chertes, Ioan Ploscaru, Ioan Dragomir.

³⁷ TEMPFLI: *Sárból és napsugárból*. 149–150.

³⁸ GYÉL: Num. 2231–1948. Ld. nyomtatott szövegét MARTON–NEMES (szerk.) *Márton Áron írásai és beszédei*. 82.

A római katolikusok – püspökükkel az élen – az üldözött görög katolikusok pasztorálásában keresztényi módon jártak el a kommunizmus idején. Nem véletlenül írta Alexandru Todea (1912–2002) görög katolikus bíboros Márton Áron halálakor részvétnyilvánításként – többek között – az alábbi sorokat: „Hálámat juttatom kifejezésre mindazért, amit 1948-cal kezdődően a súlyos megpróbáltatások elé állított görög katolikus papokért és hívekért tett”.³⁹

A pártpropaganda az újságokon keresztül mindvégig nagy nyugtalanságot keltett a katolikus hívekben. Márton Áronnak ekkor már nincs más lehetősége, mint papjait és híveit nyugtatgatni és bátorítani: *Az egész egyetemes katolikus egyház szeme most rajtunk van, és milliók imádkoznak értünk, hogy hitünk meg ne fogyatkozzék, és állhatatosak maradjunk a hit egységében! Büszkék lesznek reánk, ha megálljuk helyünket. Népünk jövője és boldogulása is függ attól, hűek maradunk-e Egyházunkhoz, édes Anyánkhoz.*⁴⁰

A gyulafehérvári püspök prófétai előrelátását igazolja az a főpásztori rendelkezése, amellyel 1948-ban (aug. 20.) ideiglenesen felfüggesztette az Egyházmegyei Tanács (Státus) közgyűlésének és igazgatótanácsának működését.⁴¹ Eljárását azzal indokolja, hogy az iskolák és javaik államosításával megbénult az Igazgatótanács működése, tagjait a püspökkel való kollaboráció miatt büntetik. Sejtelve, hogy magát a státusintézményt ravasz céljaikra felhasználják,⁴² két év múlva be is következett. Megfélemlített és túlzottan kompromisszumra haj-

³⁹ „Dr. Todea Card. Alexandru la 2 Octombrie – Joi – 1980.: „... La fel îmi exprim recunoștința pentru tot ceea ce din 1948 încoace a făcut pentru preoții și credincioșii greco-catolici ajunși la grea încercare...” In: *Márton Áron Emlékkönyv születésének 100. évfordulóján*, (szerk. Marton József). Gloria Kiadó, Kolozsvár 1996. 51–52.

⁴⁰ GYÉL: Num–2271–1948. Ld. nyomtatott szövegét *Márton Áron írásai és beszédei*. 86.

⁴¹ GYÉL: Num. 1966–1948. Latin szövegét és magyar fordítását lásd LÉSTYÁN: *Erdélyi Szibéria*. 68–69.

⁴² GYÉL: Num. 2271–1948.

ló békepapokkal a hatóság emberei éppen a „demokratikusnak” kikiáltott Státust próbálták eszközként felhasználni a Rómától független nemzeti katolikus egyház létrehozására. A bukaresti manipulálóknak csalódnuk kellett, mert kevés papot és hívőt tudtak beszervezni, s néhány év múlva azok is a börtönből kiszabadult törvényes püspököt fogadták el hiteles előljárójuknak.

A Statútum nélküli katolikus Egyház fölött 1949-ben még inkább sűrűsödtek a vészes felhők. A nyilvános politikai hajsza – a kommunista irányultságú Magyar Népi Szövetség aktiválásával – tovább fokozódott. Márton Áron ellen a nyíltan és alattomosan megnyilvánuló média-támadások gyalázkodó hadjáratná fajultak. A média urai célzatos írásaikban két táborra osztották az akkori népvezéreket. Az egyik oldalra a népért küzdő, a kulturális és gazdasági jólétet biztosító kommunista pártot állították, a másik oldalra pedig azokat, „akik a Népköztársaság érdekeivel ellentétes célokat szolgálnak, akik tevékenységét nem a nép iránti szeretet, hanem a külföldi, angolszász körökből származó útmutatás sarkalja – igen gyakran az amerikai trösztök urainak csatlósává szegődött Vatikán, illetve Márton Áron püspök közvetítésével”.⁴³

A kormányt leginkább Márton Áron és Anton Durcovici megyéspüspökök Stoián miniszterhez 1949. febr. 25-én kelt levelük sértette, melyben bejelentették, hogy lemondanak a Katolikus Kultusz adminisztratív személyzetének és lelkipásztorkodó papságának juttatott államsegélyről. Tettüket azzal indokolják, hogy az utóbbi években végrehajtott kompromittálások miatt a papságnak csak 20–30 %-a részesült állami támogatásban.⁴⁴ A püspöki rendeletet a katolikus papság végrehajtotta, pedig az államsegély hiánya a szórványplébániákon komoly anyagi gondot idézett elő. De akadtak

⁴³ KOVÁCS György: *Babonák börtönében*. In: Népújtság 1949. június 20. Idézi: Gagyí József: *Amire vágyunk, amitől félünk, amit remélünk*. Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2010. 154.

⁴⁴ GYÉL: Num. 425–1949. Lásd LÉSTYÁN: *Erdélyi Szibéria*. 72–73.

jövedelmesebb plébánosok, akik felajánlották segítségüket a nehéz anyagi helyzetbe került paptestvéreiknek. Az államsegély felvételének egyházi tilalma 1951-ig tartott, amikor Boga Alajos helyettes ordinarius engedélyezte annak elfogadását, abban a reményben, hogy többé nem fogják büntetésül alkalmazni a megvonását.⁴⁵

Márton Áron kikapcsolását 1949 tavaszán a hatalom vezérei végleg eldöntötték. A kommunista párt hivatalos napilapja, a *Scînteia* 1949. május 29-i számának vezércikke éles kirohanással Márton Áront közismerten antidemokratikusnak minősíti, aki vezeti a dicső Szovjetunió elleni rágalomhadjáratot és segíti a Vatikánt Románia belügyeibe való beavatkozásában.⁴⁶ Közben május második felében és június folyamán a csíki egyházközségekben végzett bérmaútját durván bojkottálták. A Magyar Népszövetség székelyföldi szervezetei kultúrrendezvényekkel igyekeztek elvonni az ifjúságot a bérmaúttól. Különösen odafigyeltek a bérmaúttól lezáró csíksomlyói búcsúra. Ennek ellensúlyozására látványos és vonzó kultúrversenyeket (sportversenyek, táncmulatságok, bicikliversenyek, műkedvelő színházi előadások, lóversenyek) szerveztek. Mindezzel párhuzamosan a megyéspüspökről gyalázkodó cikkek, riportok, vezércikkek jelentek meg az újságokban. *Márton Áron a katolikus papokat rendelettel kényszeríti a demokratikus szervezetekkel való szakításra.... A palást nem nyújthat menedéket népellenes tevékenységre... Márton Áron törre*

⁴⁵ Az államsegély megvonása később a gyakorlat volt: pl. 1956-ban megvonták Lestyán Ferentől, vagy 1989-ben Jakab Gábor és Szakács Lajos kolozsvári plébánosoktól. Ld. LÉSTYÁN: *Erdélyi Szibéria*. 72

⁴⁶ Tény, hogy Márton Áron már 1932-ben cikkezett „A marxizmus csödjéről”. Lásd Erdélyi Tudósító 15 (1932) 823–825. A 30-as években tartott konferenciabeszédeiben ellenpéldaként idézi a szovjet-országi házassági alapelveit. Ld. MÁRTON ÁRON: *Házasság, család*. (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2005. 18–19.; MÁRTON ÁRON: *A második magyar főiskolás nemzedék. Húszévesek karácsonya. 1936. december 20.* In: Márton Áron: *Karácsony*. Mentor K. Marosvásárhely 2010. 34–37.

*változtatja a demokráciát a néphatalom ellen... Márton Áron a vallásszabadsággal súlyosan visszaél.*⁴⁷ A rágalomhadjáratot még letartóztatása után is folytatták. *Az egyház, a vallás védelmezése címen lépett fel Márton Áron, gyulafehérvári püspök, holott voltaképpen a haladásellenes reakció bérence, a háborús imperialista uszítás és kizsákmányolást alátámasztó vatikáni politika ügynöke. Irányítása alatt tették egyes lelkészek a hitet a sötétség, a félrevezetés, a babona, a tudatlanság és tudománytalanság fellegvárává, hogy innen kíséreljék meg szembeszállni a tisztánlátást, felvilágosultságot hozó és a tudomány erejével harcoló kultúrforradalommal.*⁴⁸

Az összehangolt támadásban a Márton Áron elleni végső hajszára időzítették még az úgymond régi és új babonák terjesztőit, a falusi jósasszonyok és csodaváró tömegek leleplezését is. A Népszó 1949. június 21-i egyik cikke meg is jegyzi: „Érdekes, hogy ezek a csodalátók mind Márton Áron híveiből kerültek ki”.⁴⁹

Márton Áront 1949. június 21-én tartóztatták le. Leghitelesebb és legrégebbi okirat letartóztatása körülményeinek ecseteléséről a gyulafehérvári székeséptanács június 27-én tartott rendkívüli gyűlés jegyzőkönyvi kivonata – Macalik Győző fogalmazásában.⁵⁰ A főpásztor bérmaújáról június 16-án este érkezett haza egy székelőudvarhelyi autóval. Haladék nélkül hozzáfogott, hogy bukaresti tárgyalásait előkészítse és azokhoz az anyagot összegyűjtse. Közben 20-án délutánra meghívót kapott, hogy a helybéli prefektúrán egy értekezleten személyesen, helyettesítés kizárásával vegyen részt. Az értekezletre (az addigi állandó gyakorlatnak megfelelően) nem ment el. A 20-ról 21-re virradó éjjel a püspöki udvar rendőri megfigyelés alatt állott. A megfigyelés addig tartott, amíg a megelőző nap

⁴⁷ Romániai Magyar Szó. 1949. június 1. és június 4.

⁴⁸ Romániai Magyar Szó. 1949. július 6.

⁴⁹ ÁGOSTON Gyárfás: Csiki „csodalátók” csödjé. In: Népszó 1949. június 21. Idézi: Gagy József: Amire vágyunk, amitől félünk, amit remélünk. 157.

⁵⁰ Székeséptanacsi Jegyzőkönyv Törzskönyve, Matr. XVI. pag. 470–471.

*délutánján megrendelt bérautó jún. 21-én délelőtt 10 órakor Püspök úrral és Ferencz Béni h. igazgatóval el nem hagyta az udvart. Ezután csak annyit lehetett megállapítani még, hogy a bérautó útközben defektet kapott és a Püspök úr egy alkalomszerűen odaérkező más autóra ült át kísérelőjével együtt, de már a tövisi állomáson nem szállottak fel. Tartózkodási helyük máig ismeretlen.*⁵¹

1949. évtől kezdődően sokan – papok, szerzetesek, szerzetesnők, hívek – felsorakoztak Márton Áron püspök mögé, egyház-hűségükért vállalva a börtönt is. Csak a gyulafehérvári egyházmegye papjai és szerzetespapjai közül 130-an kerültek börtönbe vagy kényszermunka-táborba, tizenketten⁵² kegyetlen körülmények között vértanúhalált haltak.⁵³

A sors fintora, hogy két napra Márton Áron letartóztatását követően az államilag jóváhagyott vallásfelekezetek vezetői Bukarestbe nagygyűlést tartottak. A kultuszvezetők hiányolták és vádolták Márton Áront a nagy jelentőségű találkozóról való távolmaradásáért. Justinian Marina pátriárka egyértelműen támadta a katolikusokat: *Egyetlen kultusz tanúsít engedetlenséget, mely a múltban a többi egyházzal és magával az állami szuverenitással szemben privilégiumot biztosított magának. Csupán ennek a kultusznak a reprezentánsa hiányzik ma közöttünk, amiért, úgy véljük, nem hibásak a kultuszhoz tartozó hívek.* Az együttlevők egy Határozatot (Moțiune) szerkesztettek, melyben hálájukat tolmácsolták a Román Népköztársaság

⁵¹ Káptalani Jegyzőkönyv az 1949. június 27-én tartott ülésről. Elnök, nagyprépost: Sándor Imre, jegyző: dr. Macalik Győző. In: *Káptalani Jegyzőkönyv XVI.* 470–471.

⁵² Ambrus György, Ábrahám Árpád, Bokor Sándor, Dr. Boga Alajos, Dr. P. Boros Fortunát, Fekete János, Gajdátty Béla, Dr. Macalik Győző, Sándor Imre, Szász István, Bardócz Mózes, Pálffy János.

⁵³ Pontos feldolgozását lásd LÉSTYÁN Ferenc: *Erdélyi Szibéria.* Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség. Gyulafehérvár 2003. 237–242.

kormány szerveinek, hogy garantálják a kultuszok egyenlőségét és szabadságát, és az országban valóra vált vallásszabadságot.⁵⁴

Márton Áron letartóztatását követte a szerzetesrendek és intézményeik kálváriája. A kormány 1949-ben⁵⁵ megszüntetett minden tanügy-, beteg- és szociális-ellátás téren tevékenykedő katolikus szerzetesrendet.⁵⁶ Három nap múlva a kultusz- és tanügyminiszterek pontosítanak: rendeletileg a beszüntetett szerzetesrendek számára kolostori gyűjtőtáborokat jelölnek ki.⁵⁷ A ferenceseket előbb Máriaradnára, majd Désre, Eszternekre (ide hozták a más szerzetesrendek tagjait is) és Körösbányára parancsolták, és tették kötelezővé számukra a kényszerlakhelyet (D. O., Domiciliu Obligatoriu). A jezsuitákat Szamosújvárra internálták, ahol Otto Canisius Farrenkopf (1888–1967) és Godó Mihály (1913–1996) szervezésében kiformalódott az egyik ellenállási gócpont a gyulafehérvári békepapi központtal szemben.

A női szerzetesek egy részét Szászvárosra szállították, nagyobb részüket szétszórták. A kórházi ápolónővéreket még egy kis ideig megtűrték, de 1955 után nekik is felmondtak.⁵⁸ Erdélyben a női szerzetesek közül a Szociális Testvérek szenvedtek a legtöbbet, hithűségük miatt a testvérek összesen 113, 5 évet töltöttek kegyetlen börtönökben.⁵⁹

⁵⁴ Az aláírók elkötelezték magukat, hogy támogatni fogják a „román állam valláspolitikáját”. Vö. TÖKÉS István: *A romániai magyar református egyház élete 1944–1989*. Magyarságkutató Intézet. Budapest 1990. 80–81.; MORARU: *Aspectele privitoare la relațiile dintre ortodocșii și luteranii din Transilvania*. 142.

⁵⁵ A Kormány 1949. július 29-én kelt dekrétumát augusztus 1-én tette közzé a 810-1949-es számú rendeletével

⁵⁶ NB! A törvény nem szüntetett meg minden szerzetesrendet, kivételt képeztek a görög keletiek, bár őket is korlátozta.

⁵⁷ TEMPFLI: *Sárból és napsugárból*. 188–189.

⁵⁸ LÉSTYÁN Ferenc: *Az erdélyi római katolikus püspökség a vallásüldöző kommunista rendszer alatt*. In: *Az Erdélyi / Gyulafehérvári egyházmegye története* (szerk. Marton J.). Gloria Kiadó. Kolozsvár 1993. 196–198.

⁵⁹ BÍRÓ Mária: *A Szociális Testvérek Társaságának története a kommunizmus idején*. Diploma dolgozat (kézirat).

Erdélyben a legnépesebb férfi szerzet, az obszerváns ferencesek, Márton Áron börtönből való szabadulása után kapcsolódtak bele a lelkipásztori munkába. A szerzetespapoknak megtűrték, hogy a templomokban viselhessék a szerzetesi ruhát, és az egyházmegyes papokhoz hasonlóan, lelkipásztori munkát végezhesenek. Személyük fölött a kultuszügyosztály felé a megyéspüspök diszponált, de minden esetben a rendi főatyával egyeztetve. Közülük legtöbben ferences templomokba kerültek vissza. A ferences szerzetes-testvérek élete viszont nehezebben rendeződött, mert a világi hatóságok szemében ők laikusoknak számítottak. Szerencsésnek mondható, ha a ferences atyákkal együtt plébániákon szolgálhattak, kántorkodhattak, sekrestyési és konyhai munkát végezhettek.⁶⁰

Nehezebben oldódott meg a szerzetesnővérek ügye. Egyesek családjaik körében húzódtak meg, mások plébániákon, kórházakban, Püspökségen, Teológián kaptak munkahelyet. Mégis életük és munkájuk – szétszóródásuk ellenére – igen áldásosnak bizonyult a kommunizmus idején. Közösségi életüktől megfosztva és megalázott életkörülmények között váltak Krisztus tanúivá, papi hivatások ébresztőivé, az Egyház testében megtartó-erővé. Hadd emeljük ki a kevésbé ismert Hajdú Erzsébet, Gabriella (1917–1963) orsolyita nővér/tanárnő tanúságtevését, aki Marosvásárhelyen és környékén apostolkodott az 50-es években. A plébánia keretében gyermekprogramokat (szavalókórusokat, vers- és énekkarokat stb.) készített elő. Titokban fiataloknak lelkiprágyákat és zárándoklatokat szervezett, elsőáldozásra készített fel római és görög

⁶⁰ Ld. Boros Valér (1918–1984) ferences testvér keresztútját a dési szétszórtság után. A kiváló orgonistát és egyházzenei tekintélyes egyházközségek (Szentegyháza, Zetelaka, Kolozsvár, Gyulafehérvár) plébánosai – félelemből vagy anyagi okok miatt – nem igényelték szolgálatát, s inkább hozzá nem értő kántorokkal oldották meg a kántori szolgálatot. Nagyváradra kényszerült, ahonnan 1973-tól Marosvásárhelyre térhetett vissza, s az újonnan létesült ferences plébánián kántorizált haláláig. Életről részletesebb beszámolót írt BENEDEK Domonkos: *A kegytemplom karnagya I-II.* Szent Bonaventúra – Új sorozat 10. Kvár 1998.

katolikus gyermekeket; csíksomlyói és a város diaszpóra plébániáinak búcsúira vitte „övéit” mindaddig, amíg a Securitate le nem tartóztatta (1961. dec. 16-án) a marosvásárhelyi minorita templomban. 1962-ben (ápr. 21.) a kolozsvári katonai törvényszék azért ítélte el ötévi börtönre, mert gyerekeket tanított, könyveket adott kölcsön, s a gyerekekkel is komoly vallásos életet folytatott. 1963. április 20-án halt vértanúhalált a nagyváradai börtönben.⁶¹

Az egyházmegye a kommunizmus első húsz évében paphiánnyal küszködött. Ehhez hozzájárult a kétszeres impériumváltás, a Papnevelde ide-oda költöztetése, s végül az 1948-as kultusztörvény, mely a katolikus Egyház részére csak egyetlen Papneveldét engedélyezett. Márton Áron kezdeményezésére már 1948-ban történtek lépések a közös teológia kivitelezésére, de a hivatalos megoldást visszavetette a főpásztor letartóztatása.⁶²

Minden államhatósági gáncsoskodás ellenére dr. Jakab Antal helyettes ordinárius letartóztatásáig (1951. aug. 24-ig) egyházz jogilag a gyulafehérvári papnevelde törvényesen működött. 1951 őszétől viszont a Gyulafehérvári Központban az egyházi joghatóság megszűnt, s az állami segédlettel beindult kis létszámú ún. Szovrom Teológia⁶³ négy éven keresztül „vergődött” – új tanári kar és ösztöndíjak kecsegtetése mellett. 1952-ben iderendelték a Iași-i szeminaristákat és tanárokat is. A Szovrom Papnevelde hallgatóinak nagyobb százalékát ők és a nagyváradiak tették ki. Tény, hogy akkor a moldvai fiatal

⁶¹ KOLBAI Mária (összeállította): *A kis Gepida* Kiadja a Római Unióhoz tartozó Szent Orsolya Rend. 2010.

⁶² MARTON József: *A Gyulafehérvári Papnevelde 1948-ban*. In: Új ég és új föld. Emlékkönyv Jäger Péter 65. születésnapjára. (Szerk. Tempfli I.–Vencser L.). Szent Maximilian lap- és könyvkiadó. Budapest 2004. 125–141.

⁶³ Szovjet-román rövidítése

levitáknak sem adatott más lehetőség előkészülni a papságra.⁶⁴ Márton Áron szabadulása után egy évig még Gyulafehérváron maradtak.

Az 50-es évek elején a Teológia belső életének alakulását befolyásolták az ellenálló / egyházhű papok, akik kispapjaikat lebeszélték a Szovrom Papneveldebe való visszatérésről. A rezisztens papnövendékek távolmaradásukkal valójában a Békepapi Központ egyházi joghatóságát kérdőjelezték meg, amiért „büntetés” járt. Az így szabotáló kispapokat munkaszolgálatra kötelezték (Bálint Lajos, Borbély Gábor, Szabó Sándor, Veress László és mások),⁶⁵ ami 1954-ig tartott. Ők inkább vállalták a nehéz fizikai munkával járó fogva-tartást, mint a Teológiára való visszatérés fejében a felkínált szabadulást.⁶⁶

A börtönből kiszabadult Márton Áron kánoni tekintélyével és felelősségérzetének tudatában avatkozott be a Teológia Intézet működésébe. Elbocsátotta a Szovrom Teológia diszkriminált tanárait, és ugyanakkor a lehetősége szerint egy új tanári kart verbuvált. 1955 őszén a Papnevelde a négy erdélyi egyházmegyéből benépesedett. A Teológia újraszervezésében Márton Áronnak nem volt könnyű dolga, mert a jól bevált szaktanárok és a szakmailag képzett papok hitükért és egyházas kiállásukért vagy a kommunista börtönökben sínylődtek, vagy már ott vértanúhalált haltak (pl. Macalik Győző vt. † 1953, Gajdáty Béla rektor vt. † 1952, Erőss Alfréd † 1950, Jakab Antal és Dávid László 1964-ben szabadul), míg mások a békeidőben megbélyegezték magukat és ezért nem kaphattak kinevezést.

⁶⁴ DESPINESCU, Anton: *Un seminar omnidiecezan*. In: *Seminarium Incarnatae Sapientiae*. Gyulafehérvár 2003. 111–118.

⁶⁵ BÁLINT Lajos: *A megszépítő messzeség sem képes egészen megszépíteni*. In: *Katonasors. Munkaszolgálatos katonák története*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2005. 108–189.

⁶⁶ BÁLINT Lajos: *A megszépítő messzeség sem képes egészen megszépíteni*. 188.

A Teológia ügye az állam felé részben rendeződött az 1956/57-es tanév folyamán. Az Intézet vezetőségének – püspöki meghagyással – sikerült elintéznie a jóváhagyást, az egyetemi fokozatot és az ún. „kettéválasztását.” Másfél évig tartó egyezkedések után a katolikus Papnevelde 1957-ben nyelviileg két szekcióra oszlott: a Iași-i román és a Gyulafehérvári magyar szekcióra.⁶⁷

A problémákat leszámítva, pl. mint az 50-es évek nagy tanári-érvágása miatt a tanári kar összetételének kérdése, és egyéb anyagi és Securitate-s ügyek ellenére, 1955-től a gyulafehérvári Papneveldeben mindenképpen egy új korszak köszöntött be. Márton Áron s majd Jakab Antal püspökök mind a négy egyházmegyéből hívtak tanárokat, de a nehézségeket így sem tudták teljesen megoldani. Egyrészt az állami hatóságok tettek keresztbe, melyeket a püspökök képtelenek voltak kivédeni (pl. tanárok menesztése, nyugdíjaztatása,⁶⁸ kinevezése), másrészt a külföldi teológiatanár-képzés akadályoztatva volt. Márton Áron és segédpüspöke évtizedeken keresztül szükségmegoldáshoz folyamodtak: alkalmasnak vélt fiatal papokat hívtak be a tanári karba.⁶⁹ 1970-ben pedig Márton püspöknek sikerült kijárnia a kultuszügyosztálynál, hogy Jakubinyi György egyéves pap és három kispap⁷⁰ Rómába mehessen tanulni. A germanikus fiatal tanárok működése az

⁶⁷ Gyulafehérvári Püspöki rezidencián felvett 1956. október 16-án jegyzőkönyv az egyházmegyék képviselőinek tárgyalásáról.

⁶⁸ Pl. Dr. Tyukodi Mihály és Dr. Sturek Emil 1965-ben távoznak a Teológiáról, a börtönből szabaduló Dr. Jakab Antal csak 1968-ban taníthat, Dr. Gurzó György, Anaklét ferences csak a püspök felelősségére jöhetett be, akitől a nyugdíjkorhatár elérésekor megvonták a tanítás engedélyezését (a nálánál idősebb Nemecsek József 78 éves koráig maradhatott).

⁶⁹ A kommunista rezsim idején – időrendi sorrendben – a Papneveldeben így lettek tanárok: Peter Jäger, Fodor Alajos Angelus OFM., Bartalis Árpád, Gál Alajos, Pálfi Géza, Bali Lajos, Trebits Jenő, Tamás József, Molnár Lajos, Marton József, Simpf János, Ágoston Ferenc, Pénzes József, Hajdú Gyula.

⁷⁰ Szabó Árpád, Vencser László, Tamáskó Péter.

1970-es évek második felétől egyértelműen érezte hatását az erdélyi teológiai oktatásban. A Papnevelde hallgatóinak száma éppen ekkor emelkedett látványosan, a számkorlátozás (*numerus clausus*) drasztikus érvényesítéséig (1982-től) 140–160 között mozgott. A seminaristák nagyjából falusi egyházközségek családjaiból verbuválódtak. Az ateista rezsim propagandája és a vallással szembeni rosszindulatú akciója első sorban az értelmiségi réteget érintette. Tanárok, orvosok, mérnökök s más közalkalmazottak gyermekei nem jelentkezhetek a Teológiára, mert azzal szüleik hivatalának elvesztését veszélyeztették volna. Ezzel is magyarázható, hogy az 1950-60-as években nagyjából földműves szülők gyermekei lehettek papok. S amikor, a 70-es években véghezvitt erőszakos városiasítás következtében a fiatal falusi családok kénytelenek ipari munkát vállalni és városba költözni, a hagyományos közösségekből kiszakadva, új környezetükben napjainkig szenvedik a gyökértelenség átkát. Ezzel magyarázható, hogy a 80-as évektől a kispapok inkább a városi plébániákról, s annak is egy része a gyökértelenné vált (vagy felbomlott) családokból kerülnek ki.

A Teológia és az erdélyi egyházmegyék életét súlyosan érintette az 1982-ben bevezetett *numerus clausus*. Számkorlátozás volt az 1950-70-es években is (21-en kezdhették az első évet), de ez valahogyan az évek során „elfelejtődött”, és amikor, a 70-es évek végén a kispapok száma megduplázódott, az egyházak felé amúgy is erősödő állami szigorítások sorából nem maradhatott el a számkorlátozás újbóli érvényesítése sem. A vallásügyosztály emberei jobban odafigyeltek a papneveldékre. Iuliu Sorin vallásügyi vezérigazgató (90 után a bukaresti zsidó hitközség vezetője) a kolozsvári Protestáns Teológián érvényesített számkorlátozásra is hivatkozva, 1982 őszétől Jakab Antal püspökön keresztül a gyulafehérvári Intézetre is rákényszerítette a *numerus clausus*-t. Az első években a *numerus clausus* elfogadhatónak tűnt, általában harminc kispap kezdhette meg a tanulmányait. Kritikussá a helyzet az 1986/87-

es tanévben vált, amikor csak 16 első évfolyamos papnövendék indulhatott. Az azt követő években 20-an felül, sőt 1988/89-ben ismét 30 volt az első éves hallgatók száma.⁷¹ A numerus clausus idején (1982–1989) az erdélyi katolikus hívek még inkább odafigyeltek a papképzésre, a papi hivatások ápolására. Klerikusok és a laikusok imában kifejezetten egybeforrtak, minden vasár- és ünnepnap az egyetemes könyörgésben féltő aggodalommal kérték az Isten segítségét. Minden külső gonoszság ellenére a Gyulafehérvári Papnevelde öntudatos kispapokkal telt meg, s azt is kimondom: a numerus clausus időszakában, aki papi hivatással rendelkezett, az pap lehetett.

A papi hivatás ápolása érdekében alakult 1953-ban (állami segédlettel) a gyulafehérvári Kántoriskola (négy éves liceum).⁷² Dr. Faragó Ferenc teológiai tanár szervezte meg, és igazgatóként vezette a Kántoriskolát haláláig (1973). Márton Áron a börtönévei alatt létesített Kántoriskolát utólag „szentesítette” és magáénak tekintette. Az Iskola 1990-ig kisszemináriumként működött, végzős diákjai államilag ugyan el nem ismert „érettségi diplomát” szereztek, de azzal felvételizhettek a Teológiára. (1990-ben a tanügy-minisztérium visszamenőleg szanálta a Kántoriskolában érettségizettek diplomáját.)

A Kántoriskola nagyon szerény külső körülmények között, de igen eredményesen működött. Az 1960-70-es években a diákok létszáma jóval meghaladta a százat. 1978-ban, a kötelező tíz-osztály bevezetésekor az Iskola két osztályra (XI–XII.) zsugorodott. Ezt csak tetőzte 1982 őszétől az itt is érvényesített numerus clausus (15 és 8 évenkénti váltással), mely a diákok létszámát 40 alá süllyesztette. Ekkor az iskola elveszítette „kántoriskolai” jellegét, kifejezetten „kisszeminárium” lett, és csak azok nyertek felvételt, akik eleve papi hivatással jelentkeztek.

⁷¹ Szeretném kiemelni, hogy 1988-as felvételi vizsgán Bálint Lajos segédpüspök vállalta a felelősséget, és ezért a 15 helyett 30 kezdhette el tanulmányait. (Mint felvételiztető tanár igazolom. M. J.)

⁷² Ministerul Cultelor, Nr. 17.677/1953.

Az államilag csak megtűrt (a békepapi-mozgalom korszakában alapított és elismert!), de „jellegében” egyházi küsszeminarium a kommunizmus idején igen áldásosnak bizonyult. Innen kerültek ki az egyházközségek kántorai, a Teológia hallgatóinak nagyobb része. Mint magyar nyelvű Líceum, a gyulafehérvári és a testvéregyházmegyékből idejött nem magyar anyanyelvű (német, horvát, bolgár, román, cseh, szlovák) diákok számára lehetőséget nyújtott arra, hogy elsajátítsák a Teológia előadási nyelvét, és különösebb nehézség nélkül készülhettek fel a papságra.

Márton Áron jelenléte, személyi varázsa egybefogta a lelkipásztorkodó papságot. A börtönből való szabadulása után először a papság egyházzogi helyzetét mérlegelte és rendezte. Szomorúan kellett tapasztalnia, hogy börtönévei alatt sok papot és szerzetest jogtalanul letartóztattak és szabadságvesztésre ítélték. Az erdélyi egyházmegyékből ekkor kb. 60 pap volt még a börtönök foglya. Szabadulásuk érdekében – szabadságának visszanyerésekor tett hatósági ígéretekre alapozva – a Kultuszminisztertől szabadlábra helyezésüket kérte.⁷³ Továbbá feloldotta a meghurcolt vagy börtönviselt papság és a békepapság közötti feszültséget.⁷⁴ Rövid idő alatt kimondhatatlan lelkesedés vett erőt a gyulafehérvári és a testvéregyházmegyekben.⁷⁵ Bizonyára ez is közrejátszhatott abban, hogy 1957. jún. 6-án házi fogságra kényszerítették a hitvalló főpásztort. Szemé-

⁷³ „După promisiunile făcute de forurile oficiale am avut speranță, că în cursul lichidării greșelilor din trecut se va începe și remedierea gravaminelor Bisericii Catolice și în semnul acesteia Înaltul Guvern în primul rând va elibera preoții deținuți. În această speranță la data de 30 Apr. A. C. Sub Nr. 1313. am înaintat un tabel despre preoții deținuți din dieceze mea.” Ld. GYÉL: Num. 2163–1956.

⁷⁴ GYÉL: Num. 1460–1955.

⁷⁵ Pl. „az egész szatmári rajon papsága kitörő örömmel vettük a hírt, hogy Nagyméltóságod Isten segítségével visszatért székhelyére”, írja a papság nevében Körösi Károly színérváraljai esperes-plébános. Ld. *Márton Áron írásai és beszédei*. 92–93.

re vetették, hogy a minisztérium minden adminisztratív intézkedésével szemben elutasító magatartást tanúsított.⁷⁶ Főleg azzal vádolták, hogy távol tartja magát a békemozgalmaktól, és papjait és híveit is akadályozza a részvételben. Tény, ha valahányszor felszólították a békemozgalom támogatására, álláspontját határozottan megfogalmazta. *Mi úgy véljük, hogy a béke oszthatatlan, s erősen meg vagyunk győződve, hogy a békemozgalom és a népek békés együttélésének magasztos eszméje jelentős mértékben közelebb jutna a megvalósuláshoz, ha szabadon követhetnék lelkiismeretük szavát, és szabadon gyakorolhatnák vallási kötelezettségeiket azok az állampolgárok is, akik az istenhítchez ragaszkodnak* – írja a vallásügyi osztály elnökének.⁷⁷

Határozott kiállása mellett a püspök az állami hatóságok felé tudott rugalmas tárgyalófél lenni. Hunyadi János halálának 500. jubileumán tisztelettel fogadta és két nyelven köszöntötte a gyulafehérvári székesegyházban a magyarországi és romániai kormányküldöttséget.⁷⁸ Amikor a Kormány Petru Groza temetése napján állami gyászt rendelt el, Márton Áron – a hivatalos temetési szertartást mellőzve ugyan – a székesegyházban megemlékező beszédet tartott.⁷⁹ 1968. febr. 29-én, amikor Nicolae Ceaușescu a kultuszvezetőket magához rendelte, hogy ezzel is demonstrálja Nyugat-felé Románia „másságát” a szovjet tömbön belül, Márton Áron is elment, és – Boros Béla püspök szerint „sok félénk hívőnek, sőt papnak józan bátorságot kölcsönző” – rövid beszédet mondott; ott méltóságteljesen viselkedett, pl. az államelnök beszéde után nem

⁷⁶ Dr. Nemecsek József teológiai rektor tolmácsként volt jelen. Lejegyzését közli FODOR József: *A nagyváradi egyházmegye ideiglenes főpásztorai a XX. században*. 172–173.

⁷⁷ Márton Áron levele a Vallásügyi Osztály elnökéhez. In: *Márton Áron írásai és beszédei*. 123–124.

⁷⁸ GYÉL: Num. 1000–1956. Közölve: *Márton Áron írásai és beszédei*. 120.

⁷⁹ MÁRTON ÁRON: *Dr. Groza Péter temetésére*. In: *Márton Áron írásai és beszédei*. 121–122.

„csatlakozott az örvendezőkhöz, amiért az Elnök Úr kérdően nézett rá”.⁸⁰ Ugyanezen esztendő aug. 23-án a többi kultuszvezetővel együtt aláírta a Szovjetunió és szövetségesei részéről Csehszlovákia fegyveres megszállását elítélő nyilatkozatot, „mert a jogtiprást el kell ítélni, bárkivel és bárhol történik.” Ennek okán egy külön Nyilatkozatot is eljuttatott Dogaru vallásügyosztályi vezértitkárnak, azzal a kéréssel, hogy juttassa el a Kormányhoz. Ebben többek között megfogalmazta álláspontját az 1956-os magyarországi eseményekkel kapcsolatosan is. *Azonban a magyar nemzetiségű román állampolgárok lelkében ma is sajognak a sebek, melyeket az 1956-os magyarországi eseményekkel kapcsolatosan szenvedtek. Az ott elkövetett jogtiprások és embertelenségek ellen itt akkor nem tiltakozott senki, sőt, magyar nemzetiségű állampolgárokat arra kényszerítettek, hogy a Magyarországon folyamatban lévő jogtiprást és embertelenségeket helyeseljék, számtalan magyart börtönöztek be a legkülönbözőbb ürüggyel, és egyidejűleg megindult egy olyan irányzat, melynek következtében a romániai magyar nemzetiségű állampolgárok hátrányos helyzetben érzik magukat. ... szükséges, hogy a sérelmek jóvátételére és a bizalom helyreállítására hatékony intézkedések történjenek.*⁸¹

Márton Áron szobafogságra kényszerítésének időszakára esett a 2. vatikáni zsinat, amelyre ő is hivatalos volt, de a zsinati széke a Szent Péter templomban üresen maradt. Tartva attól, hogy ha elhagyja rezidenciáját, oda többé nem engedik vissza, nem kért kiutazási engedélyt. A zsinatot székhelyéről követte, tanítását magáévá tette és intézkedéseit végrehajtotta.⁸²

⁸⁰ MARTON József: *Márton Áron egyéniségének fejlődése*. In: *Márton Áron írásai és beszédei*. 148–149.

⁸¹ MÁRTON Áron: *Nyilatkozat*. In: MÁM. Márton Áron magángyűjteményében.

⁸² Dr. Bartha Ignác, a kolozsvári római katolikus Szent Mihály plébánia jogtanácsosa, „Bárbosu” álnév alatt tette a tájékoztató jelentéseit. Lásd PUSKÁS Lajos: *Más jövőt álmodtam*. Charta Kiadó. Sepsiszentgyörgy. 2008. 91–92.;

1968-ban már-már úgy tűnt, hogy elérkezett a tényleges vallásszabadság a katolikus Egyház részére is. Másfél évig a főpásztor kinyomtathatta a körleveleit, az állam a székesegyház restaurálásához komoly pénzösszeget utalt ki, a lelkipásztorokodást hivatalosan nem zaklatták stb. Márton Áron elérkezettnek látta az időt, hogy az utódkérdést megoldja. Ezért újabb tárgyalásokba bocsátkozott az állami szervekkel. Börtönviselt jogtanárát, egykori káplánját és titkos ordináriusát akarta segédpüspökének. Ezt 1971. okt. 25.-i pápai magánkihallgatáson tárgyalta meg VI. Pál pápával, s hazatérőben okt. 27-én a Vallásügyi osztály elnökével (D. Dogaru). A kultuszügyi osztály nem gördített akadályt, hogy dr. Jakab Antal pápai prelátus-kanonok, tanár urat utódlási joggal a Szentszék kinevezze Márton Áron segédpüspökének,⁸³ viszont nehézségeket támasztott a püspökké szentelés helye miatt. Félve a hívek nagyszámú összejövetelétől, nem kívánták, hogy Kolozsváron legyen, és ezért minden „segítséget” megadtak, hogy Jakab Antalt tisztes rokoni- és papi részvétellel Rómában szenteljék püspökké. Márton Áron hiába ragaszkodott a szentelési helyéül Kolozsvárhoz, minden közbelépése meghiúsult. Dr. Jakab Antalt VI. Pál pápa a Szent Péter bazilikában szentelte püspökké 1972. feb. 13-án.⁸⁴ A pápa társszentelőnek meghívta Márton Áront is, de ő a betegségeire hivatkozva nem ment el.

1974-ben létesített Szocialista Egységfrontba belépni kötelezték az országban létező minden intézmény vezetőjét. Márton Áron lelkiismeretileg dilemma elé került. Ennek feloldása érdekében Rómához fordult, és miután onnan igenlő-választ kapott, lelki vívódások közepette segédpüspökével képviseltette magát az új szervezetben.⁸⁵ De az alakuló gyűlésre (május

A farkaslaki egyházközség 200. évfordulójára Sas Antal székelyudvarhelyi főesperest delegálta.

⁸³ GYÉL: Num. 2800–1971.

⁸⁴ GYÉL: Num. 550–1972.

⁸⁵ *Frontul Unității Socialiste*, melyet átneveztek *Frontul Democrației și Unității Socialiste*-re.

23–24.) neki kellett elmennie. Nem véletlen, hogy a konferencia előestéjén lett rosszul és állt be a prosztata-krízise. Előadását átadta Ferencz Eduard jászvásári teológiai tanárnak, akinek viszont már nem engedték meg, hogy felolvassa az állam és egyház viszonyát keresztényi megítélésben tálaló Márton Áron-i beszédet.⁸⁶

Márton Áron egyházmegyéjét 1980-ig vezette, s tőle a kormánypálcát segédpüspöke, dr. *Jakab Antal* vette át, aki 1980-tól 1990-ig állt az egyházmegye élén. Nem volt könnyű időszak. A 13 évig tartó börtön súlyos következményekkel járt a püspök egészségére és az állami hivatalokhoz való viszonyulására egyaránt. Megyéspüspökségi időszaka a rejtett, de annál veszélyesebb egyházüldözési korszak volt. Ekkor a rafináltság minden arzenálját felvonultató hatalom igyekezett az embereket térdre kényszeríteni, hitükből kiforgatni. Különösen az egyházi hierarchiát figyelték és gyötörték.⁸⁷ 1981-ben az egyházmegye *Bálint Lajos* (1929–2010) személyében segédpüspököt kapott, aki a beállt politikai fordulat után vette át az egyházmegye vezetését.

A kommunista társadalom nem tudta elfogadni a másképpen gondolkodó embert, s ez a nem-tetszés különösen a vallásos embereket érintette. A pártvezérek – a nagyhatalmak felé való igazolási kényszer okán – állandóan az alkotmányos vallásszabadság meglétét hangoztatták, ám erre hivatott szerveiken keresztül egyéni és csoportos üldöztetésben részesítették a hívő embereket. Megítélésükben nem véletlenül került a papság az állam biztonságát veszélyeztetők első soraiba. A katolikus papság megítélését csak súlyosbította a katolikus egyház megtúrt, pontosabban államilag jóvá nem hagyott státusa. Paradox módon – e státusnak köszönhetően – a katolikus klérus nem volt annyira kiszolgáltatva az állami kívánságok szerint

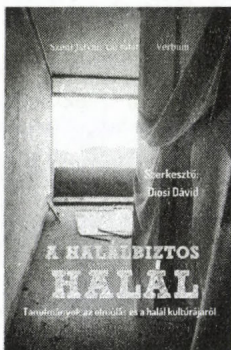
⁸⁶ A beszédet lásd *Márton Áron írásai és beszédei I.* 133–134.

⁸⁷ Vö. MARTON J.: *Előszó* In: *Istenem és mindenem. Száz éve született Jakab Antal.* SzIT-Verbum. Bp.–Kolozsvár 2009. 6.

megalkotott szervezeti és működési keretnek, mint más felekezetek lelkeszei. A katolikus papok fokozottabb mértékben élhettek a hivatásuknak, viszont hamarabb megbélyegzetté váltak, ha lelkipásztori szolgálatukban és népük iránti szeretetükben buzgóbban tevékenykedtek.⁸⁸

Végkövetkeztetésem: a pártaktivisták által teremtett bizalmatlan légkörben megnyilvánuló ellenségeskedés az egyházat nem tudta megsemmisíteni, mert a lelkipásztorok és az állhatatos hívek nagy része még inkább Istenbe kapaszkodott, lehetőségeik szerint készek voltak hitükért és egyházukért áldozatot hozni, és ugyanakkor főpásztoraik köré tömörülni.

⁸⁸ Vö. MARTON József: *Ajánlás*. In: Az elnémult harang (Bodeanu Denise–Novák Zoltán). Pro-Print. Csíkszereda 2011. 12–13.

A halál kérdéskörének a tárgyalása nem csupán teológiai monopólium. Ezért a tanulmánykötet – amit a kedves érdeklődő most kezében tart – a halál misztériumát nem csupán a teológia szemüvegén keresztül kívánja szemlélni, hanem megpróbálja azt interdiszciplináris szemszögből is megközelíteni. A szerzők között szerepelt teológus, néprajzkutató, filológus, irodalmár, egyháztörténész, egyházjogász és orvos.

Létezik halál az élet előtt? S ha igen, milyen formában? (Holló László) Mi a helyzet a halálközeli élményekkel? Illúziók csupán, vagy netán istenélmények? (Vik János) Milyen jogi előírások léteznek a katolikus temetéssel kapcsolatosan? Kiktől kell megtagadni a temetést? Hogyan vélekedik az egyházjog a hamvasztásról? (Lukács Imre-Róbert) Hogyan viszonyul a szekularizálódó modern világ halálfelfogása a magyar népi kultúrából kirajzolódó hagyományos halálképhez? Milyen „taktikákkal” menekül korunk embere a halál gondolatától? (Tánczos Vilmos) Miben és miért más a parasztember elmúlása a többiekéhez viszonyítva? (Balázs Lajos) Hogyan vélekedik az orvostudomány a halálról? Mikor következnek be a halál „pillanata”? (Holló Gergely) S mi következik utána? Mi valójában a tisztító tűz? (Diósi Dávid) Hát a pokol? (Jitianu Liviu) Ezekre és sok más kérdésre keresik a kötet szerzői eszmefuttatásaikban a választ. A könyvben a fent említett szerzőkön kívül olvashatóak még Bodó Márta, Harald Buchinger, Deák Zsuzsanna, Havas László, Marton József, valamint Tobias Nicklas értékes írásai is.

A halálbiztos halál. Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról, szerkesztette: DIÓSI DÁVID, Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár, 2011. 206 old. ISBN 978 606 8059 57 0 Ára: 27 lej.

Megvásárolható a Szent István Társulatnál, a Verbum Kiadónál, valamint a könyvesboltokban (pl. Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen a Corvina Könyvesházban, a Csíksomlyói Ferences Kolostor kegytárgyboltjában), illetve megrendelhető a szerkesztőnél (tel.: 0752-245.057; e-mail: diosidavid@yahoo.de).

Szent Anya, üdvözlégy! Mária-imák

Szerkesztette: Farmati Anna

Az imafüzet legszebb Mária-imáinkat gyűjti egybe azzal a céllal, hogy a katolikus hívők Mária-tiszteletét segítse: az egyház ősi himnuszai, liturgikus szövegek, nagy szentjeink imádságai, nemzeti Mária-tiszteletünk értékes szövegei, búcsús énekek, keleti rítusú testvéreink néhány imája, litániák és két Mária-tisztelettel kapcsolatos rövid írás szerepel a gyűjteményben, valamint tíz nagyon szép erdélyi Mária-ábrázolás fényképe.

Méret: A6, 96 oldal. Ára: 2 lej
(100 db-nál nagyobb rendelés esetén egységár: 3 lej)

LÓRINCZ OTTÓ

A nagyváradai egyházmegye Fiedler István püspöksége idején

Fiedler Stephen was between 1930 and 1939 the Bishop of Oradea – Satu-Mare aequiprincipaliter diocese. He was beyond expectations a Good Shepherd of the two small dioceses. During the diocesan synod organized in 1938 were formulated the laws governing the internal life of the bishopcies. But unfortunately the pastor could not enjoy for a long time the order in the diocese. Without his knowledge some of his priests joined the group known as Ragged Guard and in order to protect his priests, he was ready to give up his seat on the request of the Holy See.

Keywords: Stephen Fiedler; Concordat; aequiprincipaliter; bishopcy; bishop.

A román konkordátum megkötése és ratifikálását követő évben Fiedler István, temesvári kanonok, püspöki helynök nyerte el a Szentszék bizalmát és a román kormány beleegyezését.¹ Szabó István apostoli kormányzó 1930. november 15-én kelt körlevelében közli az egyházmegye papjaival és híveivel, hogy XI. Pius pápa az 59 éves Fiedler István, temesvári püspöki helynököt nevezte ki szatmár-váradai püspöknek. Püspökké a bukaresti nuncius, Angelo Dolci szentelte 1930. december 7-én az ősi nagyváradai székesegyházban. Az egyháztörténészek ki szokták emelni, hogy a román kormány azt várta volna el Fiedler püspöktől, hogy segítse elő visszánémetesíteni a régen elmagyarosodott szatmári svábokat, de reményükben csalódnuk kellett. A szatmári sváb falukban hamar meggyőződött, hogy:

vallási zavar amiatt állna elő, ha három-négy nemzedéknyi idő óta elmagyarosodott népbe a német nyelvű istentiszteletet és prédikációt akarnák visszahozni. Ő a vallás érdekében a

1 Fiedler István (Nagybecskerek, 1871. okt. 14–Nagyvárad, 1957. okt. 24). Ld. JAKUBINYI György: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*. Kolozsvár ³2010. 100.

nyelvi zavar visszahozatalát károsnak ítélte, s quieta non movere elve alapján a meglévő nyelvi állapot tiszteletben tartását tűzte ki irányul. A vallásgyakorlás zavartalanságát tartotta ezúttal is fontosnak, mint ahogy jövőtelekor is azért volt hajlandó a németnek képzelt anyanyelv használatának a visszaállítására.²

Az új főpásztor nem eszközölt nagy változást a váradi aulában, pl. Zitzmann Ferencet is megtartotta maga mellett tikárnak. Igaz, hogy Zitzmann hálásnak bizonyult. Sokoldalú segítségnyújtása és tevékenysége hozzájárult ahhoz, hogy megyéspüspöke az állandóan változó román kormányok nehéz helyzetet előidéző taktikájának dzsungelében helyes irányvonalat követhessen. A főpásztor odajövetelekor sem a váradi sem a szatmári egyházmegyét nem ismerte. Megmutatkozott ez a latin és a görög szertartású papságot érintő rítusvitákban, s ebben különösen nagy szerepet játszottak a „másodrendű” államvallássá avanszált görög katolikusok. Mindez erősen kihatott az egyházmegyei életre és a hívek társadalmi megosztására is, ami égetően szükségessé tette annak a követendő világos irányvonalnak a megjelölését, amelyet az 1938. október 28-ra összehívott egyházmegyei zsinat meghatározott.³ Az előkészületi munkálatokban és a zsinat megrendezésében nagy szerepet játszott a nagyváradi aula irodaigazgatója, Zitzmann Ferenc. A későbbi idők számára jó eligazító volt ez a zsinat, határozataival és előírásaival, de egész szellemiségében. Márton Áron megítélése szerint az 1938-as Zsinat

összegyűjtötte az egyetemes egyházi Törvénykönyv szellemében és a mi viszonyainkra alkalmazva egységes rendszerbe foglalta az egyházi közigazgatás, lekipásztorkodás, vagyon- és ügykezelés szabályait. A zsinati határozatok gyűjteményét

² PAÁL Árpád: *A kisebbségi lét tanulói Erdélyben II.* Pallas-Akadémia. Csíkszereda 2008. 229.

³ Historia Domus Várad-Velence, pag. 7

*az egyházmegyéek határain kívül is általános elismeréssel és örömmel fogadták.*⁴

Fiedler püspök kormányzása idején szívügyének tekintette a katolikus sajtót. Erdély szinten hiányzott a katolikus napilap, melynek létesítése az 1927. évtől vajúdott. Pedig nagyon szükségesnek ítélték, mert „az Egyház alapjait vette célba a modern hírverés, tájékoztatás, meggyőzés, közvéleményalakítás és -irányítás”.⁵ Az erdélyi egyházmegyéek főpapjai a székelyudvarhelyi katolikus nagygyűlésen határozták el, hogy katolikus napilapot indítanak. Abban az időben Erdélyben a katolikus emberek csak liberális napilapokat olvashattak, mégpedig a pesti liberalizmus szócsöveinek napilapjait (Est, Pesti Napló, Újság, Magyar Hírlap, Esti Kurír, Tolnai Világlapja, Színházi élet),⁶ valamint a Magyar Párt hivatalos napilapját, a kolozsvári Ellenzéket⁷ vehették a kezükbe.⁸ Az erdélyi katolikus napilap ügyét Fiedler István (1871–1957) szatmárnagyvárad püspök karolta fel. Általános közérdeklődést elégitett ki, amikor 1932. január 3-án dr. Paál Árpád (1880–1944) szerkesztésében útnak indította az *Erdélyi Lapok* katolikus napilapot.⁹ A legalkalmatlanabb időben, a nagy gazdasági válságkor vette kezdetét a legkívánatosabb katolikus újság.¹⁰ Elsősorban a katolikus közvélemény kialakításában és

⁴ MÁRTON Áron: *Megemlékezés Fiedler István püspökségéről (1940. jan. 1.)*. In: Márton Áron: Papság. Márton Áron Hagyaték 5. kt. Marosvásárhely 2009. 159.

⁵ MÁRTON Áron: *Megemlékezés Fiedler István püspökségéről*. 157.

⁶ Ezek a pesti lapok nyertek kegyelmet a román kormányzat szemében.

⁷ Az Ellenzék szerkesztői (Bánffy Miklós és Makkai Sándor) támadták is a katolikusok napilapjának (Erdélyi Lapok) indítását. Vö. BANGHA Béla: *Erdélyi képek*. In: Magyar Kultúra 1931. II. félév. (szerk. uő.). Budapest 1931. 237–240., itt 239.

⁸ BANGHA Béla: *Erdélyi képek*. 240.

⁹ Az Erdélyi Lapok című katolikus napilap 1936-tól (az Erdély szó címeiben való betiltása miatt) Magyar Lapok címen működött 1944 októberéig, amikor meg is szűnt.

¹⁰ Ld. LÉBER János: *Erdélyi Lapok*. In: Magyar Kultúra 1932. II. félév. 400–401.

a keresztény érdekek védelmében végzett igen hatékony munkát. A lapszerkesztők keresztény nézőpontból mind a kapitalista, mind a bolsevik gazdasági rendszert visszataszítónak, természetellenesnek tartották, a zsidókat pedig a „nép ellenségének” bélyegezték. De ez a konzervatív, antiliberális beállítottságú napilap a „mindennapi kenyere” lett a katolikus híveknek.¹¹ A Szent László Lapkiadó Rt. által kiadott napilap 1936-ban – néhány heti betiltás után – címét *Új Lapokra* kellett változtatnia, majd 1944 őszéig *Magyar Lapok* elnevezéssel jelent meg.¹² Hadd említsük meg, hogy néhány évvel később, 1939-ben „bűnéül” rótták fel a katolikus sajtó érdekében tett lépéseit.¹³

A főpásztor nem sokáig örülhetett annak, hogy rend van az egyházmegyében. A bécsi döntés következtében Nagyromániában erős volt a feszültség. A Felvidék és a Bácska visszatérő területeinek biztonsági ellátása érdekében a polgári lakosság soraiból Rongyos Gárda elnevezéssel egy különleges szervezet alakult.¹⁴ Ezek a szabadcsapatok saját terhükre és veszedelmükre operáltak a Felvidéken a magyar honvédség bevonulása előtt, és ezzel megakadályozták, hogy a csehek atrocitása kirobban hasson az ottlévő magyar lakosság ellen. Rongyos Gárda néven, Nagyromániában is megindult a szervezkedés, melynek éppen a szatmári püspöki palotában volt egyik főhadiszállása. Fiedler István püspök erről nem tudott, és arról sem, hogy a Rongyos Gárdában néhány papja és Katolikus Legényegylet tagja is benne van. Senki sem tudja biztosan, hogy ki volt ennek felfedője, annyi azonban bizonyos, hogy kiváló helyzetismerettel kellett rendelkeznie, mert a szervezkedést

¹¹ SEEWANN, Gerhard: *Megosztott lojalitások, egyforma közösségek*. In: Aetas. 25. évf. 2010. 1. sz. 199–209. Itt: 207–208.; VORBUCHNER Adolf: Erdélyi Lapok. In: Erdélyi Tudósító XV (1932) 49–51.

¹² PAÁL Árpád: *A kisebbségi lét tanulói Erdélyben II*. Pallas-Akadémia. Csíkszereda 2008. 291.

¹³ PAÁL Árpád: uo. 230.

¹⁴ Historia Domus Várad-Velence, pag. 7.

felfedő államvédelmi szerv a Rongyos Gárda felgöngyölítésében annyira biztosra ment, hogy a határmenti Rongyos Gárdát megsemmisítette. Több egyházmegyes pap került az államvédelmi kezebe, akik ezzel a halál torkába kerültek. Kiszabadulásuk a Magyarországon őrizetben levő politikai foglyokkal való kicserélés útján történt. Ez Fiedler István megyéspüspök lemondásához vezetett. Bár bebizonyosodott ártatlansága, és ezért nem vették őrizetbe, mégis a román kormány kívánságára kénytelen volt lemondani 1939 november végén. Andreas Cassulo nuncius november 8-án Bukarestbe hívta és közölte vele, hogy letartóztatását csak püspöki státusa mentette meg, de felmentését kéri az állami hatóságok. Felajánlották, ha XII. Pius pápától kéri a felmentését, akkor a letartóztatott papokat sem ítélik halálra, hanem átteszik őket a határon és Romániában többet nem működhetnek. A papjait is menteni próbáló főpásztor meghozta az áldozatot, aláírta lemondását, melyet a Szentatya december 14-én elfogadott.¹⁵ A pápa jogilag úgy oldotta meg a visszavonuló püspök helyzetét, hogy a lemondását elfogadva, december 15-én kinevezte muliai címzetes püspöknek.¹⁶

Fiedler István nagyságára és szerénységére vall, amint a kíváncsiskodó újságíroknak vallotta: „Csöndben jöttek, csöndben akarok távozni. Az egyház nagy állandósága él tovább, az én dolgom csak változhat, afféle három napos újság.”¹⁷

A Szentszék intézkedése révén a szatmár-váradai egyesített egyházmegyek vezetését 1939. december 14-én Nagyméltóságú és Főtisztelendő Márton Áron megyéspüspök, Erdély

¹⁵ FODOR József: *Jóságos atya és püspök. Fiedler István püspök élete*. Szent László Könyvsorozat 2. Nagyvárad 2007. 114–115.

¹⁶ SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München 1975. 82.

¹⁷ PAÁL Árpád: *A kisebbségi lét tanulóévei Erdélyben II*. Pallas-Akadémia. Csíkszereda 2008. 228.

püspöke vette kézbe, mint apostoli kormányzó.¹⁸ Az új kormányzó szükségből és ideiglenesen vette át a rész-egyházmegye vezetését, s azonnal nevesítette a helynökét, akire gyakorlatilag az egyházmegye vezetését bízta. Mivel elődjének, Fiedler István megyéspüspök általános helynöke, Molnár Kálmán prelátus kanonok visszavonult, helyébe kinevezte dr. Schriffert Béla protonotárius kanonokot.

Márton Áron az árván maradt püspökségek vezetését 1940. január 1-jén vette át. Kötelességének tartotta, hogy hivatalba lépésekor megemlékezzék a távozó Főpásztorról. Fiedler püspök érdemeit méltató és a korszakról átfogó képet nyújtó beszédet mond a nagyváradai katedrálisban. Jellemző, hogy két egyházmegyről beszél, és külön sorjázza Fiedler idejében épített templomokat a szatmári egyházmegyében és külön a nagyváradai egyházmegyében. Pl.

*a nagyváradai egyházmegyében: a nagyváradai Össi-telepen és a Katalin-telepen, Diószegen, Szalárdon, Pacaloston, Szilágy-szentkirályon, Szilágynagyfaluban, Biharcsanálason, Érsemlyén és a nagyváradai Szent József-telepen épültek templomok, kápolnák az Ő buzdítására és bőkezű támogatásával. Ahol csak lehetett, beállította a szervezett és rendszeresített lelkipásztori munkát, hogy a társadalmi nyugalanság a lelkitájékozatlanság idején Isten kegyelmét, segítségét és a lelki béke feltételeit éppen a leginkább sújtott társadalmi réteg számára biztosítsa.*¹⁹

A gyulafehérvári püspök okos és szerencsés megoldásnak minősítette a két egyházmegye részére fenntartott Papnevelde megosztását, még pedig olyan formán, hogy a bölcséleti és hittudományi kurzust szétválasztotta és megosztotta a két püspöki város között, anélkül, hogy veszélyeztette volna a nevelés egységét. Mind a két helyen meghagyta azt az intézményt, amelyhez az egyházmegyéék hagyományaik miatt is

¹⁸ MARTON József: *Márton Áron életének és korának legfőbb adatai*. In: *Márton Áron Emlékkönyv* (szerk. uő. Kolozsvár 1996. 226.

¹⁹ MÁRTON Áron: *Megemlékezés Fiedler István püspökségéről (1940. jan. 1.)*. In: *Márton Áron: Papság*. 158.

ragaszkodtak; és pedig Szatmárnémetibe került a Filozófia, Nagyváradra pedig a Teológia.²⁰ Márton Áron 1940-ben kétszer is megjelent a nagyváradai Papneveldeben; február 17-én szerpapokat szentelt, május 5-én pedig papokat. Beszédeiben felhívja a szentelendők figyelmét, hogy „világmozgalmak indultak, egymástól látszólag függetlenül, sőt egymás ellen, de azonos szándékkal, hogy pogányságot szervezzenek, s a világot Istentől távol tartsák”.²¹ A klerikusoktól többet vár el a világ, s főleg a hívő nép, mert „Az új idők vallástalan és erkölcstelen szelleme, életfelfogása és gyakorlata mindenből kiábrándította és mindenkivel szemben bizalmatlanná tette”.²² Éppen a világháború kezdetén, a hitetlenség előretörésekor indult meg az infulaharc a betöltetlenül maradt püspöki szék miatt. Ambiciózus papi személyek hangosabban kifejezték szándékukat a püspöki süveg megszerzésére. Ezek közé tartozott a nagyváradai székeskáptalan román nemzetiségű kanonokja Pap József (Iosif Pop), aki néha még a „nagyszombati” magyar nemesi előnevét is használta. Szándékáról a korabeli újságok is tudomást szereztek. Maga Nicolae Iorga is írt cikket ez ügyben.²³ A román kormány is szívesen fogadta volna. Kompromitálási manővernek véli – Pap József, ill. Zitzmann Ferenc érdekében – dr. Paál Árpád, az Erdélyi Lapok főszerkesztője a püspöki kertben töltvényekkel teli ládának a feltárását 1940. március 28-án. Az oda küldött kutató katonák azt bizonyították, hogy a „rejtegetett” töltvények a magyar hadsereg fegyvereibe találhatnak. Az igazság inkább az, hogy a húsvéti templomozás címén a katedrálisba küldött katonákkal csempészték be a püspöki kertbe a ládákat, s a „feltárás” jó

²⁰ MÁRTON ÁRON: *Megemlékezés Fiedler István püspökségéről*. uo.

²¹ MÁRTON ÁRON: *Diakónusszentelés Nagyváradon (1940. febr. 17.)*. In: Márton Áron: Papság. 78.

²² MÁRTON ÁRON: *Papszentelés Nagyváradon (1940. május 5.)*. In: Márton Áron: Papság. 84.

²³ PAÁL ÁRPÁD: *A kisebbségi lét tanulóévei Erdélyben II.* Pallas-Akadémia. Csíkszereda 2008. 232.

lehetőséget nyújtott a papok meghurcolására, illetve a „megbocsátásra”, ha „megbízható” püspököt akarnak. Már fel is röppent a hír, hogy a külügyminiszter püspökjelöltnek első helyre Pap Józsefet, második helyre Zitzmann Ferenc irodaigazgatót ajánlja.²⁴

A Szentszék végül Nagyváradra a teljesen semleges magatartású, de teológiailag felkészült dr. Napholcz Pál jezsuita atyát nevezte ki püspöknek.²⁵ XII. Pius pápa iránti tiszteletből és engedelmességből fogadta kinevezését. Márton Áron 1940. szeptember 1-jén kelt körlevelében közölte az egyházmegyével a püspökké szentelésének dátumát: szeptember 8. De erre nem került sor, mert augusztus 30. a második bécsi döntés értelmében új helyzet állt elő mind a két egyházmegye életében. A nagyváradi püspökség 9 plébánia (Belényes, Magyarcséke, Rézbánya, Vaskóh, Tenke, Bél, Bélfenyér, Biharsányi, Tenke-görbed) kivételével ismét visszanyerhette a 900 éves határait. Napholcz Pál augusztus 30-ig nem foglalta el püspöki székét, s szeptember 1-jén levelet intézett a bukaresti apostoli nuncius-hoz, melyben az ő püspökségére vonatkozóan a Szentszéknek teljes cselekvési szabadságot biztosított és szerzetesi szerénységgel kérte a püspöki méltóság aluli felmentést. A következő évben a budapest-zugligeti lelkigyakorlatos ház, a Manréza rektora lett, majd a jezsuiták magyar rendtartományának főnöke 1943-ban bekövetkezett haláláig.²⁶ Magatartása példaértékű: a forrongó időszakban „szükségből” elfogadta a kinevezését, de az új helyzetben alávetette magát a Szentszék újabb döntésének, a felmentésnek.

²⁴ PAÁL Árpád: *A kisebbségi lét tanulói Erdélyben II.* 235–236.

²⁵ Historia Domus Várad-Velence, pag. 8.

²⁶ Vö. SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* München 1975. 83–86.

POTYÓ FERENC

Egy töretlen papi kiállítás – püspökének támogatásával

Letztes Jahr haben wir den 70. Geburtstag von Géza Pálfi gefeiert, der Theologieprofessor und Spiritual in der sogenannten Kantorenschule war. Seine Persönlichkeit ist mit Legenden umkränzt und auch heute erinnert man sich an ihn mit Respekt. Und das tun nicht nur seine Schüler, sondern auch die anders denkenden Menschen. Seine Individualität ist bereits in seinen jungen Jahren als Kaplan zur Schein gekommen, als er mit dem Staatsicherheit einen Streit gehabt hat. Unser Bischof Áron Márton hat seine Fähigkeiten schon früh erkannt. So war der Bischof bemüht, bei den staatlichen Behörden die Erlaubnis einzuholen, Pálfi zum Professor und Spiritual nach Karlsburg zu ernennen. Zwischen den Jahren 1971–1980 war er bereits als Professor und als Spiritual im Karlsburger Kleinen Seminar tätig, ebenso an der Theologische Hochschule als Professor der Patrologie, Homiletik und Katechetik. Seine Persönlichkeit wurde durch die Bibel geformt, wie wir dies aus seiner Todesurkunde erfahren können. lesen. Die Kraft für seine Arbeit hatte er aus dem Gebet geschöpft. Seine eigenen Interessen hat er in den Hintergrund gesetzt. Was er glaubt hat, hat er verkündet, und was er verkündet hat, hat er auch gelebt.

Schlüsselbegriffe: Géza Pálfi; Bischof; Antal Jakab; Karlsburg; Spiritual; Departament.

Az elmúlt évben kegyelettel emlékeztünk Pálfi Géza születésének 70. évfordulójára. A jubileum jó alkalom volt arra, hogy a fiatalon elhunyt erdélyi paptestvérünkkel kapcsolatos emlékeket felidézzük, és vállalkozó személyek jóvoltából könyv formában is megjelenhetett naplója, leírt beszédeinek nagy része és nem utolsó sorban a Securitate irattárából összeállított dokumentum-gyűjtemény is. Mindezek után nem tartom fölöslegesnek, hogy a Főegyházmegye Levéltárából Pálfi Gézával kapcsolatos néhány okmányt szó szerint közzé tegyek. Ezekben a korszakot, a korszakban szereplő állami és egyházi személyeket másképp láthatjuk, és talán valósabb képet alakíthatunk ki az Egyház és állam viszonyáról a

kommunizmus idején. Rövid tanulmányomban az okmányokat szöveghűen közlöm, mert ilyen formán jobban lehet érezni a megtört állapotban működő katolikus Egyház pasztorációs körülményeit. Ugyanakkor szeretném megjegyezni, hogy Márton Áron püspök a Vallásügyi osztályhoz küldött román nyelvű beadványait előbb magyar nyelven fogalmazta meg, amit munkatársai fordítottak románra. Ezért több helyen tudatosan használ román kifejezéseket (departament, conferențiar stb.), hogy a fordítást megkönnyítse. Az okmányok közzétételénél semmit sem stilizáltam, azokat a szövegkritika szabályainak megfelelően közlöm.

Pálfi Géza személyét legendák övezik. Tisztelet övezi emlékét, nemcsak tanítványai és paptestvérei körében, hanem minden jóakarató ember előtt, aki öntudatosan vállalja nemzetiségét és katolikus hitét.

Pálfi Géza 1941. április 14-én született Máréfalván. Az elemi iskoláit szülőfalujában, a középiskolai tanulmányait pedig a Gyulafehérvári Római Katolikus Kántor Iskolában¹ végezte (1954–1958), ahol 1958-ban érettségizett. A középiskolai tanulmányok befejezése után hat évig a gyulafehérvári papneveldeben (1958–1964) folytatta teológiai tanulmányait. Isten Szolgája Márton Áron püspök 1964. április 5-én szentelte pappá. Első állomáshelye a nagy erdélyi püspök szülőfaluja, Csíkszentdomokos volt. Segédlelkésként működött 1964 és 1967 között Márton Mózes öreg plébános mellett, akit titkos ordináriusi mivolta miatt hurcoltak meg és juttattak börtönbe a Securitate emberei. 1967-ben a Marosvásárhely-Belvárosi plébániára kapott segédlelkészi kinevezést, ahol principálisa a kiváló lelkipásztor Léstyán Ferenc plébános volt.

Márton Áron korán felismerte Pálfi Géza kiváló adottságait, megalkuvást nem ismerő jellemét és elvhűségét, s

¹ Római Katolikus Kántor Iskola (RKKI) kisszemináriumként működött, kántori diplomát is lehetett szerezni az érettségi mellett. Az itt végzett növendékeke nagy része a teológián folytatta tanulmányait. Hivatalosan az állam nem ismerte el az itt kiállított képesítő oklevelet.

ezért 1970-ben a Római Katolikus Kántoriskola (RKKI) tanárává és spirituálisává akarta kinevezni. Sajnos, a csíkszentdomokosi és marosvásárhelyi segédlelkész korábban végzett munkájáért, elvhűségéért, úgymond „megnyilvánulásai” miatt, az illetékes hatósági szervek elutasították a püspök kérését. Márton Áron püspök nem mondott le szándékáról, s dr. Dumitru Dogaru a vallásügyi ügyosztály elnökéhez az alábbi levelet² intézte:

Elnök úr,

Folyó év szeptember 19-én volt szerencsém az Elnök Úrnak személyesen átnyújtani hat pap kinevezési aktáit olyan posztokra, melyekhez a 34-1970. dekrétum art. 5. h. és j. pontjai értelmében a Departament elismerése szükséges. A hat kinevezésből eddig megkaptam kettőt (Huber József, Baly Lajos). Négynek az ügyében válasz a mai napig nem érkezett.

Telefonon többször érdeklődtem, hol közvetlenül, hol Turcu inspektor útján, és mindig azt a választ kaptam, hogy várjak nyugodtan, minden el van intézve úgy, ahogyan kértem.

Dr. Nemecsek József rektor viszont, aki az elmúlt héten Bukarestben volt, október 30-án azt az üzenetet hozta Visan László igazgató úrtól, hogy az előterjesztett másik négy pap közül háromnak (Veress László, Leitner János és Bartalis Árpád) az elismerése megvan, de a negyedik (Pálfi Géza) nem kaphat elismerést, mert „olyan robbanékony természet, hogy nem való tanárnak a Kántor Iskolába.”

Pálfi Gézát tanári kinevezésre már évekkel ezelőtt ajánlotta nekem mind a két intézet igazgatója: Dr. Nemecsek József rektor és Dr. Faragó Ferenc igazgató. Nemecsek rektor úr ezt a véleményét ez év tavaszán megismételte.

Mivel az iskolaév mind a két intézetben már szeptember második felében megkezdődött, s a Departament elismerésének késése miatt az iskolában nehézségek vannak. Tisztelettel kérem Önt Elnök Úr, szíveskedjék engem tájékoztatni, hogy a Departament a Visan László igazgató úr által közölt véleményt Pálfi Gézáról, milyen konkrét esetek alapján alakította ki.

² Gyulafehérvári Érseki Levéltár (továbbiakban: GyÉL) Num: 3093–1970. november 5.

Kérem, fogadja őszinte nagyrabecsülésemet.

Gyulafehérvár, 1970. november 5.

Márton Áron püspök

A kialakult kényelmetlen helyzet miatt Márton püspök Pálfi Géza segédlelkésztlől is magyarázatot kért arra vonatkozóan, hogy az állami szervek részéről a vele kapcsolatban kifogásolt kérdésekre írja meg a tényeket. Ez kitűnik abból a levélből is, amelyet Pálfi Géza személyesen írt püspökének.³ A levél sok mindenről árulkodik: az ateista államgépezet működéséről, a tartományi inspektorok erőszakos magatartásáról, de nem utolsósorban Pálfi Géza egyházhűségéről és karakán-ságáról.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr, Kegyelmes Atyám!

Főesperes Prelátus úr által küldött utasítására próbálom rekonstruálni a Kultusz Ügyosztály szerveivel ezelőtt három évvel történt nézeteltérésemet. Természetesen már sok dolog kiesett az emlékezetemből.

1966 télutóján a Néptanácshoz hívtak. Közölték, hogy Csíkkarcsfalván találkozunk kell a Kultusz Ügyosztály képviselőivel. Márton Mózes esperes beteg volt. Emlékezetemben az '50-es évek gyűlései kísértettek. Azt válaszoltam: „Ilyen gyűlésen csak főhatósági rendelkezésre veszek részt.” Ezt telefonon illetékesekkel a Néptanács közölte.

Másnap délelőtt Csíkszeredában elintéznivalóim voltak. Ott főesperes úr meghagyta, hogy menjek el a gyűlésre. Az autóbusz fél órát késett, s így én is a gyűlésről jó negyed órát. Nagyon nehezményezték. A téma ismertetése már javában folyt. A zsinat befejezésével kapcsolatos jubileumi búcsúra kijelölt templomokra kiadott főhatósági rendelkezés illegális voltát bizonygatták. Külső magatartásom eléggé elárulta, hogy unom a dolgot és ellenkező véleményen vagyok. Gyűlés végén hozzászólásra hívták fel a jelenlevőket. Erre nem vállalkoztam. Türelmetlen szóváltásra került sor dr. Visan László, Tankó Árpád inspektorok és köztem. Részletekre

³ Pálfi Géza levele Márton Áronhoz. Kelt Marosvásárhely, 1970. december 6. Ld. GyÉL Num: 3903–1970.

alig emlékszem. Elmarasztaltak a Néptanács előtt tett kijelentésemért, paragrafusokat olvastam a kultusztörvényből, Dr. Visan felemlegette boldogemlékű XXIII. János pápa Aggionamentoját. Felemlegették, hogy ismernem kell a kultusztörvényt. Erre azt válaszoltam: „Ha nem ismerem, nem én vagyok a hibás. Miért nem nyomták ki többször is. Én életemben egyetlen nyomtatott példánnyal találkoztam.”

Fölkérték ott lévő paptestvéreimet, hogy próbáljanak megnevelni. Aztán államsegély megvonásával fenyegetőztek. Erre válaszom: „ha ilyen hűségnyilatkozatok tétele annak az ára, nem szorulok rá feltétlenül az államsegélyre.” Szerették volna, ha úgy nyilatkozom, hogy princípálisomtól kaptam felkészítőt a gyűlésre. Természetesen ez nem állt.

A végén kijelentették, hogy a Csíkszentdomokoson működő Antal Árpád delegált újmisést azonnal hagyja el a falut. Erre írásbeli rendelkezésüket kértem, amit szintén nagyon rossz néven vetek.

A tények epilógusaként még ennyit: pár héttel utóbb Dr. Visan László a Papnevelő tanári ebédlőjében a következő kijelentést tette: „Ha ez a kis óriás még egyet szól, Románia Szocialista Köztársaság területén többé nem működik.”

Sajnálom, hogy Kegyelmes Atyámnak ma ilyen nagy gondot okozok. Magatartásom kissé oktalan volt. Ha határozottan kiállok az ügy védelmében, úgy ma elégedett volnék önmagammal. Sajnos a lényegesről, másodrendű kérdésekre csúsztunk át, ahol szándékosan provokáltak, én meg besétáltam a csapdába.

Ennyit írhatok az ügyről. Több apró mozzanat ma már nem jut eszembe. Vagyok mély tisztelettel kissé megfontolatlan papja,

Marosvásárhely, 1970. december 6.

*Pálfi
Géza
segédlelkész*

Márton Áron püspök miután az érintett részéről megbizonyosodott, hogy buzgó munkáját és egyházas magatartását kifogásolják, nem mondott le Pálfi Géza tanárságáról. Továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy kinevezze RKKI-be tanárnak és spirituálisnak. Ezért újabb beadvánnyal fordult a

vallásügyi ügyosztály elnökéhez. Világosan rámutat úgymond nagy bűnére: „nem fordult a püspöke ellen”.⁴

Elnök úr,

3344. számú 1970. szeptemberről kelt iratommal jelentettem Önnök, hogy a Teológia sémájában lévő konferenciar állásra Pálfi Géza marosvásárhelyi segédlelkésként szándékoztam kinevezni, s kértem az Ön hozzájárulását ehhez a kinevezéshez. Turcu Fehér megyei inspektor úr ez év január 5-én közölte velem, hogy a vallásügyi ügyosztály Pálfi Géza kinevezéséhez nem járul hozzá.

Dr. Visan igazgató úr nyilatkozatából, melyet 1970 decemberében a Kántor Iskola igazgatója, Dr. Faragó kanonok előtt tett, sejtjük, honnan ered a nehézség.

Mivel a konkrét eset, aminek alapján a vallásügyi ügyosztály negatív véleményét Pálfi Gézáról kiformálta, összefügg az én egyik intézkedésemmel. Lelkiismereti kötelességemnek érzem, hogy az ügyet a magunk részéről is megvilágítsam. Sajnos vissza kell térnem olyan eseményekre, melyeket igyekeztünk elfelejteni.

1966. február 14-én megjelent nálam Nenciu akkori igazgató helyettes, Jurcone és Biró akkori inspektor urak kíséretében és a kapott utasítás értelmében tudomásomra hozták, hogy 150-1966. szám alatt, a rendkívüli jubileumi búcsúk ügyében kiadott körlevelemmel: 1./ vétettem a kultusztörvény 25. és 40. szakasza ellen, 2. s ha a körlevél végrehajtása során bárhol zavargások lesznek, a vallásügyi ügyosztály felelőssé tesz engem és mindazokat, akik a körlevél végrehajtásában közreműködnek. 3/ ha a híveket elvonjuk a munkától, szabotázsnek minősítik és mint ilyent büntetik, és 4/ utoljára figyelmeztetnek engem, hogy ha még hasonló törvénysértést követek el a kormány felül fogja vizsgálni jogi helyzetemet.

Ugyanakkor, amikor Nenciu úr nálam járt, a vallásügyi ügyosztály tisztviselői kiszálltak egyházmegyéim különböző központi helyiségeibe, oda rendelték a környék papjait, s közölték velük a püspök legújabb bűneit, megfelelő intelmek és jó tanácsok kíséretében.

A csíki és gyergyói papság kioktatására Dr. Visan László és Tankó Árpád inspektor urak kaptak megbízást. (Nincs a szívünkben semmiféle

⁴ GyÉL Num: 13–1971. január 7.

neheztelés, nevezett két úr iránt, s amit mondunk nem szemrehányásképpen mondjuk, hanem a tények megvilágítása érdekében). Ennek a két úrnak már neve volt a papság és a hívek körében. Már a megjelenésük riadalmat okozott. A papságnak és a híveknek, a szerzett tapasztalatok alapján, az volt a meggyőződésük, hogy ez a két úr a rájuk bízott misszió végrehajtásában túlzottan buzgó, s különös tehetségük van ahhoz, hogy az embereket provokálják.

Pálfi Géza akkor Csíkszentdomokoson volt segédlelkész a beteg plébános mellett. Ő is megkapta a Néptanács útján a meghívást. Az ilyen meghívásoknak akkor már majdnem két évtizedes múltjuk volt. Emlékük élénken élt a lelkekben. A papság, a szerzett tapasztalatok alapján, megadással vette tudomásul a meghívást. A fiatal Pálfi Géza azt üzenete, hogy ilyen gyűlésen csak az Egyházmegyei Hatóság utasítására vesz részt. Később Antal József csíkszeredai főesperes rábeszélésére mégis elment, de az autóbusz késett, s így a gyűlésre késve érkezett.

A kiküldött urak miután mondanivalójukat elmondták, felszólították a papokat, hogy szóljanak hozzá. Pálfi Gézának nem volt szándékában hozzászólni, de Visan inspektor úr őt személy szerint felkérte, s erre türelmetlen szóváltás keletkezett Dr. Visan és Tankó inspektorok, valamint Pálfi Géza között. Szemére vetették, hogy a gyűlésre nem akart eljönni, hívatkoztak XXIII. János pápa Aggiornamento-jára. (a jó Pápa bizonyára nem gondolt arra, hogy 1966 februárjában, a keleti Kárpátok nyugati tövében, egy kicsi faluban Csíkkarcfalván, a Román Népköztársaság tisztviselői fogják az ő kifejezésének a jelentését fejtegetni az Egyház papjai előtt), felszólították, ismerje be, hogy princípálisától kapott utasítást erre a magatartására, ami persze nem volt igaz. Megfenyegették, hogy elveszik az államsegélyét. Utasították, hogy a kíségetésre Csíkszentdomokosra delegált Antal Árpád újmisést azonnal hagyja el a községet. Végül kérték a jelenlévő papokat, hogy fiatal testvérüket neveljék meg. Jellemző a hangulatra, hogy Dr. Visan inspektor úr, néhány hét múlva Gyulafehérváron, a tanári ebédlőben, a Pálfi féle esetet tárgyalva így fejezte be nyilatkozatát: „ha ez a kis óriás még egyet szól, többé nem működik Románia területén”.

A gyűléseken, amilyen ez is volt, az összehívott papságnak meg kellett hallgatnia és legalább hallgatólagosan helyesléssel tudomásul kellett vennie a püspök ellen elhangzott vádakat. Pálfi Géza ez elől kényelmetlen helyzet elől akart kitérni. Ez az ő nagy bűne. A fővádoltoknak, a püspöknek később megbocsátottak, de Pálfi Gézának, habár semmi köze sincs a püspök

ellen felhozott vádakhoz, bűnhődnie kell, mert a dossziéjában ott van a minősítés. A püspök úgy érzi, hogy őszintén és becsületesen igyekezett a múltra fátyolt borítani, de úgy látszik, a múlt teherátvitelétől nem szabadulhat, ha papjainak továbbra is hátrányokat kell elszenvedniük, olyan esetekért, aminek hibájukon és akaratukon kívül lettek részesei.

Lélektani törvény, amit a tapasztalat is igazol, hogy az embereket méltányos kezeléssel hamarabb lehet lojalitásra nevelni, mint szigorral.

Kérem, fogadja őszinte nagyrabecsülésemet.

Gyulafehérvár, 1971. január 7.

Márton Áron püspök

A püspök úr beadványának meglelt az eredménye, jól lehet még néhány hónapnak el kellett telnie, hogy kérését teljesítsék. Az 1043-1971. számú vallásügyi államtitkárság által kibocsátott válaszlevélben azt írja Ion Bodeanu igazgató, hogy 1971. május 1-i hatállyal jóváhagyták Pálfi Géza asszisztensi kinevezését a Gyulafehérvári Római Katolikus Teológiára.⁵

Ezt követően Márton Áron megyéspüspök a rövid kísérlévéllal együtt küldte meg Pálfi Géza latin nyelvű kinevezését. A kísérlévéllal rövid, nem magyarázkodó, de ez fogja jelenteni kilencéves tanári működésének keretét.⁶

Tisztelendő Pálfi Géza segédlelkész úrnak

Marosvásárhely

Csatoltan megküldöm hittanári kinevezését a Gyulafehérvári Római Katolikus Kántor Iskolába. Mivel a Kántor Iskolában nincs elég katedra, ezért a Hittudományi Főiskola asszisztens tanáraként szerepel, ahol néhány órája is lesz a Főtisztelendő tanári kar megállapítása szerint. Munkájához Isten bőséges kegyelmét kérem.

Gyulafehérvár, 2011. május 21.

Márton püspök

⁵ Nem elírásról van szó, hogy a kinevezés a Teológiára szól. Akkor a két intézet (kis- és nagyszeminárium) tanárai egy fizetési listán szerepeltek, és pedig a Teológián.

⁶ GyÉL Num: 13–1971. május 21.

Pálfi Géza 1971-es kinevezésétől 1980-ig a Római Katolikus Kántoriskolában tanított hittant és lelkes hozzáállással működött lelkivezetőként, ugyanakkor a Teológia Főiskolán „a főtisztelendő tanári kar megállapítása szerint” tanította a patológiát, a homiletikát és a katekétikát. A hatóság szemében mindig szálla volt, tanárként még inkább. Szerették volna többször félreállítani, de Márton Áron kiállása mindig megfelelő oltalmat és biztonságot jelentett számára.

Márton Áron püspök előrehaladott kora és betegsége miatt a Szentszék 1980. április 2-án elfogadta többször benyújtott lemondását és felmentette főpásztori kötelezettségei alól. Az egyházmegye kormányzását dr. Jakab Antal segédpüspök vette át, aki 1971 Karácsonyán utódlási joggal kapta a segédpüspöki kinevezést.⁷ Az új főpásztor már nem tudta megvédeni Pálfi Gézát a hatósági támadásoktól, és végül is engedett a nyomásnak. 1980. július 19-én kelt leiratával az akkor megüresedő gyergyóalfalusi plébánossá nevezte ki:⁸

Főtisztelendő Pálfi Géza teológiai tanár úrnak

Gyulafehérvár

Csatoltan megküldöm Főtisztelendőségednek Gyergyóalfaluba való plébánosi kinevezését.

A plébániát szeptember 1-jén veszi át. Az átadással Nagyontisztelendő Bakos Sándor esperes-plébános urat bízom meg, mert a főesperesi megbízott maga a gyergyóalfalvi esperes-plébános, aki mint távozó plébános átadóként szerepel.

A kinevezésével egyidejűleg megköszönöm Főtisztelendőségednek 1971 óta az ifjúság nevelésében, mint Főiskolán, mint Kántor Iskolában kifejtett értékes munkásságát és lelkipásztori tevékenységéhez a Szentlélek-isten kegyelmét kérem –

Gyulafehérvár, 2011. július 19.

Jakab püspök

⁷ JAKUBINYI György: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*. Verbum Kiadó. Kolozsvár 2010. 40–41.

⁸ GyÉL Num: 1818–1980. július 19.

Pálfi Géza a kinevezés hírére megkereste új főpásztorát, dr. Jakab Antal püspököt. Szerette volna megtudni, hogy milyen okból helyezte a püspök úr plébániára, jöllehet korábban erről nem esett szó. A személyes megkereséskor Jakab püspök elmondta, hogy állami nyomásra cselekszik. Pálfi Géza azt válaszolta, hogy ezt sejtette, de elvárta volna, hogy püspök úr magától mondja el ezt neki és ne külön megkérdezésre.

Jakab püspök szerette volna emberileg méltányolni Pálfi Géza közel egy évtizedes gyulafehérvári munkáját, és ezért szentszéki tanácsossá nevezte ki.⁹

Pálfi Géza 1980. augusztus 26-án kelt levelében ismételtén visszautasította a kitüntető címet. Tisztelettel, de határozottan főpásztorának tudomására hozza, hogy nem hajlandó a címet viselni. Íme, a levél pontos szövege:

Főtisztelendő Egyházmegyei Hatóság

Augusztus 22-én kelt kérésemre, amelyben azt kértem, hogy a Főhatóság tekintsen el kitüntetésemről, nemleges választ kaptam. Vagyok bátor kérésemet nyomatékosan megismételni.

A kitüntetések elfogadása, vagy visszautasítása mindig a legalapvetőbb emberi jogok közé tartozott. A II. vatikáni zsinat egyenesen gátat próbált vetni a túlbuzgánzó kitüntetéseknek.

A kitüntetést lelkiismereti okok miatt nem fogadtam el. A lelkiismeret felett pedig csupán a jó Isten az úr. A jogban is ilyen elv található: de internis non iudicat praetor! Mutatis mutandis – erre is áll.

A kitüntetés indoklását nem tudom, hogyan értsem. Püspök úr időnkint, egészen a legutóbbi időig missziós, lekipásztori és nevelői tevékenységemet értékelte igen elmarasztalóan is.

Ismételtén kérem, szíveskedjen eltekinteni kitüntetésemről, amelyet semmiképpen nem tudok elfogadni.

Vagyok tisztelettel –

Gyulafehérvár, 1980. augusztus 26.

Pálfi Géza plebános

⁹ GyÉL Num: 1960–1980. augusztus 4.

A fenti levél olvasásakor azt gondolnánk, hogy sértődés miatt utasította vissza Pálfi Géza a kitüntetést. Mi, akik tanítványai voltunk és éveken át hallhattuk bátor kijelentéseit, állíthatjuk, hogy dr. Jakab Antal püspökhöz írt sorai is az ő határozott elveiből fakadtak. Többször elmondta, hogy papként munkát és feladatot szívesen vállal, de címet nem. A fenti állásfoglalásával is azt igazolta, hogy amit korábban tanítványainak hangoztatott, azt komolyan vette és élte. Ide kívánczik még az 1984. március 13-án készült gyászjelentőjének őt jellemező néhány sora is: „egyéniségét határozottá, egyenessé az Isten Igéje formálta és küldetésének teljesítéséhez az imádságból merített erőt. Az önmaga érdekeit mellőzve, amit hitt azt hirdette, amit hirdetett élte is.”

Vasárnap
Katolikus hetilap

1991 óta jelenik meg az erdélyi katolikusok lapja, amely az egyházmegyéek életét tükrözi, híreket, tudósításokat, lelkeségi írásokat közöl a romániai magyar katolikusok életéből, összeköti őket a világegyházzal, a világ más tájain élő magyarokkal. Heti rendszerességgel, 12 oldalon jelenik meg. Megrendelhető, megvásárolható a plébániákon vagy a szerkesztőségben (szerkesztoseg@katolikhos.ro).

VASÁRNP

Keresztény Szó erdélyi katolikus kulturális havilap

A *Keresztény Szó*t 1990-ben alapították az erdélyi katolikusok szolgálatára. Azóta tartalmában folytonosan gazdagodik, külalakjában színesedik. A katolikus értelmiség számára tájékoztatást és világképet nyújtó lap havi rendszerességgel jelenik meg. 2009-től tudományosan is jegyzett folyóiratként a katolikus teológiai kutatás irányait, más tudományágaknak a katolikus élettel, kultúrával kapcsolatos eredményeit mutatja be. Szerkesztőbizottsága, amelybe erdélyi magyar és külföldi egyetemi tanárok tartoznak, valamint szerzői, akik az erdélyi, magyarországi és külföldi tudományos és irodalmi, kulturális élet jelesei, garantálják a magas színvonalat, az elmélyült kutatást, az olvasmányosan tált tudományosságot, a sokoldalú, egyházas tájékozódást. Ugyanakkor a lap lehetőséget teremt a tehetséges fiatal kutatóknak is a bemutatkozásra. A *Keresztény Szó* körül szerveződő, teológiai képzettséggel rendelkező fordítógárda az idegen nyelvű írások magyar tolmácsolására is törekszik.

A Verbum Egyesület és kiadó

A *Verbum Kiadó* a romániai magyar katolikus kiadványok létrehozására, terjesztésére alakult. Hagyományos kiadványai a romániai magyar katolikus hetilap, a *Vasárnap*, valamint a katolikus kulturális havilap, a *Keresztény Szó* (amely immár tudományos akkreditációval is rendelkezik). A kiadó saját kiadványai az erdélyi katolikus teológiai és egyházi irodalom köréből valók hazai szerzőktől. Emellett a kiadó ajánlja és terjeszti a partnerek, elsősorban a budapesti székhelyű, nagy hagyománnyal büszkélkedő, hivatalos szentszéki kiadó, a *Szent István Társulat* kiadványait is (a legújabb és régebbi kiadványait Romániában a legjutányosabb áron).

A kiadó kiadványai megrendelhetők:

- a szerkesztőségben személyesen vagy levélben (A. Einstein utca 2. szám, Kolozsvár)
- telefonon: +40-264-596478
- faxon: +40-264-450747
- e-mailben: verbum@katolikhos.ro.

A Verbum Keresztény Kulturális Egyesület címe:

S.C. Verbum S.R.L.

400045 Cluj

str. A. Einstein nr. 2.

Számlaszám: RO93RNCB0106026572990001

A kiadó könyvajánlóját, egyes kiadványait az érdeklődők megnézhetik az interneten: www.katolikhos.ro/konyvajanlo

VERBUM

KERESZTÉNY KULTURÁLIS EGYESÜLET

SZEMLE

FERENCZI SÁNDOR: *Sacerdotes Transylvanici. Az erdélyi egyházmegye papjai – történeti áttekintés.* Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár 2012. 404 old. ISBN 978-606-8145-39-6

Dr. Ferenczi Sándor „*Sacerdotes Transylvanici*” címmel 2012-ben a Bolyai Társaság kiadványában jelent meg nagyjából doktori téziséből tartalmazó tanulmánykötet. Az ezer évet átívelő könyvben a szerzőnek sikerült az erdélyi katolikus papság élet-beállítottságát, fegyelmi ügyeit, lelkipásztori és kulturális munkáját egységbe fogni olyszerűen, hogy mindvégig a témánál maradt, nem kalandozott el a történelmi háttéresemények részletezésében. Természetesen, minden korszakban röviden érzékeltette azt a történelmi hátteret, amelyben a papság betölthette szerepét, de nem vett el a részletekben a helyi történelmi események bemutatásakor. Csak azt és annyit dolgozott bele a helyi egyháztörténelem háttéreseeményeiből, amennyi a korabeli papság életének és munkásságának megismeréséhez szükséges. Ez a titka annak, hogy Ferenczi Sándor a gyulafehérvári egyházmegye papság ezeréves történelmét egységbe tudta fogni és olvasmányosan bemutatni. Munkáját négy egységben dolgozta fel, és pedig a papság története 1) a középkorban-, 2) a fejedelemség idején-, 3) a Gubernium korszakban és 4) a dualizmustól a kommunizmus 1964-ik évéig terjedően.

Az első fejezetben a középkori papság kerül tárgyalásra. A hierar-

chia csúcstól, a püspököktől lefelé, a kanonokokon és főespereseken keresztül a városi és falusi papokig, betekintést nyerhetünk személyiségükre és lelkipásztori és kulturális munkájukra. Akkor a papságnak meghatározó szerep jutott a mindennapi életben, mert az Egyház és a társadalom szoros összefonódásban létezett, s az emberek mindennapi életét is a vallási törvények szabályozták. A papság kulturális munkája is volt annyira fontos, mint a kifejezetten egyházi szolgálata. Annak ellenére, hogy – elsősorban a nagyszámú falun szolgáló papság – szerepny képzésben részesült, legfeljebb az olvasás művészetéig jutott el, Erdély kulturális alakulását befolyásolta.

A középkor végén jelentős változás állt be az erdélyi katolikus hierarchiában. A püspök nem minden esetben rendelkezhet papjaival, nem mindig érvényesítheti a latin egyházban kialakult gyakorlatot. A városi tanácsok és nagyobb tekintélyű földesurak, akik magukénak tudták az általuk épített és gondozott templomot és annak papját, velük szemben érvényesítették saját elvárásait, ami sokszor nem volt azonos az egyházi törvényekkel és hagyományokkal.

A szerző könyve második fejezetét a mohácsi csatát követő időszakal indítja, és a katolikus papság történetének kezdetét a reformáció erdélyi kibontakozásához köti. A fejedelemség megalakulásában és a reformáció stabilizálódásában a katolikus és exkatolikus főpapok és

szerzetesek is játszottak szerepet. Ennek közvetlen következménye lett Erdélyben a katolikus hierarchia csúcsának felszámolása és a katolikus papi utánpótlás elzáródása.

A fejedelmi korszakban a katolikus hívek legtöbb helyen pap nélkül maradtak, illetve a nők papok gyakorlata vált általánossá. Vallási szempontból ezt a korszakot elsősorban a protestáns egyháztörténeészek dolgozták fel, saját felekezeti történelmük megközelítése szempontjából. A katolikus történeészek (Bíró Vencel, Tóth István-György, Szilas László stb.) általánosságban közelítették meg a vallási életet, kifejezetten a papságra, a papi figyelemre és szolgálatra kevesen fókuszáltak. Viszont az utóbbi évtizedekben számos dokumentumgyűjtemény látott napvilágot a fejedelmi korszakból: az Erdélyben átutazó vagy tevékenykedő jezsuita és ferences szerzetesek Rómába küldött leveleik vagy az onnan kapott utasítások. Ezeknek a forráskiadványoknak feldolgozását a katolikus papság történelmének szempontjából találjuk meg ebben a fejezetben. A szerző hangya-szorgalommal gyűjtötte össze és rendszerezte a fejedelmi időszak katolikus papságára vonatkozó adatokat. Nem felejtette kihangsúlyozni, hogy a klerikus-laikus viszony sajátosan erdélyi jellege éppen ebben a korszakban formálódott. Mivel a katolikusoknak diétai tilalom miatt 160 éven keresztül nem lehetett püspökük, a papság pártfogói és képviselői a katolikus főurak voltak. S ez a viszony nem szűnt meg a fejedelemség felbomlása után sem, sőt, elmélyült, illetve szabályozódott a Római Katolikus Státus keletén belül. Továbbá azt sem mulasztja el kiemelni Ferenczi Sándor,

hogy a fejedelmi korszakban a papság kevés létszáma miatt egy másik egyházi intézmény, a „licenciátus” is megjelent az egyházmegye területén. A licenciátusok azok az elkötelezett laikusok voltak, akik a nem feltétlenül papi szentséghez kötött lelkipásztori munkát (pl. keresztesítés, temetés, előimádkozás, hitoktatás stb.) végezték, de szolgálatuk „papiasnak” mondható. Jogos, hogy ebben a részben helyet kapott az erdélyi licenciátusság ismertetése.

A tanulmánykötet harmadik fejezete az erdélyi katolikus papság történetét abban a korszakban (Gubernium: 1690–1867) tárgyalja, amikor megszűnt a reformátusok előjoga, mely privilégiumot a katolikusok kapták meg. Ebben a munkában újszerű következtetést, hogy a katolikus papság nemcsak hitbeli, hanem világi érdekeket is védelmébe vett. A Habsburg-kedvezmények fejében kénytelen volt a császárok által kibocsátott társadalmi rendelkezéseket is továbbítani a nép felé. Nem egy esetben még a papi prédikációk tartalmát is „felülről” meghatározták. A felvilágosodás kora, ami Erdélyben egybeesett a katolikus restaurációval, nem hagyta érintetlenül a katolikus papságot sem: racionálisabb lett, de lelkipásztori kötelezettségéről nem feledkezett el.

Tárgyilagos és ökumenikus szemlélettel tárgyalja a szerző a római katolikus és protestáns sérelmi kérdéseket. Kutatásokra alapozva kimutatja, hogy nem lehet a katolikus papok terhére írni a 18. századi templom-visszafoglalásokat, ami eddig a köztudatban ismert volt. A templom visszavételeket azok a főurak tették meg, akik rekatolizálással a általuk vagy őseik által

épített és fenntartott templomot viték magukkal. Hasonlóképpen tisztázásra kerül még egy másik kényes vallási téma: nem beszélhetünk a hatalom által támogatott katolizálásról (főleg reformátusok és unitáriusok római katolikusokká levéséről), mert ugyanannyi katolikus hagyta el a vallását, mint amennyi az adott korszakban katolizált. A magyarok körében a reformáció idején kialakult vallási paletta nem változott a Gubernium korszakában sem, esetleg a városokban a beköltözések révén.

A papság teológiai felkészültségének és műveltségének alakulásában nagy szerepet játszott a Sztójka Zsigmond Antal püspök által alapított Gyulafehérvári Papnevelde (1753). Ez az intézmény kezdetektől fogva olyan szellemi műhelynek bizonyult, ahol a papság megfelelő szinten felkészülhet a lelkipásztori munkára.

A negyedik fejezet történelmi hátterét a liberalizmus korszakának is nevezhetnénk. Ekkor a papság olyan kihívásokkal szembesül, melyek az Egyházat és a vallási életet háttérbe kívánták/ják szorítani. Erdélyben a 19. század második felében a médiában, gyűléseken erőteljesen kibontakozott a „papi uralom” elleni hajsza. Elég hosszú időn keresztül az erdélyi római katolikus papságnak volt bátorsága szembenézni az egyházzellenes provokációkkal és támadásokkal. Számos esetben keletkezett konfliktus a papság és a helyi közigazgatási hatóságok között. A gyulafehérvári püspökök vezetésével a papság mindent meg tett pl. a hitvallásos iskolák megmentéséért. S tette ezt akkor is, amikor saját fizetése sem volt biztosítva.

A 20. századi időszakban az erdélyi papság története a tanulmánykötet legértékesebb részét alkotja. Nagyonbár levéltári anyag bedolgozásával ismerteti a szerző a nagy impériumváltás után a katolikus papság egyházi és társadalmi szerepét. A történelmi időtávlatot is tiszteltben tartva, 1964-ig, a nagy amnesztia időszakáig, különösen odafigyelt a kommunista időszakban a papok helyzetére és munkájára.

A Sacerdotes Transylvanici című munka az Egyetemi Műhely Kiadó Doktori dolgozatok sorozat első kötete. Tisztelettel ajánlom az erdélyi egyháztörténelmet kedvelő olvasók számára.

Marton József

DIÓSI DÁVID (szerk.): A halálbiztos halál. Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról. Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár 2011. 206 old. ISBN 978-606-8059-57-0

A tanulmánykötet 15 szerzője különböző szakterületek képviselőjeként saját diszciplinájának szempontjából vizsgálja a halál kérdéskörét. A teológusként, egyházjogásként, néprajzkutatóként, irodalmárként, történészként, orvosként összegzett tanulmányok segítségével az olvasó a halállal kapcsolatosan olyan új dimenziókba nyer bepillantást, amelyek segítségével a földi élet végét jelentő biológiai halálról kiderül, hogy mennyivel másabb, mint egy egyszerű biológiai eset. Még ha passzívan is megélhető alapeseményként következik be, ez nem jelentheti azt, hogy a szabad akarattal felruházott ember, felelős személyként ne

élhetné meg ezt a mozzanatot, mint szabad tettet. Meghalni és a halálnak halálával meghalni nem jelenti ugyanazt. A sorsszerű biológiai folyamat mellett az Istennel való kapcsolat vagy akár kapcsolatnélküliség teszi minőségében mássá a halál elfogadását, a halálélményt. A meg nem „úszható” halál az emberi élet beteljesülésének a lehetősége, amely a személyes dimenzió túl a közösségi lét jelentőségét is mutatja: egyedül nehezen megléphető eseményről van szó. Ez a közösségi dimenzió tesz felelőssé saját és mások életéért és haláláért, s ez a felelősség az élet előtti halálra, az abortuszra is érvényes. Történelmi távlatokban vizsgálva az olvasó ráeszmélhet, hogy a biológiai élet kezdetének a meghatározása ugyanúgy, mint a biológiai élet vége a kortársak számára sose volt közömbös. Filozófiai fejtegetésektől kezdve a modern, folyamatosan fejlődő orvosi felismerések összegzésén keresztül a kérdés összetettsége mutatja, hogy mennyire fontos az embernek a halál kérdése. A halálközeli élmények, a klinikai halálból visszatérők tapasztalatai médiatémává váltak. Mégis éppen a tudományos eredmények és a teológiai felismerések miatt ennek túlértékelése ugyanúgy lehet csapda, mint magának a halálnak szintén a média által sugallt megjátszott, szimulatív megközelítése. Mindkét esetben a kérdés komolysága kerülhet veszélybe. Magát a halált, mint eseményt hajlandóak vagyunk gyorsan megkezelni, az előtte és az utána következő életre téve a hangsúlyt. Fontos, a halálnak, mint eseménynek a komolyságát is meglátni. A húsvéti misztérium liturgiája sem csak a feltámadás happy end-jét láttatja,

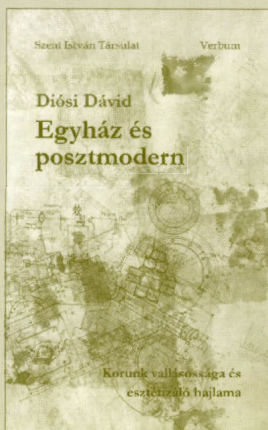
hanem előbb a nagyszombati ars moriendi is. Az viszont tény, hogy a pillanaton túlmutató halál utáni élet az, ami reményteljessé teheti a halálra való készülést, amit jól példázhatnak a középkori haláltáncok, dramatikus népszokások. A késő középkori Ars moriendi kiadványok a jó halál képzetéről beszélnek, viselkedésmintákat közvetítve a halálra való készüléshez. Napjaink szekularizált világa inkább menekül a halál témája elől, figyelmen kívül hagyva azt, tabuizálva, vagy groteszk formában esztétizálva akár a halottat, akár nyughelyét. Az ünnepélyes rítusok elhagyásával a közösségi dimenzióból kiemelve, elszigetelt jelenséggé marginalizálják a halál tényét. Természetesen a rítusok elhagyása hagyományos közösségekre ma sem jellemző, amit a csikszentdomokosi néprajzkutatási összegzés érzékeltet. Községi dimenzióban ennek a rítusnak lényeges része maga a temetés, amely egyházz jogilag nagyon sok kérdést vehet fel: kitől nem szabad, s kitől kell megtagadni a temetést, mi az Egyház álláspontja a hamvasztással, az amputált testrészek „temetésével” vagy akár bizonyos szervek, vagy az egész holttest tudományos célra való felhasználásával kapcsolatosan. Az tény, hogy a temetés a végtisztességen túl a lelkek üdvössége érdekében történik. S mivel a halál után az örök üdvösség mellett a tisztító tűz, vagy akár a pokol lehetősége is létezik, a tanulmánykötetben olvashatunk két olyan tanulmányt is, amelyek éppen erről a két lehetőségről szólnak. Ahogy a szerző fogalmaz, a pokolba senki nem járt vizitbe, nincs olyan ember, aki ott járt volna, megtapasztalta a lényegét, és visszatérve közénk elmesélné, hogyan is néz ki. A pokolról szóló

teológiai információink nem egyebek, mint a mennyországról tett kijelentések negatív előjellel való állításai. Részletezni nem lehet ugyan, de tagadni sem a létét. Ugyanúgy valóság, mint az örök boldogság, amelyre az erények gyakorlása készít fel. Az örök boldogság vágya teszi lehetővé akár a vértanúság vállalását is, ami által a halál valóban szabadon megélt, tudatos tett lehet, nem csak az a bizonyos „biológiai mozzanat”.

A Quo vadis e vita, mortalis?
Az elmúlás és a halál kultúrája című konferencia előadásainak tanulmánykötete interdiszciplináris szemszögből közelítve meg a halál meg nem magyarázható misztériumát. A fentiekben kiemelt gondolatokról részletesen értekezve Diósi Dávid teológus a halálbiztos halál teológiai boncolgatása mellett a tisztítótűz kérdéskörét mutatja be, Tobias Nicklas teológus a biblikus alapokról értekezik. Holló László teológus az abortusz kérdéskört, Holló Gergely orvos a halál beálltának klinikai megállapítását, Vik János teológus a halálközeli élmények teológiai értékelését, Harald Buchinger teológus az ars moriendi nagyszombati liturgikus szerepét mutatja be. Bodó Márta irodalmár tanulmánya a középkori irodalomból összegezi a halálkultuszt, Deák Zsuzsanna magiszteri hallgató szintén középkori esettanulmánya a jó halálra való készülés viselkedésmintáit összegzi. Tánczos Vilmos néprajzkutató a halottkultusz modernkori átalakulásáról, míg a szintén néprajzkutató Balázs Lajos a hagyományok továbbéléséről rögzít néprajzi megállapításokat. Az egyházjogi szempontokban Lukács Imre Róbert egyházjogász segít eligazodni, míg Jitianu

Liviu teológus a pokolról és Havas László filológus az erényekről, Marton József egyháztörténész a megélt erényről, Gajdáty Béla gyulafehérvári rektor személyes sorsvállalásáról teszi közzé kutatásainak eredményeit. Az átfogó, de mégis egybecsengő tanulmányokkal a szerzők olyan kérdésekre keresnek választ és adnak útbaigazítást, amelyek a biológiai élet végességének tudatában élő mai emberben tudatossá teszik, hogy a halál valóban egy olyan személyesen megélhető tett, amelyben a földi élet egyéni és közösségi dimenziójában is kiteljesedhet.

Tamási Zsolt

Elkötelezett katolikusként az egyházzal írni egy vallásilag sokszínű világban nem könnyű vállalkozás. Különösen akkor, ha az ember a leírtakat a hitelesség pecsétjével látja el, és írásában nem mint külső szemlélő vizsgál egy többé-kevésbé ismert világot, hanem saját életteréről ír.

Diósi Dávid „Egyház és posztmodern” írása a katolikus egyház helyzetét vizsgálja a posztmodern jelzővel ellátott világban. Ezen világ sajátja a „megmozdultság”, a sajátos határok elmozdulása, felbomlása. A jelzett világ állampolgára konfúz vallásos térségben találja magát, ahol nehéz tisztán látnia. Nehéz ebben a világban a keresztény értékrend képviselése.

Erre vállalkozik Diósi, és vezet el az egyházas térség biztos talajára. Az olvasó hiteles és átfogó képet kap az egyházas élet szépségéről. A gördülékeny stílusban megírt könyv élvezetes olvasmány és fontos hiánypótló munka az egyház kérdésével foglalkozó szakmai piacon. Vedd és olvasd!

(Jitianu Liviu, teológus)

E könyvben egyházi szolgálatban tevékenykedők és világiak egyaránt hasznos írásokat találnak, melyek nem csak diagnosztizálnak, de együttgondolkodásra, illetve továbbgondolásra serkentik az Olvasót. Válgjanak épülésünkre e könyvben elhintett gondolatok és az Úr áldásával hozzanak életünkben bőséges gyümölcsöt.

(Böcskei László, nagyváradi püspök)

DIÓSI DÁVID: *Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár, 2012. 176 old. ISBN 978-606-8059-70-9

Ára: 17 lej.

Megvásárolható a Szent István Társulatnál, a Verbum Kiadónál, valamint a könyvesboltokban (pl. Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen a Corvina Könyvesházban, a Csíksomlyói Ferences Kolostor kegytárgyboltjában, a gyulafehérvári érsekség könyvesboltjában), illetve megrendelhető a szerzőnél (tel.: 0752-245.057; e-mail: diosidavid@yahoo.de).

ISSN 1582 – 0661